

ribus Socratis. Habi-
Diogene Laërtio de-

nimo præstan-
 tia immensus
 us collocavit.
 per ætates suas
 ros producta,
 ita, vires cum
 epit. Habitu
 niis eorum qui
 tempus posue-
 oëtæ quippe fa-
 quibusdam di-
 um tum vero
 agibus, & ne
 rum deliberant
 virginali habi-
 temadmodum
 uendam ac re-
 nis obscuritas
 aspectus tollit
 d Athenienses
 constitit. Qui
 alcherrimospe
 ortus fiderun

Huic

No.

B62-i.21

1878.

GLASGOW

UNIVERSITY

LIBRARY.

quidem,
& ad
flam-
m ejus
omni-
in vita
ficio in
umilias
nes ita
mores
enfuit,
rorem
ac vo-
is præ-
cogita-
bonis,
iuvendi
in illud
in vir-
c quæ-
impe-
nistrat:
signes,
tate ex-
uca no-
acundia
enti ma-

O XXI.

*de moribus Socratis. Habitu
Socrati à Diogene Laërtio de-*

, nihil animo præstan-
us sapientia immensus
architectus collocavit.
homo, per ætates suas
ad Barbaros producta,
ac exulta, vires cum
ice accepit. Habitu
o ingeniis eorum qui
vitæ tempus posue-
vit. Poëtæ quippe fa-
lissimis quibusdam di-
um rerum tum verbo-
ambagibus, & ne
ofanorum delibarent
neo ac virginali habi-
t. Ut, quemadmodum
orem quendam acre-
m animis obscuritas
umque aspectus tollit
ndem ad Athenienses
anitate constitit. Qui
ir, ac pulcherrimospe-
unam, ortus fiderum

No.

B62-i.21
1878.
GLASGOW

UNIVERSITY

LIBRARY.

i
C
d
n
a
q
in
ru
bu
eti
rur
qui
ocu
tu,i
in fa
ligio
conc
& fan
venit
vir,cu
Etacu

O R A T I O XXI.

Socrus, De doctrina & moribus Socratis. Habitata, cum illius philosophi à Diogene Laërtio descriptioaturus esset.

INce hoc nostro, nihil animo præstantiusto nihil majus sapientia immensus ille artifex ac architectus collocavit. Quæaliter quam homo, per ærates suas deuol primum apud Barbaros producta, mox æcis educata ac exulta, vires cum autoric robur publice accepit. Habitum quoque ornatum pro ingeniis eorum qui in ea munda omne vitæ tempus posuerunt, in numero mutauit. Poëtæ quippe fabulis,thagoras breuissimis quibusdam dictis, Hclitus, variis cum rerum tum verborum inuolutam ac ambagibus, & ne quid dudore illius profanorum delibarent oculi, nuptam flammeo ac virginali habitu, in pilicum produxit. Ut, quemadmodum in sacrisolet fieri, horrorem quendam ac religionem in discipulorum animis obscuritas conciliat: quam plerumque aspectus tollit & familiaritas. Donec tandem ad Athenienses venit, & in Socratis vrbanitate constitit. Qui vir, cum in cælo versaretur, ac pulcherrimo spectaculo intentus, Solem, Lunam, ortus siderum.

ras & humanas actiones, ne curam
primus tanquam pronubus in
homines deduxit. Quo cum deducere
meum detraxit, ac, ne quisquam
ignoraret, ipsam quoque qualis
bus spectandam dedit. Fluctuantibus
oberrantes misere mortales, ejus
viam ab erroribus reduxit, domos
instituit, Respublicas formavit, &
singulos ad altiora vexit ac promo-
uendum omnium ac singulorum, perlustravit
purgavit: amorem vitæ, metum
mortis, quæ non raro mentes homi-
luntates, à virtute auertunt, salubri-
ceptis emendavit, Curas hominum
actiones, ab incertis ac inertibus fortibus
ad tranquillitatem mentis & officium
reuocavit. Felicitatem, & supremum
ad quod homines contendunt, bonum
tute, in ratione, in animo ponendum
rendum esse docuit. Qui, ut dux atque
rator vitæ est, ita cuncta solus ad
Solem vero ac Lunam, & æternos illos
quibus tum plerique adhærebant, digressus
cedit. De hoc autem homine, cum
bis post Platonem sint dicenda, non
fiducia aut eruditionis, sed ut argum-

William Gustavus
Henry's Valley, N.D.

STC 4106

Thomas Hooker
IDEA

PHILOSOPHIÆ

T V M

NATVRALIS,

T V M

MORALIS,

SIVE

Epitome compendiosa vtriusq; ex
Aristotele excerpta & Me-
thodicè disposita;

A

M. FRANC: BURGERSDICIO
in Academia Lugduno-Batavâ, Lo-
gices & Ethices Professore ordinario.

Editio tertia prioribus emendatior.

OXONIÆ,

Excudebat IOH. LICHFIELD,
Impensis HENRICI CVRTEYNE
Anno Dom. 1631.

ce
te
pe
qu
H
qu
int
Ph
T
ab
cen
ali
re
D
tan
pro
str
tro
pui

Philosophiæ Studiosis.

Deam Philosophia Naturalis ante triennium eo sine edideram, ut sciretis, quem ordinem sequeremini in discendâ hac nobilissimâ ac diffusissimâ parte Philosophiæ: & simul, ut ii haberent perpetuas theses, de quibus disputarent, qui privatim mea uterentur institutione. Hac de causa Autores citavi, non antiquos illos Græcos, Arabes, & Latinos interpretes, Aphrodiseum, Ammonium, Philoponum, Simplicium, Themistium, Avicennam, Averroem, Boëthium, Thomam, &c. qui auctoritatem habent ab antiquitate: sed Doctores Conimbricenses, Zabarellam, Pererium, Toletum, aliosq; novos Scriptores, ex quibus ducere soletis prima lineamenta Philosophiæ. Diffusa sunt horum autorum commentaria, & ferè sine methodo: ut quibus propositum est, Aristotele obiter illustrato, quidlibet ad illius textum in controversiam adducere. Ex his selegi disputationes, quæ ad Physicam spectant,

earūq; ea methodo disposui, quam sum arbitratu cum natura huius scientiæ optimè congruere; intertextis subinde definitionib; iisq; potissimum Aristotelis, ubi id ratio methodi requirebat. Nec dubito, quin si Philosophiæ studiosi, definitiones & controversias Physicas hac methodo examinaverint, magnum facturi sint suorum studiorum compendium. Utilissima enim res in studiis est ordo, & ad disciplinas accuratè discendas, & ad eas fideliter retinendas. Et sicuti ordinatorum studiorum fructus est solida eruditio; ita vix superficiei tenuis erudiri possunt, qui sine seculo ac methodo student, quasi

Sectentur corvos testâq; lutoq;.

Franco Burgerdicius.

TITVL I

ET

ORDO DISPUTATIONVM quæ hac Ideâ continentur.

- 1 **D**E Philosophiæ & Physices natura.
- 2 De Principijs corporis naturalis.
- 3 De Naturâ.
- 4 De quantitate corporis naturalis.
- 5 De Loco & Vacuo.
- 6 De Motu.
- 7 De Tempore.
- 8 De Mundo.
- 9 De Cælo.
- 10 De varijs cæli orbibus, & stellis.
- 11 De generatione & corruptione.
- 12 De Elementis in genere.
- 13 De singulis elementis.
- 14 De Mistione & temperamentis.
- 15 De Putrefactione.
- 16 De Meteoris.
- 17 De Anima, vita & morte.
- 18 De Anima vegetativa eiusq³ affectionibus.

- 19 De Anima sensitiva & sensu in
genere.
20 De Visu.
21 De Auditu, Odoratu, Gustu & Ta-
ctu,
22 De Sensu interno, eiusq; affectioni-
bus.
23 De Appetitu sensitivo, & Locomo-
tivo.
24 De Anima intellectiva essentia &
origine.
25 De intellectu.
26 De voluntate.

IDEA
PHILOSOPHIAE
NATURALIS.

Sive

Methodus definitionum & contro-
versiarum Physicarum.

DISPUTATIO. I
*De Philosophia & Physices
Natura.*

THESIS. I.

Philosophia, si nomen spe-
ctes, nihil aliud sonat,
quàm φιλία ἔσφια, hoc est,
amor & studium sapientia.

Si rem ipsam consideres, nihil aliud est
philosophia, quàm σφία, sive sapientia:
vt modestè magis, quam rectè, Pytha-
goras, humanam sapientiam, Philoso-
phiam potiùs, quàm σφίαν appellandā
censuerit.

2 Philosophia definiri potest, rerum divinarum & humanarum cognitio, quantam homo naturali intellectus lumine consequi potest.

3 Stoici Philosophiam dividunt, in Naturalem, Moralem, & Rationalem, ut autor est Diogenes Laërtius in vitâ Zenonis. Verum præstat cum peripateticis philosophiam in duas partes dividere, in Speculativam & Practicam. *Arist. 1. Metaph. min. cap. 1. Conimb. proœm. Phys. Perer. lib. 1. cap. 2.*

4 Etenim omnia in philosophia sunt gemina, subjectum, objectum, finis. philosophia speculativa residet in intellectu speculativo, versaturq; circa res divinas, hoc est, necessarias, idque solius veritatis gratiâ; Philosophia practica hæret in intellectu practico, versaturque circa res humanas, hoc est, contingentes, & nostro arbitrio subjectas, idq; non nudæ cognitionis, sed praxeos cognitionem sequuturæ gratiâ. *Perer. lib. 1. cap. 3.*

5 Hinc sequitur, Logicam non esse

esse partem Philosophiæ, ut quæ non cognitionem rerum, sed modum res cognoscendi, suppeditat.

6 Philosophia speculativa non est vna scientia, sed compages trium scientiarum specie differentium. *Conimbr. proœm. Phys. quæst. 1. Perer. lib. 1. cap. 8. Suar. tom. 1. Disp. 1. Sect. 2.*

7 Scientiarum vnitas, & distinctio, pendet ab vnitate & distinctione objecti formalis, siue à modo objectum cõsiderandi. Modus considerandi, sumitur ab abstractione rei considerandæ à materiâ. Abtractio à materiâ fit tribus modis. Res enim abstrahitur à materiâ singulari, vel à materiâ communi, sed sola ratione; vel à materiâ singulari & communi, non solâ ratione, sed etiam re ipsâ: illa Phÿsicam, ista Mathematicam, hæc Metaphysicam constituit. *Conimbr. proœm. Phys. quæst. 1. art. 3. Perer. lib. 1. cap. 5. & seq.*

8 Metaphysica inter scientias speculativas ordine naturæ & dignitatis, prima est; Phÿsica, secunda; Mathema-

7 rica, postrema: secundum ordinem cognitionis nostræ, Mathematica prima est; Physica, secunda; Metaphysica, postrema. *Perer. lib. 1. cap. 17.*

9: Etsi non plane absurdum sit, plures scientias sub Metaphysicâ contineri, puta scientiam entis in genere, Theologiam naturalem, & Angelographiam, probabilius tamen esse existimo, has partes esse vnius scientiæ, quàm scientias specie diversas. *Perer. lib. 2. cap. 7. Suar. tom. 1. disp. 1. Sect. 3.*

10 Mathematica continet sub se plures scientias specie diversas, Arithmeticam, Geometriam, Musicam, Opticam, Astronomiam, Geographiam, Staticam, &c. *Conimb. proæm. Phys. quest. 1. art. 4.*

11 Metaphysica reliquis quidem scientiis præest: reliquæ tamen scientiæ Metaphysicæ non subalternantur. *Suar. ibid. Perer. lib. 1. c. 13. & 14.*

12 Philosophia practica dividitur in partem communem, quæ Ethica dicitur, & partem specialem, quæ Politicam

cam & Oeconomicam sub sese continet
Picol. introd. ad. x. grad. cap. 7. 8. & 9.

13 Physica est scientia corporis
 naturalis, quatenus naturale.

14 Et si corpora naturalia consi-
 stant in perpetuo fluxu ac mutatione,
 nihilominus tamen est Physica propriè
 dicta scientia. *Conim. proæm. Phys. quest*
2. Tol. ibid. quest. 1.

15 Subjectum physices, (quic-
 quid alii disputant) rectissimè statuitur
 corpus naturale sive mobile. *Perer. lib. 2.*
cap. 1. & 2. Zab. de nat. scien. const. cap.
2. Dissentiunt Conim. proæm. Phys.
quest. 4. Tol. ibid. quest. 2.

DISPUTATIO. II.

De Principiis corporis naturalis.

THESES. I.

IN vnaquaq; scientiâ tria spectanda
 sunt, subjectum, principia, & affecti-
 ones: eaque vel in genere vel in specie.

2- Hinc factum est, vt Physica di-
 stributa

tributa sit in duas partes, in partem scilicet communem, in quâ agitur de corpore naturali ejusque affectionibus in genere, & in partem propriam, in qua differitur de speciebus corporis naturalis, ejusq; principiis, & affectionibus.

3 Principia sunt, quæ nec ex se invicem sunt, neq; ex aliis, & ex quibus sunt omnia. *Arist. 1. Phys. cap. 5. vid. Conimb. ibid. quest. 1.*

4 Principia corporis naturalis omnino tria sunt, duo contraria, forma & privatio, & commune contrariorum subjectum, materia. *Arist. lib. 1. Phys. cap. 6. & 7. Conimb. ibid. quest. 1.*

5 Ex his, materia & forma, sunt principia per se; privatio, principium per accidens: materia & forma sunt principia generationis & constitutionis; privatio, generationis tantum.

6 Materia est primum subjectum, ex quo insito, corpus naturale per se, & ex accidenti, generatur, & in quod ultimò resolvitur. *lib. 1. Phys. cap. 9.*

7 Materia non est corpus, neque per formam aliquam corporietatis (vt Avicenna loquitur) neq; per simplicē suam essentiam. *Suar. tom. 1. disp. 13. sect. 3. Perer. lib. 5. cap. 16. & 17. Conim. lib. 1. de gen. & cor. cap. 4. quest. 20. Tolet. lib. 1. Phys. quest. 13. Zabarella partem etiam priorem probat contra Avicennam. lib. 2. de mat. prima cap. 14. Alteram improbat eodem lib. cap. 17.*

8 Imò materia est pura potentia in genere rerum naturalium; hoc est, expers est & capax omnium formarum Physicarum: at in genere substantiarum actu est. Habet enim ex se essentiam & existentiam partialem & incompletam (quā corpora naturalia conjuncta formæ constituit) & non à formâ. Hoc sensu rectè dixit Scotus, materiam ex se habere actum, vt ipse loquitur, *entitativum. Suar. Tom. 1. disp. 13. sect. 4. Tol. 1. 1. Phys. quest. 11. Perer. lib. 5. cap. 13. Contra sentiunt Conimb. lib. 1. Phys. cap. 9. quest. 3. Zab. lib. 2. de mat. pr. cap. 1. & seq.*

9 Hinc sequitur, materiam non posse esse sine formâ. *Contrâ Conimb. lib. 1. Phys. cap. 9. quæst. 6. Suar. 1. Tom. dis. 10. sect. 9.*

10 Potentia materiæ dividitur in generalem, & specialem: generalis dicitur, quâ respicit quamlibet formam indifferenter; specialis, quâ respicit hanc aut illam formam. Prior potentia materiæ essentialis est, posterior accidentalis. *Zab. lib. 1. de mat. pr. cap. 10. & seq. Perer. lib. 5. cap. 21. & 22. Tol. lib. 1. Phys. quæst. 12.*

11 Appetitus, qui vulgo materiæ tribuitur, ab illius potentiâ, non nisi ratione discrepat, *Conimb. lib. 1. Phys. cap. 9. quæst. 4. Tol. ib. quæst. 4.*

12 Materiæ corva est quantitas interminata. *Perer. lib. 5. cap. 18. & seq. Zab. lib. 2. de mat. pr. cap. 6. & seq. Contrâ sentit. Tol. lib. 1. Phys. quæst. 13.*

13 Dari formas substantiales corporum naturalium, demonstrant *Conimb. lib. 1. Phys. cap. 9. quæst. 9. Perer. lib. 6 cap. 2. Suar. tom. 1. dis. 15. sect. 1.*

14 Forma est actus substantialis, unum per se cum materiâ constituens. *Conimb. l. 1. phys. cap. 9. quæst. 11.*

15 Formæ substantiales non sunt ante generationem in materiâ, neque secundum se totas, neque secundum aliquam sui partem, aut gradum; sed educuntur ex potentiâ materiæ. *Conim. 1. phys. cap. 9. quæst. 12. Tol. ibid quæst. 17. Suar. tom. 1. disp. 15. sect. 2. Contrà sentit Scaliger. exerc. 6. sect. 5. & seq.*

16 Forma dicitur *αὐτὴ καὶ ὅλη*, & per formam dicitur corpus esse, id quod est; non quasi forma sit tota corporis essentia, sed quod sit præcipua pars essentiae, quâ corpus constituitur in certâ specie. Quod enim homo sit, aut quod sit corpus, tam materiæ debetur, quàm formæ: sed quod sit homo, debetur soli formæ. *Conimb. lib. 1. phys. cap. 9. quæst. 1. Contrà sentit. Perer. lib. 6. cap. 7. & seq.*

17 Vna tantum est forma specifica in quolibet composito. Huic plures formas, etiam substantiales, subordina-

ri in viventibus, saltem vt dispositiones quasdam, non est impossibile. *Zab. lib. de gen. & int. cap. 2. Contra Conimb. lib. 1, de gen. & cor. cap. 4. quæst. 23. Suar. 1. tom. disp. 10. sect. 10.*

18 Privatio est absentia formæ, quæ debebat inesse. Cum enim privatio dicatur vel respectu formæ expellendæ, vel respectu formæ introducendæ: posteriori respectu privatio intelligenda est, cum inter principia generationis numeratur.

19 Privatio dicitur principium generationis, quia in generatione est terminus à quo. *Conimb. lib. 1. phys. cap. 9. quæst. 8. Tol. ibid. quæst. 19. Perer. lib. 5 cap. 22.*

DISPUTATIO. III.

De Natura.

THESIS. I.

EX materiâ & formâ componitur corpus naturale, hoc est, corpus habens naturam.

2 Natura est principium & causa
 motus, & quietis, ejus, in quo est, pri-
 mo, per se, & non per accidens. *Arist.*
lib. 2. phys. cap. 1. Conimb. ibid. quest. 2.
Tol. ibid. quest. 1. Perer. lib. 7. c. 4. & 5.

3 Natura est principium motus
 activum & passivum.

4 In quibus rebus, & quorum
 motuum, natura principium acti-
 vum est, in iisdem rebus, & eorundem
 motuum, est etiam principium passi-
 vum; sed non vice versâ. Itaq; motus
 non solum naturalis dicitur, qui à for-
 mæ rei mobilis, vt à causa efficiente,
 proficiscitur, sed etiam ad quem recipi-
 endum materia aptè disposita est. Li-
 cet ergo formæ peculiari prærogativa
 naturæ vocabulum tribuatur, non est
 tamen negandum, quin etiam materiæ
 tribuenda sit appellatio naturæ. *Conim.*
2. phys. cap. 1. quest. 3. Tol. ibid. quest. 2.
Perer. lib. 7. cap. 17.

5 Atque ita (licet statueretur cœ-
 lum ab intelligentiis moveri) causa ta-
 men nulla foret, cur ejus motus dici
 non

non possit naturalis. *Conimb. lib. 1. de. cæl. cap. 2. quæst. 3. Tol. lib. 2. phys. quæst. 3. Perer. lib. 7. cap. 6.*

6 Natura non est principium motus & quietis in eodem simul corpore, sed in diversis corporibus: principium motus, in ijs quæ naturaliter moventur; quietis, in iis, quæ naturaliter quiescunt.

7 Intelligitur autem quies à motu naturali, in termino ad quem: quies in termino à quo, violenta est, & contra naturam.

8 Natura semper agit propter finem. *Conim. lib. 2. phys. cap. 9. quæst. 1.*

9 Necessitas ergo rerum Physicarum, non soli materiæ, sed etiam fini adscribenda est.

10 Hæc finis necessitas, cum sit hypothetica, non tollit è naturâ *Casum* aut *Fortunam*. *Tol. lib. 2. phys. quæst. 9. Perer. lib. 9. cap. 1. & 2.*

11 Casus est causa per accidens eorum, quæ rarò contingunt idq; in iis omnibus, quæ alicujus gratiâ suscipiuntur

de. tur. *Arist. lib. 2. phys. cap. 5.*

est. 12 Fortuna est species casus, in
iisq; solùm locum habet, quæ agunt in
negatione, cùm casus etiam sit in iis,
re, quæ agunt ex necessitate naturæ. *Arist.*
m *ibid.*

n- 13 Monstra, hoc est, effecta natu-
i- ralia, quæ à rectâ & solitâ secundùm
speciem dispositione degenerant, casu
fiunt. *Conimb. lib. 2. phys. cap. 9. quæst. 6.*
es *Tol. ibid. quæst. 13.*

- 14 Ars semper est operis ac moti-
onis suæ causa externa, in eoque à na-
tura differt. Ideoque non potest opera
naturalia moliri: sed tantùm potest na-
turam determinare, ac dirigere, causas
naturales materiæ prudenter accom-
modando. *Conimb. lib. 2. phys. cap. 1.*
i *quæst. 1*

DISPUTATIO. IV.

*De Quantitate & qualitate
corporis naturalis.*

THESIS. I.

Sic de principiis corporis ac mutationum naturalium in genere; sequuntur quædam corporis naturalis affectiones, quantitas, qualitas, locus, motus, & tempus.

2 Quantitas (continuum intelligo) est accidens, quo corpus naturale partem habet extra partem.

3 Quantitas, materiam; termini quantitatis, formam immediatè consequuntur.

4 Quàm ergo necessarium est corpus ex materiâ & formâ constare, tam necessarium est, corpus naturale, esse quantum, atq; extensum.

5 Omne corpus naturale quantitate finitum est: infinitum actu, nullum datur. *Conimb. lib. 3. phys. cap. 8. quest. 1.*

Tol.

Tol. ibid. quest. 7. Perer. lib. 10. cap. 7. & seq. Nec dari potest, ne virtute quidē divinā. Conimb. dist. loc. quest. 2. Perer. lib. 10. cap. 10. & 11.

Actu infinitum dicitur, quod habet partes æquales vni certæ, quarum, si vna post alteram sumatur, & eadem non repetatur, nunquam tot sumi possunt, quin aliquot semper sumendæ restent.

7 Quantum non componitur ex indivisibilibus, sed ex partibus in infinitum divisibilibus. *Conimb. lib. 6. phys. c. 2. quest. 2. Tol. ibid. quest. 1, Perer. lib. 10. cap. 13. et 14.*

8 Quantum, dicitur in infinitum divisibile, non quia secari potest in partes infinitas, sed quia non potest dividi in ea, quæ ampliùs non possunt dividi. Quomodo dicitur numerus in infinitum augeri posse.

9 Corpora heterogenea, qualia sunt viventia, requirunt quantitatem naturæ suæ convenientem, & certis limitibus definitam, ita vt eorum natura-specifica conservari non possit sub quantitate

titate quantumvis magnâ est, quantumvis parvâ. *Conimb. lib. I. phys. cap. 4. quest: 1. Tol. ibid. quest: 9. Perer: lib. 10. cap. 23.*

10 Corpora homogenea, qualia sunt elementa, reliquaue ferè corpora non viventia non habent certum terminum magnitudinis à naturâ præscriptum: (in quo citati autores dictis locis consentiunt) & licet habeant terminum parvitatis propter ambientium corporum repugnantiam, ex naturâ tamen suâ determinatâ parvitatem nõ requirunt. *Perer. cit. loco contra Conim: & Tol.*

11 Qualitas, quæ inter affectiones corporis naturalis recensetur, nihil aliud est, quàm corporis naturalis facultas ad agendum aut patiendum, quod suæ naturæ consentaneum est.

12 Estque vel manifesta, vel occulta: quorum illa per se incurrit in sensus; hæc, non nisi ex effectisprehenditur. Huc referendæ sunt sympathiæ & antipathiæ rerum.

DIS-

DISPUTATIO. V.

De Loco & Vacuo.

THESIS. I.

Locus ab Aristotele definitur, superficies corporis continentis proxima & immobilis: *lib: 4. phys: cap: 4. Conimb: ibid: quaest: 1. Tol: quaest: 3. & 4. Perer: lib: 11. cap: 6. & 7.*

2 Hae acceptione locus non est essentialis proprietas corporis naturalis. Quod enim corpus alio corpore circumscribatur, non oritur ex internâ naturâ corporis, sed ex lege vniversalis naturæ, vacuum impredientis.

3 Quin nec cœlum in loco esse, dici rectè poterit, si locus sit superficies corporis continentis, quicquid contra disputent *Conimb: lib: 4. phys: cap: 5. quaest: 2. Tol: ibid: quaest: 7. Perer: lib: 11. cap: 8. & 9.*

4 Præterea, loci immobilitatem nō facilè, nec eodem modo tuentur, qui
locum

locum superficiem esse volunt. Aliter enim *Conimb: dict: lib: quest. 1.* Aliter *Tol: ibid: quest: 5.* Aliter *Perer: lib. 11 cap: 2. & 3.* Aliter alii loci immobilitatem interpretantur. Omnium optime *Keck: lib. de loco & locato*, locum immobilem esse docet respectu βασιως, quia locato immobilis subternitur.

5 Quæ cum ita sint, videtur locus esse spatium in quo corpus est. *Scal: exerc: 6. sect: 3. contra Conimb: lib: 4. phys. cap: 5. quest: 1. Tol: ibid: quest: 3. Perer: lib: 11, cap: 5. & seq:*

6 Spatium non est corpus, nec quantitas, nec quidquam reale, sed imaginaria quædam capacitas æqualis locato.

7 Locus quantitatem sequitur: ideoq; quàm necessarium est corpus esse quantum, & extensum, tam necessarium est, corpus esse in loco.

8 Et, dimensiones partesque loci dimensionibus & partibus corporis locati respondere.

9 Duo corpora non possunt simul esse

esse in eodem loco, ne divinâ quidem
virtute; quemadmodum duæ partes
ejusdem corporis non possunt esse in
iisdem loci partibus. *contra Conimb: lib: 4. phys: cap: 5. quæst: 4. omnesq; pontifici-
os.*

10 Non magis potest idem corpus simul esse in diversis locis. *contra eosdem ibid: quast: 5.*

II Vacuum est spatium expers & capax corporis.

12 Dari vacuum in naturâ, perpe-
râ à veteribus assertum est. Quin nec
dari potest naturaliter. *Conimb: lib: 4.*
phys: cap: 9. quæst: 1; Tol. ibid. quæst: 10.

13 Natura tam studiose vacuum
vitat, vt se tueatur. Res enim subcœle-
stes virtute cœli subsistunt; quæ ad eas
deferri non posset, interposito vacuo.

14. Hujus virtutis defectum cum possit Deus supplere, non videtur negandum, quin virtute Dei vacuum dari possit. *Conimb: lib: 4 phys: cap: 9. q. 2.*

15 Non demonstravit Aristoteles
lib:4.phys:cap:8. si aliquid naturâ suâ

moveretur in vacuo, illud motum in
in momento. *Conimb: ibid: quæst: 5. Tol.*
ibid: quæst 9. contra Pererium lib: 11. c.
10. & 11.

16 Quod igitur corpus suâ natu-
râ non possit in vacuo moveri, non ex
eo est, quod motus ille foret momen-
taneus, sed quod ad eum non posset
conspirare virtus cœli.

DISPUTATIO VI.

De Motu

THESIS I.

*1 **M**otus est actus ejus, quod est po-
tentiâ, quatenus est in potentiâ
Arist: lib: 3. phys: cap: 2. Conimb: ibid: q.
1. Perer: lib: 13. cap: 2. & seq.

2 In motu considerari debet, mo-
vens, mobile, terminus à quo, & termi-
nus ad quem.

3 Motus non est in movente, sed
in mobili. *Conim: lib: 3. phys: cap: 3. quæst:*
1. Tol: ibid, quæst: 2. Perer: lib: 13. cap: 7.

4 Termini

4 Termini motus sunt oppositi.
Perer: lib: 13. cap: 9. quest: 5.

5 Abiectio tamen termini à quo, & acquisitio termini ad quem, non est, nisi vnus motus. *Perer: ibid: quest: 7. Tol: lib: 5. phys: quest: 4.*

6 Motus formaliter non est forma in fieri, sed via ad formam: nec tamen reipsâ à formâ differt, sed ratione ad definitionem. *Conimb: lib: 3. phys. cap: 2. quest: 3. Tol: ibid: quest: 3. Perer: lib: 13. cap: 9. quest: 10.*

7 Terminus ad quem debet esse divisibilis. *Perer: cit: loc: quest: 4.*

8 Hinc sequitur, motum esse successivum & continuum. *Conimb. lib. 3. phys. cap: 2. quest: 2. Perer. lib: 14. cap: 8.*

9 Vnitas & distinctio motus generica & specifica, petenda est ab unitate & distinctione termini ad quem. *Conimb: lib: 5. phys: cap: 4. quest: 1. Tol: ibid: quest: 2. Perer: lib: 13. cap: 9. qu: 8.*

10 Ergo motus tantum est in tribus categoriis; in quantitate, est augmentatio & diminutio; in qualitate,

alteratio; in vbi, motus localis. *Conim: lib: 5. phys: cap: 2. quest. 1. Perer: lib: 14. cap: 2.*

11 Generatio enim & corruptio non sunt species motus propriè dicti: sed mutationes momentanea. *Tol: lib: 5. phys: quest: 1. Perer: lib: 14. quest: 1.*

12 Ad vnitatem numericam motus, præter vnitatem numericam termini ad quem, requiritur vnitas mobilis, & continuïtas temporis. *Conimb: lib: 5. phys: cap: 4. quest: 5. Tol: ibid: quest: 3.*

13 Motus localis dividitur in naturalem, & violentum. Naturalis motus proximè quidem à propria mobilis forma est, sic tamen, vt dici possit à generante esse, vt à principio remoto. *Conimb: lib: 8. phys: cap: quest: 1. Zab: lib: 1. de motu grav: & lev: cap: 1. & sequent.*

14 Motus naturalis vel rectus est, vel circularis. Motus rectus principio tardior est, in fine velocior. Hujus rei causam esse existimo, quòd medium in principio magis, in fine minùs resistit. *Perer: lib: 14. cap: 3. Zab: lib: eit: cap: 13.*

15 Motus violentus à principio
externo mobili imprimitur, vel præter,
vel contra naturam mobilis. Estq; vel
pulsio, vel vectio, vel tractio, vel cir-
cumvolutio.

16 Motus projectorum est à vir-
tute corporibus projectis à projiciente
impressa, quæ sit causa ministra illius
motus, eo modo, quo gravitas & levi-
tas est causa motus naturalis in elemē-
tis. *Scal: exerc: 28. sect: 1. contra Peyer:
lib: 14. cap: 4. Zab: lib: 1. de mot. grav: &
lev: cap: 17.*

DISPUTATIO VII.

De Tempore.

THESIS I.

TEmpus definitur ab Aristotele nu-
merus motus secundum prius &
posterius. *lib: 4. phys. cap: 11. Conimb, ib:
cap: 14. quest: 1. Tol: ibid, quest: 13. Pe-
rer: lib: 12. cap: 2. & seq.*

2 Tempus definitur numerus: non

B 3

quia

quia motum facit numerabilem, aut partibus mensurabilem, (hoc enim habet motus suâ naturâ) sed quia est mē-
sura, quâ partes motus numerantur ac mensurantur. *contra Tol: lib: 4. phys: quæst: 13.*

3 Præterea definitur numerus *motus*: quia temporis fluxum sine motu aut partium successione nonprehendimus.

4 Res ergo permanentes, quæ nō sunt positæ in continuo partium fluxu, sed totæ simul existunt, per se non mē-
surantur tempore, sed ævo: & , si principio simul ac fine carent, vt Deus, æternitate. *Perer: lib: 12. cap: 8. & seq.*

5 Si tamen tempus rebus permanentibus tribuitur, id fit ratione motus alicujus, cum quo illarum duratio comparatur. Idem de quiete judicandum est. *Perer: lib: 12. cap: 4.*

6 Tempus ergo non existit per se totum, neq; etiam per suas partes, sed per indivisibile momentum, quo partes futurae cum præteritis copulatur, quod
Græcis

Græcis τὸ ἰδὲ vocatur. *contra Conimb: lib: 4. phys: cap: 14. quest: 1. art. 4.*

7 Mensura & mensuratum debent esse in eodem genere. Quare, cum per se nihil mensuretur tempore, nisi motus, aut id, quod movetur; tempus etiam debet esse motus.

8 Iam verò, mensura in vnoquoq; genere debet esse notissima, maximeq; æquabilis. Quocirca, cum motus primi mobilis sit omnium motuum notissimus & maximè æquabilis; sequitur, rationem temporis primariò convenire motui primi mobilis; secundariò, reliquis motibus, qui adhiberi solent ad aliorum motuum durationem mensurandam. *Conimb: lib: 4. phys: cap: 14. quest: 1. art: 2, Perer: lib: 12, cap: 4.*

9 Tempus igitur materialiter idè est cum motu primi mobilis, aut quovis alio motu mensurante: diversum, à motu mensurato. *Conim: dict: loc: quest: 2. Perer: lib: 12. cap: 1.*

10 Forma temporis est, esse mensuram. Ratio mensuræ pendet ab intel-

lectu. Ex quo sequitur, tempus quoad rationem formalem, esse ens rationis, aut saltem tale, quod ab intellectu pendet. *Conim: dict: loc: quast: 1. art: 2. Perer: lib: 12, cap: 3, contra Tol: lib: 4, phys: quast: 16,*

11 Tempus tantum vnum est, quia vna tantum est in vnoquoque rerum genere mensura. *Tol: dict: lib: qu: 17, Perer: lib: 12, cap: 4.*

12 Tempus ab Aristotele definitum, non est propria corporis naturalis aut motus affectio: non solum, quia ab intellectu pendet ratione formæ; sed maxime, quia potest à motu separari. Si enim, stante cœlo, reliqua moverentur, certè ea essent in tempore: attamen motus eorum, cœlesti motu non mensuraretur.

x 13 Itaq; videtur tempus, quod quidem inter affectiones corporis naturalis numeratur, nihil aliud esse, quàm *mora motus, aut, durationis successiva.*

14 Hæc mora non est ipse motus, nec vera aliqua res, sed duratio quædã imaginaria,

imaginaria, quæ ita se habet ad durationem motûs, vt se habet spatium ad corpus locatum, *Conim: lib: 4. phys: cap: 4. quæst: 1. art: 2.*

15 In vno discrimen est, quod singulis corporibus suum respondet spatium, ita vt duo corpora non possint esse in eodem spatio: cùm omnibus rebus, quæ simul existunt, vnum sit idemque tempus.

16 Ipsa igitur mora, aut imaginaria illa duratio rerum in motu, tempus est: coeli motus non tam est tempus ipsum, quam temporis mensura:

DISPVATIO VIII:

De Mundo.

THESIS. I.

Actum est de corpore naturali in genere; sequuntur species corporum. Atque hæ, vel omnes simul, vel singulæ seorsim considerandæ sunt.

2 Omnia corpora simul sumpta

B 5

dicuntur

dicuntur *Mundus*, sumptâ appellatione ab ornatu. Est enim mundus diversarum rerum *summa* pulcherrimum quid, & perfectissimum: *Conim: lib: 1, de cœl: cap: 1, quæst: 1.*

3 Mundus est ordinata compages corporum naturalium, ab vno principio pendens, & in vnum finem tendens.

4 Principium, siue efficiens causa, est Deus.

5 Deus mundum liberè condidit. *Conim: lib: 8, phys: cap: 2, quæst: 5, Perer: lib: 15, cap: 1.*

6 Deum mundum in tempore condidisse, non solum S. Scripturæ testimoniis, sed etiam ratione naturali demonstrari potest: *contra Conim: dict: loc: quæst: 3, Piccol: lib: de mundo c: 25.*

7 Mundus, nec vlla omninò creatura potest esse ab æterno, siue permanens ea sit, siue fluens, ac successiva: *Tol: lib: 8, phys: quæst: 2, contra Conimb: ibid: cap: 2, quæst: 6, Perer: l: 15, cap: 13.*

8 Aristoteles agnoscit quidem Deum

Deum esse mundi causam, *Conimb. dict. loc: quest: 2*, sed quæ agat ex necessitate naturæ: *Conimb: dict: loc: quest: 5*, contra *Tol: ibid: quest: 2*:

9 Aristoteles conatus est mundi æternitatem demonstrare; idque ita serio, ac constanter, ut dubitari non debeat, quin crediderit mundum ab eterno fuisse, *lib: 8, phys: lib: 1, de cæl: lib: 12, Metaph:*

10 Argumenta Aristotelis aliorumque Peripateticorum pro æternitate mundi adducta, facile solvi possunt: *Conimb: lib: 8, phys: cap: 2, quest: 4, Tol: ibid: quest: 1, Perer: lib: 15, cap: 1, & seq: usq; ad cap: 10.*

11 Mundus non habet aliam formam præter ordinem partium, cum sit ex eorum numero, quæ dicuntur. vnum per aggregationem. *Piccol: de mūdo cap: 3.*

12 Itaque mundus non est animatus, siue per animam mundi Deus, siue aliud quippiam intelligatur. *Piccol dict: loc: cap: 28.*

13 Mundus quidem vnus est, sed plures à Deo creari possunt; non tamen actu infiniti, *Conimb: lib: 1, de cœl: cap: 9, quæst. 1, Piccol: de mundo cap. 8, & seq.*

14 Finis mundi proximus, est homo, aut verò hominis felicitas. Omnia enim, quæ in mundo sunt, in hunc finem conspirant, vt hominem ducant ad cognitionem creatoris; vtq; homo cognitum Deum, debitâ reverentiâ & religione colat: quæ maxima hominis felicitas est.

15 Mundus natura suâ indissolubilis est, ideoq; æternum est duraturus, continuato ordinario concursu Dei. Et licet subducto Dei concursu interiret, credibile tamen est, eum nunquam interiturum, *Conimb: lib: 1, de cœl: cap: 12: quæst: 8.*

DIS

DISPUTATIO IX.

De Cælo,

THESIS I.

Corpus naturale, vel est cœlum, vel corpus subcœleste.

2 Cœlum non est substantia simplex, sed composita ex materiâ & formâ, sicuti reliqua corpora, *Conimb. lib. 1, de cœl. cap. 2. quæst. 4. contra Zab. lib. de nat. cœl. cap. 2. & seq.*

3 Forma cœli diversa est à formis elementorum n. Ideoque cœlum non est elementaris naturæ, sed substantia quædam quinta, ab elementis specie distincta. *Conimb. dict. loc. quæst. 5.*

Vtrum materia cœli sit eadem atq; materia rerum subcœlestium, in utrâq; partem disputari potest. Aristoteles tamen videtur aliam cœlo, aliam subcœlestibus corporibus materiam tribuisse. *Conimb. dict. loc. quæst. 6.*

5 Cœlum non habet qualitates activas

activas, quibus est aliquid contrarium.

6 Ideoque, quamvis materia cœli sit capax omnium formarum, sicut materia rerum subcœlestium, cœlum tamen non est corruptibile: quia materia non proxima causa corruptionis, sed contrariæ qualitatis. Materia enim nunquam amittit formam suam, nisi à contrario expellatur.

7 Cœlum est figura rotunda, moveturq; circa terram motu circulari, rapidissimo quidem, sed tamen constanti, maximeq; æquabili, *Conimb. lib. 2. de cœl. cap. 4. quæst. 1.*

8 Cœlum non movetur ab intelligentiis, ut statuit. *Arist. lib. 8. phys. cap. 6. lib. 12. Metaph. cap. 8.* omnesque Peripatetici, *Conimb. 2. de cœlo c. 5. quæst. 5.* sed à propriâ formâ.

9 Cœlum agit in inferiora, idque motu, lumine, & occultis qualitatibus. *Conimb. lib. 2. de cœl. cap. 3. quæst. 3. contra Picum. Mirand. lib. 3. cap. 5. & 6. contra Astrologos.*

10 Lux, & qualitates reliquæ, cœli

li motu dispensantur, & diversis mundi partibus per vices applicantur. Hinc dierum, & noctium, hinc tempestatum vicissitudines. *Conimb. lib. 2. de cœl. cap. 3. quest. 3.*

II Cessante cœlesti motu, non cessaret tamen actio cœli in inferiora, nec motus tolleretur à subcœlestibus. Sublatâ autem actione cœli in inferiora, tolleretur etiam actio corporum inferiorum. *Conimb. ibid.*

12 Cœlum non accidentia solum, sed & substantias inanimas producit, ut elementa, meteora, lapides, metalla, & quidem ut causa principalis. *Conimb. lib. 2. de cœlo cap. 3. quest. 1.*

13 Imperfecta, & à natura animatorum genera, à cœlo quidem produciuntur, non ut à causa principali, sed ut à causa minùs principali, quæ sic se habet ad generationem imperfectorum animatorum, ut se habet semen ad generationem animatorum perfectorum. *Conimb. dict. cap. quest. 6.*

14 Ad generationem perfectorum animalium

animalium, cœlum solummodò concurrît dispositivè. *Conimb. ibid. art. 3.*

15 Voluntas cœlesti actioni non subjacet, nisi indirectè, quatenus nempe voluntas sequitur corporis temperamentum. *Conimb. ibid. quæst. 8.*

16 Quæ à voluntate humanâ dependent, non possunt ex astrorum observatione prædici. *Conimb. ibid. qu. 9.*

17 Effecta naturalia, quæ infra Lunam sunt, probabiliter tantùm prædicuntur; quæ supra Lunam sunt, certò *Conimb. ibid.*

DISPUTATIO. X.

De Varijs cœli orbibus, & stellis.

T H E S I S. I.

Sicuti varius est cœli motus, ita corpus cœleste variis orbibus distinctum est: quorum tamen supremus reliquos omnes sine resistantiâ secum circumducit. *Conimb. lib. 2. de cœl. cap. 5. quæst. 1.*

2 Philosophi octo distinctos orb-
bes agnoverunt, septem nempe orb-
es Planetarum, & octavum stellarum fixa-
rum. Horum enim omnium motus ma-
nifestè conspiciuntur diversi. Astrono-
mi postea duos addiderunt. Quibus id
fecerint indicibus, docet Clavius ad
Sphæram Ioh. de Sacroboſco. *Conimbr.
dicto loco.*

3 Orbes cœlestes videntur specie
diversi. *Conimb. dict. cap. quest. 3.*

4 Stella non est animatum quid,
sed densior pars sui orbis. Hinc sequi-
tur.

5 Stellæ moveri in suis orbibus.
Conimb. lib. 2. de cœl. cap. 8. quest. 1.

6 Stellæ non distinguuntur specie
à suis orbibus, sed tantum densitate. *Co-
nimb. dict. lib. cap. 7. quest. 7.*

7 Stella motu suo non efficiunt
sonum *Conimb. dict. lib. cap. 9. quest. 1.*

8 A densitate stellarum lux oritur. x
Corpus enim pellucidum, condensatione
sui, fit lucidum.

9 Lux non est stellarum forma
substantialis

substantialis. *Conimb: lib. 2. de cœl. cap. 7. quæst. 2.*

10 Lux omnium astrorum est ejusdem speciei. *Conimb. dicto loco.*

11 Omnibus stellis inest aliquid nativæ lucis, aliis plus, alijs minùs, prout sunt densiores, aut minus densæ: Luvæ omnium minimum, adeo vt non conspiciatur, nisi ea luce, quam à sole mutuatur. Et licet non appareat, reliquas stellas à sole illuminari; credibile tamen videtur, aliquid illis lucis à sole accedere. *Conimb. citato loco quæst. 4.*

12 Lumen, quod à luce incorpore pellucido generatur, non est corpus, sed qualitas. *Conimb. dict. loc. quæst. 2.*

13 Lux illuminando calorem generat, præsertim cum radii ab opaco corpore reflectuntur. *Conimb. ibid. qu. 5. Zab. de cal. cœlest. cap. 10.*

14 Calor tanto major est, quanto directiùs lumen reflectitur.

15 Etiam motus causa caloris est. *Conimb. dict. loc. quæst. 6, Zab. de cal. cœlest. cap. 3. & seq.*

DIS-

DISPUTATIO. XI.

De Generatione & corruptione.

THESIS. I.

Sic de cœlo; sequitur corpus subcœleste, quod, quia constat ex materiâ & formâ dissolubiliter unitis, variis generationum & corruptionum vicissitudinibus obnoxium est. *Conimb. lib. 1. de gen. & cor. cap. 4. quest. 8.*

2. Generatio est mutatio à non esse, ad esse simpliciter. *Lib. 5. phys. cap. 1.* Vel, est mutatio totius, nullo manente subiecto sensibili eodem, hoc est, ejusdem speciei. *lib. 1. de gen. & cor. cap. 4.* Plenius sic, Generatio est mutatio à privatione substantiali, ad formam substantialem, in materiâ. *Conimb. dict. loc. quest. 9.*

3. Generationis terminus adæquatus est compositum: proximus & formalis, ipsa forma substantialis. *Conimb. dict. loc. quest. 15.*

4. Quia

4 Quia forma substantialis non intenditur aut remittitur, nihilque ei contrarium est; sequitur, generationem esse actionem momentaneam, totamq; formam simul ac semel introduci. *Conimb. lib. 5. phys. cap. 2. quest. 1.*

5 Generatio non consistit in productione formæ, sed in vnitione formæ cum materiâ, *Conimb. lib. 1. de gener. & corrupt. cap. 4. quest. 13.*

6 Ut ergo homo hominem generare rectè dici possit, non est necessarium, ut animam producat, sed ut materiam disponat, & animam cum præparatâ materiâ essentialiter vniat. *Conimb. ibid.*

7 Corruptio est mutatio compositi ab esse ad nō esse simpliciter. *l. 1. de gen. & cor. cap. 4. Conimb. lib. quest. 16.*

8 Generatio & corruptio sunt mutationes, non tam re, quàm ratione diversæ; atque hoc sensu dicitur, *Generatio unius, est corruptio alterius. lib. 1. de gen. & cor. cap. 3. Zab. de gen. & int. cap. 5 & 6. Contrà Conimb. lib. 2. de gen. &*

cor-

corrup. cap: 4. quest. 17, Tob: ibid: qu. 3.

9 Hujus rei duæ causæ sunt: 1, quòd materia non possit esse sine formâ: 2, quòd duæ formæ specificæ non possint esse in eadē materiâ, *Vid. disp. 2.*

10 In corruptione nunquam datur resolutio vîq; ad materiam primâ. Semper enim formæ quædam accidentales servantur in re genitâ, quæ fuerant in corruptâ, & vicissim, *Zabar. de gen. & int: cap: 7. Tolet. lib: 1. de gen. & cor: quest: 7, contra Conimb: ibid. cap. 4, quest: 10. Interdum etiam substantiales. Zab: dict: lib: cap. 3. contra Conimb: & Tol. locis citatis.*

11 Quicquid corrumpitur, à contrario corrumpitur: & quicquid generatur, à simili generatur. Itaque necesse est, vt alteratio generationem & corruptionem antecedit, quâ materia inepta redditur ad formam suam retinendam, & apta ad novam suscipiendam.

12 Alteratio est mutatio secundû qualitatem, eodem subiecto sensibili manente. *Lib: 1, de gen: & cor: cap. 4*

Co.,

IDEA

Conimb: ibid: quest: 1, Tol: ib: quest: 5.

13 Alteratio non fit per momenta quædam distincta, sed productione qualitatis, tum quoad extensionem, tū quoad intensiōem continuā: *Conimb: dict: loc: quest: 2, Tol: ibid: quest: 6.*

14 Alteratio prævia, est actio re ipsa diversa à generatione subsequente: ita quidem, vt forma substantialis in materia non oriatur vi præcedentium dispositionum, sed opus sit novæ actione, ad ipsam formam producendam: *Conimb: dict: lib: quest: 12.*

15 Quicquid alteratur, alterari debet ab eo, quod ei dissimile est, vel quoad gradum, *Conim. dict: lib: cap: 9, quest: 2: Tol: ibid: quest: 13.*

16 Alteratio, quæ inter contrarias qualitates versatur, semper est reciproca, ita vt, quod alterat contrarium, vicissim à contrario, secundum eandem partem eandemque contrarietatem alteretur, si utrumque consistat in debita distantia. Quod in cæteris mutationum generibus non contingit. *Conim:*

dict

*diF. lib: quæst: 3, Tol: ibid: quæst. 7. Zab.
lib. de reactione.*

DISPUTATIO XII.

De Elementis in genere.

THESIS I.

COrpus subcœleste vel est elementum, vel mixtum ex elementis.

2 Elementum est corpus, in quod reliqua corpora resolvuntur; ipsum in alia, quæ specie differunt, resolvi non potest. *Lib. 1, de cœl: cap. 3. Conimb. lib. 2 de gen. & cor. cap. 3. quæst. 1.*

3 Elementa cum sint corpora, suas habent formas substantiales; verum quia nos latent, earum loco adhiberi solent qualitates ad elementa definienda & distinguenda, *Conimb: loco citato, Tol: ibid. quæst: 1.*

4 Qualitates elementares vel primæ sunt, vel secundæ, sive ortæ à primis.

5 Qualitates primæ sunt, quæ nec

ex aliis, nec ex se mutuò fiunt, sed ex quibus oriuntur cæteræ. Suntq; numero quatuor, calor, frigus, humiditas, & siccitas. *Conimb: dict. loc. quæst. 2. Tolet. ibid. 2.*

6 Ex his, calor & frigus dicuntur qualitates activæ; humiditas & siccitas, dicuntur passivæ, non quòd non agant, sed quòd minùs agant, & in mitione habeant rationem materiæ. *Tol. lib. 2. de gen. & cor. quæst. 3. Zab. lib. 1. de qual. elem. cap. 5.*

7 Omnes qualitates primæ sunt qualitates positivæ. *Conimb. lib. 2. de gen. & cor. cap. 3. quæst. 1. Scal: exerc: 18 contra Cardanum.*

8 Caloris munus est, homogenea congregare, & heterogenea disgregare, frigoris, homogenea & heterogenea congregare; humiditatis, non facillè proprio, facillè alieno termino contineri; siccitatis, facillè proprio, non facillè alieno termino contineri. *Conimb: dict. loc. quæst. 3, Zab. de qual. elem. lib. 1. cap. 3. 4. & 7*

9 Ex quatuor qualitatibus primis
duæ conveniunt singulis elementis, &
quidem in gradu intensissimo. Natura-
lis enim qualitatuum remissio, missionē
arguit. *Contrarius lib. 3. de elem. contra*
Conimb. lib. 2. de gen. & cor. cap. 3. quæst.
5. Tol. ibid. quæst. 6. Zab. lib. 1. de qual.
elem. cap. 1.

10 Qualitates primæ quatuor
modis combinari possint. Ex quo se-
quitur, esse quatuor elementa, ignem,
aquam, aerem, & terram, *Conimb. lib. 3.*
de cæl. cap. 5. quæst. 1. Tol. lib. 2. de gen.
& cor. quæst. 4.

11 Elementa, quæ alterâ qualita-
te conveniunt vocantur symbolica; quæ
neutrâ, asymbola.

12 Qualitates primæ, sive sint
symbolicæ, sive non, sunt ejusdem spe-
ciei infirmæ, etiam si conveniant subje-
ctis specie distinctis. *Conimb. lib. 2. de*
gen. & cor. cap. 3. quæst. 6. & 7. Tol. ibid
quæst. 7. Zab. lib. 2. de qual. elem. cap. 6.

13 Elementum quodlibet ex quo-
libet generari potest; facilius symboli-

cum ex symbolico, quàm a symbolo: quia facilius vna, quàm duæ qualitates mutantur, *Conimb. dict. loc. cap. 4. quest. 3: Tol. ibid. quest. 9.*

14 Ex duobus elementis a symbolis, generatur elementum medium, & utrique symbolicum: ut ex aquâ & igni, aer, *Conimb. dict. loc. quest. 3. Tol. ib. quest. 10. Zab. lib. 2. de qual. elem. cap. 8.*

15 Hinc sequi videtur, elementa a symbolis non immediatè generari ex a symbolis, *contra Conimb. dict. loc. quest. 1. Tol. ibid. quest. 9.*

16 Qualitates secundæ ex multis hæ sunt præcipuæ; raritas, densitas, levitas, gravitas. Rarum dicitur, quod habet parum materiæ sub magnâ; densum, quod habet multum materiæ sub parvâ quantitate: leve, quod sursum; grave, quod deorsum movetur.

17 Elementorum motus naturalis, finitus est: ideoque necesse est, elementa alibi naturaliter quiescere; gravia, ubi levia, aut minùs gravia, non subsident; levia, ubi gravia, aut minùs levialia,

via, non eminent.

18 Quum gravia levibus, aut minùs gravibus incumbunt; & levia gravibus, aut etiam minùs levibus subsident, ubicumque sint, nituntur; illa deorsum; hæc, sursum. *Conimb. l. 4. de cæl. cap. 4. quest. 2.*

DISPUTATIO. XIII.

De singulis Elementis.

● THESIS. I.

Ignis est elementum calidum & siccum: ideoque summè rarum ac summè leve. *Conimb. lib. 4. de cæl. cap. 4. quest. 1.*

2 Ignis in summo loco quiescit à motu in orbem; sed præter, non contra naturam. Ideoque licet hic motus violentus sit, perpetuus tamen est, quia fit sine resistentiâ. *Zab. de motu ignis in orbem.*

3 Ignis in suo loco naturali nec indiget motu cæli ad sui conservatio-

nem, nec pabulo. Naturâ enim suâ perennis est, quia abest à contrario. *contra Zab. de motu ignis in orbem.* Extra suum locum, & pabulo indiget, & circumfuso aere, & loco, qui nec solis radiis fit nec libero aeri expositus. *Conimb. problem. ad libros de cœl. sect. 4.*

4 Aer est elementum humidum, & calidum: ideoque mediocriter rarum, ac mediocriter leve. *Conimb. lib. 2. de gen. & cor. cap. 3. quest. 4. & 5. Tol. ibid. quest. 5.*

5 Aer tribus regionibus distinguitur: quarum infima pertingit ab aquâ & terræ superficie, usque quò radii solis reflectuntur; media, à reflectione radiorum ad summitates montium; summa inde ad orbem ignis.

6 Infima aeris regio æstate major est, hyeme minor; contra media æstate minor est, hyeme major: quia radii solares æstate rectius, ideoque altius, reflectuntur.

7 Calor naturalis mediæ regionis non impedit, quò minus vapores peregrino

grino calore & levitate sublatis, ad primum frigus ac gravitatem redeant. Humiditas enim caloris ac frigoris activitatem retundit, sicuti siccitas acuit. *Zab. de reg. aëris. cap. 7.*

8 Quod adeò verum est, ut vapores, recuperato naturali frigore, ipsum aeris calorem naturalem debilitent, ut media aeris regio præ cæteris videri possit frigida. *Zab. ibid.*

9 Aqua est elementum humidum & frigidum: ideoque mediocriter densum, ac mediocriter grave. *Coninb. lib. 2. de gen. & cor. cap. 3. quest. 4. & 5. Tol. ibid. quest. 5.*

10 In mundi exordio, terrâ aliquâ sui parte extra naturalem locum constituta, aqua recepta fuit intra terræ cavitates, ut terra, quâ parte aquis existeret, hospitium præberet animantibus

11 Mare cum terrâ constituit unum globum, idemque est utriusque centrū. Itaque mare non est altius terrâ; hoc est, superficies maris non distat longius à centro terræ, quam superficies ipsius

terræ. *Conimb. lib. 2. de cœl: cap. 14. qu.*
 3. & 4. *Clavius ad Sacroboscum.*

12 Maris salsedo à creatione est
 conservatur à calore solis, tenuiores a-
 quæ partes extrahentis, & crassas, atque
 adustas, in quibus salsedo hæret, relin-
 quentis. *Conimb. de meteor: tract. 10.*
Scal. exerc: 51.

13 Mare varios habet motus, sed
 duos cæteris notiores: eorum alter est,
 quo mare fertur ab ortu in occasum.
 Hic motus haud dubiè est à motu pri-
 mi mobilis. *Conimb. ibid. tract. 8. cap. 3.*

14 Alter motus est reciprocatio,
 quâ mare nunc ad littora fluit, nunc ab
 iis refluit. Hic motus, etsi sequatur Lu-
 næ motum, non tamen à solo Lunæ
 motu videtur dependere, sed etiam à
 causa aliquâ occultiore. *Conimb. dict. l.*
cap: 5, contra Picum Mirand. lib. 4. c.
 15. *contra Astrolog.*

15 Fontes & flumina pleraque à
 mari oriuntur. *Conimb. ibid. tract. 9.*

16 Terra est elementum siccum &
 frigidum: ideoque densissimum, & gra-
 vissimum

vissimum. *Conimb: lib. 2, de gen. & cor: cap. 3, quest. 4, & 5. Tol. ibid. quest. 5.*

17 Quum inclusus terræ cavernis spiritus, vel antiperistasi frigoris, vel motu accensus, materiam sulphuream, ac bituminosam invadit, efficit ignem subterraneum: qui maximâ sæpe violentiâ erumpit, vt fit in Vesuvio Italix, atque Ætnâ Siciliæ monte. *Conimb: de meteor: tract. 12. cap. 2.*

DISPUTATIO. XIV.

De Mistione & Temperamentis.

THESIS. I.

Actum est de elementis, sequitur corpus mistum, quod ex elementorum mistione generatur.

2 Mistio est miscibilium (id est, elementorum) alteratorum vnitio. *Lib 1. de gen. & cor. cap. 10. Conimb. ibid. quest. 2.*

3 Hæc vnitio non consistit in appositione, aut confusione, sed in sub-

stantiali conjunctione elementorum: quâ fit, vt ex quatuor diuersis elementis fiat vna substantia mixta. Ideoq; nihil aliud est, quàm misti generatio. *Zabar. lip. 1. de misti gen. & int. cap: 19.*

4 Misti generatio definitur ab Aristotele, mutatio à qualitatibus activis proportionē cum subjectâ materiâ (id est, cum qualitatibus passivis, humido & sicco) naturæ (id est, formæ generandæ) convenientem habentibus. *Lib: 4, met. cap. 1, Zab. citato loco cap. 2.*

5 Quod aliter mistio, aliter misti generatio definiatur, id est, ex diverso respectu. Mistio enim de elementis dicitur; generatio, de substantiâ genitâ. Elementa enim misceri, at substantia generari dicitur. *Zab. dict. loc. cap. 9.*

6 Mistio ergo peragitur hunc in modum: Primum coguntur elementa in vnum locum à cœlo, idq; iustâ proportionē, ne vnum elementum cætera in naturam suam convertat. Deinde in minimas particulas distracta, mutuâ actione & passione se invicem debilitant

tant, & secundum omnes partes immutant, *Conimb. lib: 1, de gen: & cor: nap. 10, quest. 1, Tol. ibid quest. 19.*

7 In hac elementorum pugna, primum agit contrarium in contrarium, calidum in frigidum, & humidum in siccum: & quia calor & frigus habent maximam activitatem, primo absolvi-
tur harum qualitarum contemperatio, quâ ex duabus qualitatibus extremis, fit una media, nempe temperatus calor.

8 Hic temperatus calor agit deinde in siccum & humidum, ut in materiam, eaque sic regit ac terminat, ut inde mixti forma resultet, sub quâ quatuor elementa uniuntur essentialiter. *Zab. lib. 1. de gen. & int misti, cap. 7.*

9 Ad formæ substantialis eductionem cælum concurret ut causa efficiens, remota quidem, sed principalis; calor elementaris, ut proxima, & instrumentalis: frigus ad mixti generationem tantum concurret per accidens. Calorem enim retundit solum; formæ substantialis eductionem non attingit. *Conimb:*

nimb: lib. 1, de gen. & cor. cap. 3. quæst. 1.
Tol. ibid. quæst. 19. Zab. cit. loc. cap. 4. &
sequent.

10 In mixti corporis generatione, elementa pereunt: formæ tamen elementorum substantiales non penitus abolentur, nec etiam manent integre in misto, sed refractæ. *Zab. lib. de mitione. contra Conimbr. cit: lib. cap. 10. quæst. 3.*
Tol. ibid. quæst. 17.

11 Similiter & qualitates castigantur, & mutuâ actione & reactione remittuntur. *Conimb. dict. lib. quæst. 4.*

12 Harum qualitarum & formarum refractarum adminiculo, mistum resolvitur in elementa, idque eâ proportionem, quâ ex elementis coaluetit.

13 Atque hoc sensu dicuntur elementa in misto remanere virtualiter. Quamvis enim ipsa pereant, eorum tamen formæ substantiales, & qualitates castigatæ in misto manent.

14 Primarum qualitarum mixti formæ conveniens mistura, temperamentum appellatur.

15 Tem-

15 Temperamentum ergo non est simplex aliqua qualitas, à quatuor primis qualitatibus distincta, sed ipsæ primæ qualitates refractæ. *Conimb. lib. 2. de gen: & cor: cap. 8. quest. 1. Tol. ibid. quest. 18.*

16 Temperamentum aliud est vni-
forme; aliud difforme: illud *tempera-*
mentum ad pondus, hoc *temperamentum*
ad iustitiam appellari solet.

17 Temperamentum vniforme di-
citur, in quo omnes qualitates æquali
graduum proportionem coeunt.

18 Tale temperamentum in toto
aliquo corpore inanimi vt dari fortè
possit, in toto animato non potest; & si
forte in aliquâ viventis parte dari pos-
sit, non potest esse diuturnum. *Conimb.*
ibid. quest. 2.

19 Temperamentum difforme di-
citur, in quo vel vna aliqua, vel duæ
qualitates, cæteras superant: illud, sim-
plex; hoc, compositum vocatur.

20 Vtrumq; est quadruplex. Nam
& in singulis qualitatibus potest esse
excessus

excessus, & excedentes qualitates quatuor modis possunt combinari.

21 Si excedit calor & siccitas, erit temperamentum igneum; si calor & humiditas, aereum; si humiditas & frigus, aqueum; si frigus & siccitas, terreum. In animalibus vocantur, cholericum, sanguineum, phlegmaticum, & melancholicum.

DISPUTATIO. XV.

De Putrefactione.

THESIS. I.

Mistum tribus modis interit, putrefactione, combustione, & petrificatione, *Zab: lib. 2. de misti gener. & inter. cap. 2.*

2 Putrefactio dicitur interitus misto naturalis; combustio & petrificatio, violentus: quia vniversalis naturæ lege constitutum est, vt mistum putredine intereat. *Zab. ibid. cap. 3. & seq.*

3 Putrefactio est corruptio caloris proprii

proprii ac naturalis, in vnoquoq; humido, à calore ambientis. *Lib. 4. meteor: cap. 1. Zab. lib. 3. de misti gener. & inter. cap. 5.*

4 Frigus non concurrit ad putrefactionem, vt caua positiva, sed vt mera privatio caloris. *Zab: ibid. lib. 2. cap. 8.*

5 Calor naturalis corrumpi dicitur, quia ab ambiente calore intenditur, atque ita ex naturali ac temperato calore, fit calor non naturalis, atq; intemperatus. *Zab. ibid. lib. 2. c. 9.*

6 Calor naturalis, vbi ab ambiente calore auctus est, sensim evaporat in vnoquoq; humido, siue naturale illud fuerit, siue adventitium: prius tamen in adventitio. *Zab. ibid. lib. 2. cap. 10.*

7 Calor ambiens debet esse debilis, & lentus: si enim intensus sit, & vehemens, vel vrit, vel siccat, & humidum resolvit, priusquam calor possit evaporare. *Zab. ibid. lib. 3. cap. 5.*

8 Itaque quæ valdè calida, aut valdè frigida sunt, non facillè putrescunt: putrescunt tamen, quia actio caloris ambientis,

ambientis, licet sit intensiōe debilis, est tamen extensiōe & perseverantiā maxima & validissima. *Zab. ibid.*

9 Cum naturalis calor evaporavit, diffluit humidum naturale, & siccas partes destituit. In hac humidi & siccis separatione, consistit misti interitus. *Zab. ibid. lib. 2. c. 17. 6.*

10 Putrefactionis varii sunt gradus. Interdum enim omne humidum à sicco separatur: & tum res putrescens in elementa dissolvitur. Hæc vocatur putrefactio *totalis*.

11 In quibusdam major est humidi copia, quàm ut possit totaliter à sicco separari. Hæc dicuntur *secundum partem* putrescere. *Zab. ibid. lib. 2. c. 14.*

12 Putrefactio secundum partem locum habet in mistis liquidis: ut vino, lacte, sanguine: & in elementis, aere, aquâ & terrâ, impuris. Ignis non putrescit. *Zab. ibid.*

13 Misti liquida, quando *secundum partem* putrescunt, interdum vitiantur quoad solas qualitates, interdum
ipsa

ipsa etiam forma substantialis aboletur. Illa inchoata, hæc perfecta putredo est. Elementa, cum sint corpora simplicia, non possunt perfecte putrescere. *Zab. ibid. cap. 15.*

14 Aetum non est vinum putrefactum, sed mortuum. *Zab. ibid. lib. 3. cap. 9.*

15 Combustio est totus mixtus à vehementi calore in ignem & cineres mutatio. Cineres enim sunt partes terræ quæ propter magnam vim resistendi, non potuerunt transmutari.

16 Petrificatio est totius mixti à vehementi frigore in terram mutatio.

DISPUTATIO XVI.

De Meteoris.

THESIS I.

CORPUS mixtum, vel inchoatum est, vel perfectum. Inchoatum dicitur, in quo, vel non omnia elementa coeunt, vel aliqua elementi species actu remanet. Quale est exhalatio.

2 Exhalatio vel fumus est , vel vapor. Fumus , quia ex terrâ educitur, siccus est , vapor : quia ex aquâ , humidus : vterque calorem habet ab astris impressum ; & raritatem , ac levitatem, caloris comites.

3 Exhalatio non differt specie à terrâ, aut aquâ: ideoque facile redit ad pristinam naturam. *Conimb. de meteor. tract. I. cap. I.*

4 Quando exhalatio formas quasdam accidentales, atq; impressiones recipit , dicitur *meteorum*.

5 Impressiones aut veræ sunt, aut apparentes. Veræ, vel in fumo sunt, vel in vapore. Fumus alius pinguis est, alius aridus. Cùm fumus pinguis, motu, colore aut antiperistasi frigoris accenditur, dicitur *meteorum igneum*.

6 Inter ignea met^{eo}ra primum locum tenet *cometa*, qui est maxima fumii pinguis ac viscosi copia , in supremâ aeris regionem vi siderumeducta, ibiq; conglobata primùm, arcteque compacta, deinde accensa , ac stellæ instar lucens

cens. *Conimb. de meteor: tract. 3. Kecker: lib. 6. phys: cap. 5.*

7 Si qui cometæ in regione cœlesti, hoc est, supra lunam compareant, ij non sunt meteora, sed corpora simplicia quæ videntur fieri ex cœlesti substantiâ condensatâ.

8 Cometæ caudam habent à sole ferè aversum; vel quia, quâ parte solem aspiciunt, cometæ partes tenuiores, quæ caudam faciunt, solis calore absumuntur: vel quia radii solares per corpus cometæ transeuntes, refranguntur, ut caudam facere videantur. *Scal. exercit.*

72.

9 Cometæ non signa tantum, sed & causæ sunt tempestatum, sterilitatis, pestis: bella, principum interitus, provinciarum mutationes, & id genus alia quæ à voluntatis arbitrio pendent, nec à cometis fiunt, nec indicantur naturaliter. *Conimb. de meteor. tract. 3. cap. 5. Scal. exerc. 72.*

10 Reliqua meteora ignea evanida sunt, quia habent fumum subtilem,
ac

ac parum viscosum. In suprema aeris regione gignuntur, flamma, fax, trabs, ignis pyramidalis, scintillæ volantes, captae saltantes. In mediâ, stella cadens, & titio. In infimâ, draco volans, ignis fatuus, ignis lambens, Castor & Pollux, Helena. *Conimb. de meteor. tract. 2: cap. 2*

I 1 Ex fumo arido seu flatu, generantur meteora aerea, ventus, & terræ motus. Ventus generatur, cum flatus copiosi, siderum virtute in sublimem effertur, & frigore medix regionis aeris repulsi, partitâ veluti contentione, in obliquum feruntur. *Conimb. de meteor. tract. 6.*

I 2 Terræ motus generatur, quum copiosi flatus terræ cavitatibus inclusi, exitum quarant, & qua erumpant, nō inuenientes, in se revolvuntur, factoque conflictu, terram concutiant. *Conimb. ibid. tract. 11. Keck de terræ motu.*

I 3 Cum vapor colligitur, & condensatur, generantur meteora aquea, nubes & ros. Nubes est crassius vapor, in mediâ aeris regione condensatus.

Conimb.

Conimb. ib. tract. 7.

14 Ex nube fit pluvia, grando, nebula & nix. Pluvia, cum nubes constringitur, & in aquam soluta, guttatim decidit: Grando, cum guttæ inter cadendum congelantur: Nebula, cum aliqua pars nubis, quæ in aquam non potest cogi, inferiorem aerem occupat. Quanquam aliquando vapores, qui ob spissitudinem non possunt in mediam aeris regionem efferri, infimam nebulosam efficiunt. Cum nubes congelatur, antequam soluta est, nix generatur. *Conimb: ibid.*

15 Ros gignitur, cum subtilis vapor, qui à debili solis occidentis calore evocatus, ob defectum caloris non potest in altum subvehi, nocturno frigore condensatur in exiguas guttulas. Quæ, cum rigent, pruina dicuntur. *Conim. ib.*

16 Si cum tenui vapore, ex quo ros generatur, partes quædam terræ subtiles attollantur, & cum humido, debito modo miscentur, gignitur mel, aut manna. *Conimb: ibid: cap: 9. & 11.*

17 Quan-

17 Quando fumus in crassa ac densa nube conclusus, motu, frigorisve antiperistasi, incalescit, atq; attenuatur majorem locum quærens, cum fragore ac coruscatione erumpit. Hic fragor tonitru; & coruscatio, fulmen dicitur. Interdum etiam comprimitur fumus rarior intra nubes, earumq; collisione accenditur. Hæc coruscatio dicitur fulgur. *Conimb. ibid. tract. 22.*

18 Meteora apparentia dicuntur, quæ oriuntur à lucis in nube aut vapore refractione, aut reflexione: vt sunt iris, halo, parelius, fovea, virgr. Quorum ratio petenda est ex Opticis. *Conimb. ibid. tract. 4. &c.*

19 Corpus perfectè mixtum est, in quo omnia elementa sic concurrunt, vt nullum eorum suā speciem retinear.

20 Corpus perfectè mixtum, vel est inanime, vel vivens. Corpus inanimè, vel est minerale: vt, metallum, lapis, succus, &c. vel cadaver. sed harum rerum specialio rem cognitionem Chymicis & Medicis relinquimus.

DIS-

DISPUTATIO XVII:

De Animâ, Vitâ, & Morte.

THESIS. I.

CORPUS vivens dicitur, quod ex anima & corpore, variâ organorum structurâ prædito, conflatum est.

2 Anima non est temperamentum, aut vllum alterius generis accidens, sed substantia. *Conimb. lib: 2. de anim: cap. 1. quest: 1. art. 3. & 4. Tol. ibid. quest. 1.*

3 Anima non est materia, nec corpus, sed forma, sive ἐνπλήχεια. Latini actum dicunt. *Conimb. ibid. art. 5.*

4 Anima non est actus assistens, sed informans, & vera viventis forma. *Conimb. ibid.*

5 Anima est actus primus corporis organici potentiâ vitam habentis. *Lib. 2: de anim: cap: 1. Conimb: ibid: quest. 1.*

6 Corpus, quod ab animâ informatur

matur, est materia prima, non solum accidentibus quibusdam, sed & substantiali formâ, quæ ex mixtione oritur disposita atque affecta. *Zab: de com. gen. & int. cap. 2. & seq: contra Conimb. lib: 1, de gen: & cor: cap. 4, quest: 19. & 20.*

7 Hæc forma substantialis ex formis organicarum partium componitur. Ut enim partes organicæ temperamento, ita etiam formâ differre credibile est. *contra Conimb. dict: loc: qu: 22.*

8 Conjunctionem animæ, & corporis, sequitur vita, quæ nihil aliud est, quàm motio animati à se ad positionû differentias, ob mansionem animæ cum corpore.

9 Anima & corporis conjunctio pendet ab humidi radicalis ac primigenii, & nativi caloris, debita proportionem.

10 Cor in perfectis animalibus est fons caloris, à quo spiritus vitales per arterias in totum corpus diffunduntur, qui calorem à corde haustum, ad omnes partes devehunt, & calorem singu-

lis

lis partibus infitum instaurant.

11 Cor, ne suo ipsius calore suffocetur, indiget respiratione. Attracto enim à pulmonibus aere, cor refrigeratur, eodemque rursus emissio, à fuliginibus liberatur.

12 Imperfecta animalia, quia carent sanguine, ac proinde frigidiora sunt, non respirant. Pisces sui refrigerandi causa aquam ore hauriunt, & per branchias emittunt. Amphibia respirant, sed raro, ob debilem calorem.

13 Vita vel longior est, vel brevior, prout animati temperamentum, vel melius est, vel deterius. Longævi sunt, in quibus calor natus blandus est ac benignus; & humidum radicale, aereū. Contra brevis vitæ sunt, in quibus calor igneus est, & humidum aquosum,

14 Vitæ longitudo vel brevitudo etiam ab externis causis pendet, puta ab aere ambiente, victu, venere, somno, vigilia, ejectione aut retentione excrementorum, animi perturbatione, aut tranquillitate, &c.

15 Nulla vita perpetuari potest naturaliter, quia humidum radicale affiduo à calore carpitur. Et licet partes humidi depetditæ nutritionis beneficio restaurentur; necesse tamen est, humidum sensim vilescere, & calorem minui.

16 Mors est privatio vitæ ob animæ separationem à corpore. Hæc separatio tum fit, cum calor naturalis extinguatur.

17 Mors alia naturalis est, alia violenta. Mors naturalis dicitur, cum humidum radicale sensim absumitur, & cum eo calor naturalis, ut fit in senibus; violenta, cum vel naturalis calor extinguatur à contrario frigore, vel cum calor naturalis suffocatur, vel deniq; cum pars aliqua vitalis læditur.

Dis-

DISPUTATIO XVIII.

De Animâ vegetativâ, eiusq;
affectionibus.

THESIS. I.

ANimarum species tres sunt, vegetativa, sensitiva & intellectiva, sive rationalis. *Conimb. lib. 2. de animâ, cap. 3. quest. 1. Tol. lib. 9. 6.*

2 In vnoquoque composito tantum est vna anima. In plantis vegetativa, in bestiis sensitiva, in homine intellectualis. Harum tamen posterior, priorem quamque eminenter, ac virtualiter continet. *Conimb. lib. de gener. & cor. cap. 4. quest. 21. Tol. lib. 2. de anima quest. 7. contra Zab. de facul. anime cap. 5. & sequens.*

3 Anima vegetativa, & sensitiva, sunt formæ materiales: ideoque extensa ac divisibiles, ad extensionem, & divisionem materiæ. *Conimb. lib. 2. de anim. cap. 1. quest. 8. Tol. ibid. quest. 5.*

4 Anima vegetativa in plantis so-

la est, omnemque perfectiorem animā excludit. Atque istoc modo plantarum forma est.

5 Facultates, quæ à triplici animā fluunt, ad quinque genera possunt revocari, ad vim vegetandi, sentiendi, appetendi, loco movendi, & intelligendi. Et quia sensus & appetitus semper conjunguntur, quatuor erunt diversa genera, aut gradus, viventium. *Conimb. dich. lib. cap. 3. quest. 2. Tol. ibid. quest. 6.*

6 Facultates diversarum animarū inter se, & ab animæ substantiā, realiter differunt. *Conimb. ibid. cap. 3. quest. 4. Trist. quest. 19. Zoh. de facult. animæ c. 2.*

7 Facultates, quæ ab animā vegetativā, & sensitivā fluunt, ne locomotivā quidem exceptā, in composito animato; quæ ab animā intellectivā oriuntur, in solā animæ substantiā resident. *Conimb. ibid. cap. 3. quest. 3. Tol. quest. 9.*

8 Anima vegetativæ tres sunt facultates, nutritrix, autrix, & generatrix. Quamvis duæ priores non tam re, quā ratione

ratione, ac definitione differūt: tertia, ab vtraque re ipsa distinguitur. *Tol. ibid. quest: 10. contra Conimb. ibid. cap: 4. q. 1.*

9 Tres hæ facultates versantur circa alimentum: nutritio & generatio, quatenus substantia est: augmentatio, quatenus quantum.

10 Alimentum debet viventi partim simile esse, partim dissimile. Ideoque purum elementum, non potest esse viventis alimentum. *Conimb. lib: 1. de gen: & cor: cap: 5. quest: 6. & 7. Tol. ib. quest: 12.*

11 Nutritio est alimenti præparati conversio in substantiam viventis, ad partium deperditarum instaurationem. Est ergo nutritio quædam partium novarum generatio, aut potius aggeneratio. *Conimb. diet: lib: cap: 5. quest: 11.*

12 Quemadmodum non materia solum viventis, sed & forma quotidie aliquâ sui parte diffluit, si sit materialis: ita quoque necesse est, formam simul cum materiâ reparari. *Conimb: diet: loc: quest: 12. Tol. quest: 9. contra Zab. lib. de*

accreret. cap. 15. & 16.

13 Ideoque cum vivens dicitur idem numero toto vitæ cursu permanere, id non de identitate totius, aut partium intelligendum est, sed de identitate, quæ sit secundum continuam partium successionem. *Conimb. & Tol. distis locis.*

14 Formæ immateriales, quales sunt animæ humanæ, nec perire possunt, nec reparari, ne quidem ex parte: possunt tamen præparatum alimentum subire, ejusque substantiam viventi conjunctam, indivisibili suâ entitate informare.

15 Quia alimentum est substantia corporea & quanta, non potest vivens nutriri, nisi eadem actione crescat. *Contra Conimb. dist: loc: quæst: 13. & Tol: ibid: quæst: 8.*

16 Omne vivens nutriri debet: & quidem totâ vitâ. *Conimb: dist: loc. qu. 9. & 10.* Non tamen totâ vitâ crescit. *Conimb: dist: loc. quæst: 14.* Quin etiam decrescit; tum nimirum, cum minus nutrimentum

nutrimenti in viventis substantiam convertitur, quàm ante nutritionem perierat.

17 Quod augetur, augetur secundum omnes partes, & dimensiones, recepto alimēto in corporis poris. Quòd autem corpus uiuens excreſcat in longitudinem magis, quam in latitudinem, in eo sequitur legem virtutis plasticæ. *Conimb. dict: loc: quest: 15. Tol: ibid: quest: 10.*

18 Alimentum non distribuitur in minima, vt vocant, naturalia, sed in partes divisibiles, quæ singulæ in singulis poris recipiuntur. Hæ partes non in momento, non etiam per momenta discreta, sed actione continuâ, in substantiam viventis convertuntur. *Conimb. dict: loc: quest: 16: Tol: ibid: quest: 11.*

19 Generatio est productio animati ab animato interuentu seminis. Ideoque est naturalissimum opus viventis. *Tol: lib: 2, de anima quest: 11.*

20 Semen in perfectis animalibus ab utroq; quidem sexu suppeditatur:

verum vis plastica in solo maris semine est. Ideoque foeminae concurrunt passivè tantum ad generationem. *Conimbr. lib:1. de gen: & cor: cap. 4. quest: 27.*

DISPUTATIO XIX.

De Anima sentiente, & sensu in genere.

THESIS I.

Sic de animâ vegetativâ : sequitur sensitiva, quâ animal sentit, appetit, & loco movetur.

2 Sensus, est facultas animalis, quâ objectum sensibile cognoscit. Ejus functionio, vocatur *sensio*.

3 Ad sensationem quatuor requiruntur, *objectum, organon, species & medium*.

4 Objectum sensus est singulare materiale; universalis, aut immaterialia sub sensum non cadunt.

5 Objectum sensus aliud est per se, aliud per accidens. Objectum per se dicitur

dicatur quod per se sensum movet.
Estque vel commune vel proprium.
Commune dicitur, quod pluribus; pro-
prium n, quod vno tantum sensu perci-
pitur.

6 Objectum commune, etsi per se
sensum afficiat, *Tol. lib. 2. de anima, qu.*
15. non tamen propriam sui speciem
organo imprimit; sed sentitur in specie
objecti proprii modificatâ. *Conimb. 2.*
de anima cap. 6. quest. 5. Tol. ibid. qu. 14.

7 Objectum commune est quin-
tuplex, motus, quies, magnitudo, nume-
rus, & figura. *Conimb. dict. loc. quest. 4.*

8 Sensus hallucinatur facilius cir-
ca commune, quam circa proprium ob-
jectum. *Conimb. dict. loc. quest. 6. Tol.*
ibid. quest. 13.

9 Objectum per accidens dicitur,
quod cum eo conjunctum est, quod
per se sentitur.

10 Organon est pars animalis, in
qua objectum percipitur.

11 Organon debet esse vacuum
qualitate sensibili ejusdem speciei, &
gradus.

12 Objectum agit in organon per species. *Conimb. lib. 2. de anima cap. 11. quest. 3. Tol. lib. 3. de anim. quest. 2.* Imò non agit, nisi per speciem, quatenus sentitur. *Zab. de sensu agente cap. 4. contra Conimb. & Tol. citato loco.*

13 Species qualibet sui parte integrum objectum representant. *Tol. lib. 2. de anima quest. 34.*

14 Species ab objecto producuntur naturaliter. Itaque non est opus sensu agente. *Zab. de sensu agente cap. 5.*

15 Objectum vehemens laedit organon: non quatenus agit per species; sed quatenus præter speciem, producit aliquam qualitatem primam, aut motum localem in organo. *contra Conimb. lib. 2. de anima cap. 12. quest. 1. & Tol. ibid. lib. 3. quest. 4.*

16 Objectum positum in organo, non sentitur. Ex quo sequitur, necessarium esse medium ad sentiendum, per quod species ab objecto fluentes in omnem partem propagentur. *contra Conimb. lib. 2. de anima cap. 11. quest. 3.*

& Tol. *ibid.* lib. 3. *quest.* 2.

17 Non objectum tantum; sed & sentiendi facultas, siue anima concurrat activè ad sentiendum. Ex quo sequitur, sensum non esse facultatem merè passivam. *Conimb: lib. 2. de anima cap. 6. quest. 1. Tol. ibid. quest. 12. Zab. de sensu, agente cap. 9.*

DISPUTATIO. XX.

— De Visu.

T H E S I S. I.

Sensus alius externus est, alius internus.

2 Sensus externus non percipit nisi res præsentes. Species enim (sine quibus non fit sensio) sublato objecto tolluntur, quia pendent ab illius actuali influxu. *Conimb: lib. 2. de anima cap. 6 quest. 2. art. 3.*

3 Sensus externus non sentit se sentire. *Conimb. ibid. quest. 2. Tol: quest. 3.*

4 Sensus externi sunt quinque, vi-

visus, auditus, odoratus, gustus, & tactus.
Conimb. lib. 3. de anima cap: 1. quæst: 1.
Tol. ibid. quæst: 1. contra Scalig: exercit.
286. sect. 3.

5 Visus est sensus externus eorum,
 quæ vim habent radiandi. Qualia sunt
 lux, color, & ea quæ noctu lucent.

6 Lux oritur ex terminatione so-
 lius perspicui: color, ex terminatione
 perspicui, cum admixtione opaci. Pro-
 ut enim plus aut minus opaci perspi-
 cuo admiscetur, eo magis, aut minus
 color à lucis naturâ recedit, & ad tene-
 bras, seu nigrorem vergit.

7 Terminari dicitur perspicuum,
 quando condensatur. Perspicuum enim
 interminatum si sit, ac tenue, transpa-
 ret: si condensetur, fit conspicuum, ac
 terminat visum. *Zab. lib: 1: de visu cap. 2*

8 Corpora perspicua sunt cœlum,
 ignis, aer, aqua: sola terra inter corpora
 simplicia opaca est. Cœlum condensa-
 tum lucet luce purissimâ, ut in astris vi-
 dere est. *Zab. ibid.*

9 Elementa condensari nequeunt
 sine

sineterrēstri materiā. Terra cum perspicuis elementis vel componitur tantum, vel etiam commiscetur. Si terra eum iis tantum componatur, sic ut perspicua naturam suam non amittant; ignis condensatus lucet, sed luce impuriore, ut inflammā. Aer & aqua, si condensentur, albescunt. Ipsa terra nigra est. *Zab. ibid.*

10 Si terra cum perspicuis elementis sic commiscetur, ut illa naturam suam perdant; & ignis splendor amittitur & aeris atque aquarū albor remittitur; idq; vel magis, vel minus, prout plus terrae iis admixtum est. *Zab. ibid.*

11 Quod si terra elementa perspicua superet, nigror inde fit, vel intensior, vel remissior, prout terra magis, minusve prædominatur. *Zab. ibid.* Colores medii oriuntur ex iustā temperatione extremorum. *Zab. ibid.*

12 Huiusmodi colores appellantur veri, aereales; quia constantes sunt, pendentq; ab ipsa naturā corporis colorati, non ab influxu, aut irradiatione externā

externæ lucis. *Zab. ibid.*

13 Ex quo sequitur, colores non solum esse in extremâ corporum superficie; sed per omnes partes, etiam intimas, diffusos: licet in superficie tantum videantur. *Conimb. lib. 2. de anima cap. 7. quæst. 2. Tol. ibid. quæst. 17. Zabarell. dict. loc.*

14 Colores apparentes dicuntur, qui oriuntur ex mixtione specierum in medio. Cum enim species lucis, & colorum, vel etiam diverſorum colorum species inter se, in medio commiſcuntur, & per eandem lineam ad oculos deferuntur, talem colorem referunt, qualis oriretur ex verâ mixtione coloris cum luce, aut eorum colorum inter se, à quibus istæ species fluxerunt. *Zab. dict. loc.*

15 Lux & color ad visum deferuntur per medium perspicuum illuminatum. Quam ob causam dicitur lumen actus perspicui; quatenus perspicuum. *Zab. dict. lib. cap. 3.*

16 Lux per se visibilis est: color non nisi

nisi lucis, aut luminis beneficio. Lumen ad visionem requiritur, tum propter colores, tum propter medium. *Conimb lib. 2. de anima cap. 7. quest. 4. Zab. dict. lib. cap. 11.*

17 Organon visus est oculus aut humor oculi medius, qui crystallinus appellatur. Fit ergo visus receptione specierum, non emissionem radiorum. *Conimb: lib: quest: 5, 6, & 7. Tol. ibid: q. 17. Zab lib: 1. de visu cap: 8. & lib: 2.*

18 Visio directa fit per lineas rectas, quæ à qualibet objecti parte in centrum oculi incidentes, figuram faciunt conicam. Hinc petenda causa est, cur res non appareant geminæ in oculis geminis: tum etiam, cur appareant geminæ, altero oculo distorto.

DISPUTATIO. XXI.

De Auditu, Odoratu, Gustu, & Tactu.

THESIS. I.

Auditus est sensus externus circa sonum. 2 Sonus

2 Sonus oritur ex fractione aeris, aut etiam aquæ, inter duo corpora collisæ. *Conimb. lib. 2. de anim. cap: 8. quest: 1. Tol. ibid: quest: 19.*

3 Corporum collidentium soliditas, levitas, & cavitas, non sunt necessaria ad faciendum sonum simpliciter; sed ad faciendum sonum vehementem, & prolixum. *Conimb: ibid:*

4 Sonus non est in corpore sonante, sed in medio aere, vel aquâ, quæ à sonante corpore frangitur. *Conimb: dict. loc: quest: 2. Tol: ibid: quest: 20.*

5 Sonus ad aurem defertur secundum esse intentionale, sive per species; non secundum esse reale. *Tol: dict: lib: quest: 21. contra Conimb: dict: lib: quest: 2. art. 2.*

6 Species soni materialiores sunt, quàm species colorum aut lucis; ideoque tardiùs ad organon perveniunt, & adversò vento impediuntur.

7 Cùm species soni, in corpus cavum incidentes resiliunt, echo auditur. Echo ergo non est novus sonus, sed idē sonus

sonus iterum auditus. *Tol. dict. l. 9. 22.*

8 Etsi ad audiendum sit necessarius aer innatus, qui in interiore aure continetur, & ab externo aere tenui membranâ, quæ tympanû dicitur, discernitur: tamen is non est organon auditus, sed pars aliqua interior auriculæ animata, cum quâ nervus auditorius conjungitur. *contra Conimb: dict: lib: cap: 8. quest: 4.*

9 Odoratus est sensus externus circa odorem.

10 Odor oritur ex siccæ terre prædominantis, & humidæ aere decoctionum mixtione. *Conimb: dict: lib: cap: 9. quest: 2: Tol. quest: 25.*

11 Organon odoratus sunt carunculæ, sive processus mammillares, in superiore narium parte siti. Hæ carunculæ, quia membranâ, aut, ut volunt anatomici, ipsa narium carne tectæ sunt, odores non percipiunt, nisi inspiratione. In piscibus tamen, alijsque animalibus, quæ non respirant, credibile est, organon odoratus tectum non esse. *Co-*

nimb:

numb: dict: loc: quæst: 4. Tol: ibid: qu. 26.

12 Medium, per quod odor ad organon diffunditur, est aer & aqua. *Conimb: dict: loc: quæst: 3. art: 2.*

13 Odor per medium propagatur secundum esse intentionale, hoc est, per species. Quod si ipse odor interdum propagetur, id fit per accidens, cum scilicet tenuis substantia à re odoriferâ, & in eâ odor, evaporat. *Conimb: dict: loc: art: 1. Tol: ibid: quæst: 28.*

14 Odorum differentię non possunt explicari, nisi per analogiam cum saporibus: quia homo habet odoratum obtusius, quàm vllum aliud genus nimalium. *Conimb: dict: loc: quæst: 5. Tol: quæst: 25.*

15 Gustus est sensus externus circa saporem.

16 Sapor oritur ex humidi aquei prædominantis, & ficci terrei decoctorum mixtione. *Conimb: dict: lib: cap: 10. quæst: 1. Tol: quæst: 29.*

17 Eth gustus non sit sine tactu, ideoque non requirat medium externum:

num: à tactu tamen revera distinguitur: *Conimb: dict: loc: quest: 2. Tol: quest: 28.*

18 Organon gustus sunt nervi linguæ, qui ab ejus medietate in quosdam velut remos expanduntur. *Conimb: ib.*

19 Tactus est sensus externus circa qualitates tactiles.

20 Qualitates tactiles sunt calor, frigus, humiditas, siccitas, & quæ ex hisce oriuntur.

21 Organon tactus sunt nervi, ac membrane; omnisque nervosa ac membranacea substantia, ut musculi, ligamenta, &c. Ossa, non habent tactum ob terrestrem siccitatem. *Conimb: dict: lib: cap 11. quest: 1. Tol: quest: 30.*

22 Tactus non habet medium externum: medium internum probabile est esse curiculam. *Conimb: dicto loco. Tol: ibid quest: 31.*

23 Tactus tantum vnus est. *Conimb: dicto loco quest: 2. Tol: quest: 32. contra Scalig.*

DISPUTATIO XXII.

De Sensu interno, eiusque affectionibus.

THESIS I.

PRæter sensum externum, requiritur in animali sensus internus, qui externorum sensuum functiones, & objecta, etiam absentia, percipiat.

2 Sensus internus residet in cerebro. *Conimb: lib. 3. de anima, cap: 2. quest 2. Tol: ibid: quest: 5.*

3 Sensus internus tantum vna facultas est. *contra Conimb: dist. lib: cap: 3. quest: 1: & Tol: quest: 6.*

4 Sed quæ varias edit operationes, ob quas variis nominibus appellatur, *sensus communis, phantasia, aestimativa, sive cogitativa, memoria.*

5 Sensus communis appellatur, quatenus species ab externis sensibus oblatas (vulgo species sensatæ vocantur) eorumq; functiones percipit, ac dividit.

7 Aesti-

7 Æstimatoria (in homine cogitativa) quatenus ex speciebus sensatis elicit species non sensatas.

8 Memoria, quatenus species sensatas, & non sensatas conservat,

9 Internus sensus non ratiocinatur, ne quidem in homine, nisi concurrente intellectu. *Tol. dict. loc. quæst. 7. contra Conimb. lib. 3. de anima cap. 2. q. 2.*

10 Sensus interni operationes, credibile est in distinctis cerebri ventriculis exerceri; ut dici possit, sensum communem in anteriore; phantasiam cum æstimatoriâ, in mediâ; memoriam, in posteriore parte, quæ cerebellum vocatur, residere. *Conimb. dict. loc. quæst. 1. Tol. quæst. 6.*

11 Sensus affectiones sunt, vigilia, somnus & somnia.

12 Vigilia est non impeditum omnium sensuum externorum exercitium, animâ spiritus animales ad organa sensuum immittente.

13 Somnus est cessatio externorum sensuum ab operationibus, vaporibus

ribus nervos & meatus sensorios op-
plentibus, & spirituum animalium in-
fluxum impredientibus. *Conimb. de som-
no & vig. cap. 2,*

14 Cum discussis, vel à calore ce-
rebri, vel ab externâ causa, vaporibus,
meatus sensorii, per quos spiritus ani-
males transmeant, aperiuntur, animal
expergiscitur. *Conimb. ibid. cap. 6.*

15 Somnium est apparitio, quæ fit
in ijs, qui somno sopiti sunt, ex regressu
specierum à phantasiâ compositarum,
aut divisarum, ex memoriâ ad sensum
communem.

16 Somnia vel à supernaturali
causa, puta Deo aut Dæmone immit-
tuntur; vel ex affectione corporis ori-
untur; vel denique sequuntur studia
quotidiana: illa dici solent supernatu-
ralia; ista, naturalia; hæc, animalia. *Co-
nimb. de insomnijs.*

Dis-

DISPUTATIO. XXIII

De Appetitu Sensitivo & locomotiva.

THESIS. I.

SIC de sensu; sequitur appetitus sensitivus; qui tam necessario cum sensu conjungitur, ut inutilis sit sensus, si sit sine appetitu.

2 Appetitus sensitivus est facultas animalis, quâ, quod sibi adversum aut conveniens sensus judicat, refugit, aut prosequitur. *Conimb. lib. 3. de anima, cap. 13. quest. 1. Tol. ibid. quest. 26.*

3 Appetitus sensitivus versatur solummodo circa bonum jucundum & utile, & malum utrique oppositum: bonum honestum, & turpe, quod illi opponitur, non spectat ad appetitum sensitivum.

4 Appetitus sensitivus est potentia materialis; ideoque per se expertus rationis, ac libertatis; ita tamen, ut in homine
mine

mine ratione possit dirigi.

5 Appetitus sensitivus in corde residet. Cor enim afficitur appetitu sensitivo vehementius moto.

6 Appetitus sensitivus dividitur in ἐπιθυμητικὸν καὶ θυμητικόν, hoc est, in concupiscentem, & irascentem,

7 Appetitus concupiscens dicitur qui versatur circa objectum absolute simpliciterque spectatum.

8 Concupiscens, qui versatur circa bonum aut malum difficile. *contra Piccol: phil. mor. grad. I. cap. II. & seq.*

9 Appetitus sensitivi propriæ affectiones, sunt affectus sive perturbaciones; (Græcè πάθη dicuntur.) Affectus ergo non sunt opiniones (vt voluerunt Stoici) sed ex opinione ferè nascuntur.

10 Affectus est motus appetitus sensitivi, cum non-naturali mutatione cordis, ab objecto convenienti aut adverso à sensu proposito, ad illud consequendum, hoc fugiendum. *Piccol: ibid. cap. 5.*

11 Affectus præcipui sunt undecim:

cim: sex in appetitu concupiscente; nimirum amor, odium, desiderium, fuga, lætitia & tristitia: in appetitu irascente quinque; nempe, spes, metus, audacia, desperatio, & ira.

non 1. stoici referunt omnes affectus ad quatuor genera: quorum duo versentur circa objectum bonum, & duo circa malum. Circa objectum bonum si præsens sit, versatur lætitia; si sit futurum, desiderium: circa malum præsens versatur tristitia; circa futurum, fuga. Horum duo fontes sunt amor & odium
Vid. cap. 8. Idæa Phil. mor.

13 Cum appetitu sensitivo ferè conjuncta est locomotiva, hoc est, facultas, quâ animal ad imperium appetitus se movet ad consequendum objectum distans, aut fugiendum imminens.

14 Hæc facultas residet in singulis membrorum musculis. *Conimb. lib. 3. de anima cap. 13. quæst. 5. Tol. ibid. quæst. 5.*

15 Ad motum localem concurrit sen-

sensus, in homine etiam ratio) vt principium dirigens; appetitus, vt principium imperans; vis locomotiva, vt principium exequens.

16 Quia quædam animalia solo tractu vigent, & objecta distantia non percipiunt, sequitur, vim locomotivam ijs non inesse; quia inesset frustra.

DISPUTATIO XXIV.

*De Anima intellectiva essentia
& origine.*

THESIS I.

Sic de animâ sensitivâ, sequitur intellectiva, sive rationalis. Cujus consideranda est essentia, & proprietates.

2 Anima intellectiva non est forma quædam assistens in homine, quæ corpore utitur tanquam instrumento; sed ipsa hominis forma informans, per quam nimirum homo est homo, & à brutis distinguitur. *Conimb. lib. 1. de anima cap. 1. quæst. 6. Tolet. ibid. quæst. 2.*

Zab.

Zabar. de mente humana cap. 6.

3 Hinc sequitur, animam intellectivam non esse in aliquâ hominis parte, puta corde aut cerebro; sed in toto corpore, & per totum corpus diffusam, non solum quoad facultates, sed etiam quoad essentiam. *Conimb. dict. loc. qu. 9 Tol. ibid. quest. 4.*

4 Anima intellectiva non est una in omnibus hominibus, sed singulae sunt animae in singulis: multiplicantur enim formae, ad numerum individuum. *Conimb. dict. loc. quest. 7. Tol. ibid. quest. 2. Zab. dict. lib. cap. 11.*

5 Præter animam informantem, non est fingenda alia quædam anima assistens, quæ una sit in omnibus hominibus. *Conimb. & Tol. dictis locis.*

6 Anima intellectiva est forma immaterialis, hoc est, forma talis, quæ per se, ac sine concursu materie possit subsistere. *Conimb. dict. loc. quest. 2.*

7 Animæ intellectivæ non sunt extraduce: hoc est, non producuntur vi seminis, sive, quod idem est, non educuntur

cuntur ex potentiâ materiæ, sed immediate à Deo creantur. *Conimb. dict. loc. quest. 3. Tol. ibid. quest. 17.*

8 Creantur animæ eo momento, quo corpori infunduntur, eique essentialiter uniuntur. Atque illud est, quod vulgò dicitur. Deus animas creando infundit, & infundendo creat. *Tol. ibid.*

9 Infunditur autem anima, cum embryo convenienti organorum apparatu instructus est. Interea credendum est, embryonem fovēri ab insita virtute plasticâ, & ab animâ matris, ac calore uteri, aut loci, qui pro utero est.

10 Supervacuum ergo est fingere animam vegetativam, & sensitivam, quæ animam rationalem antecedant, quæque in animam rationalem deinde mutantur, vel anima rationali adveniente pereant. *contra Conimb. dict. loc. quest. 4.*

11 Anima intellectiva est indivisibilis: ideoque tota, hoc est, indivisibili modo, in qualibet parte. *Conimb. dict. loc. quest. 8. & 9. Tol. ibid. quest. 5.*

12 Animam

12 Animam intellectivam immortalem esse, non solum S. Scripturæ autoritate, sed etiã philosophicis rationibus probari potest. *Conimb. de anima separata disp. 1. Tol. lib. 3. de anima quest. 16.*

13 Animæ humanæ ratione essentiali in omnibus æquè sunt perfectæ; differunt solum operandi modo. Quod discrimen fluit ab inæquali perfectione temperamentis, aut à contractâ agendi consuetudine. *Conimb. lib. 2. de anima cap. 1. quest. 5. Tol. lib. 3. quest. 18.*

DISPUTATIO. XXV.

De Intellectu.

T H E S I S. I.

Sic de animæ intellectivæ essentiali: Sequuntur proprietates, intellectus, & voluntas.

2 Intellectus ex se est mera potentia in genere rerum intelligibilium, & veluti tabula rasa. *Conimb. lib. 3. de ani-*

ma cap. 8. quest. 1. art. 3.

3 Cognitio intellectus derivatur à sensibus, ita vt nihil sit in intellectu quod non fuerit prius in sensu.

4 Latius tamen patet objectum intellectus, quam sensus. Nam sensus versatur tantum circa materialia & singularia; intellectus, etiam circa immaterialia & universalia.

5 Singularia prius cognoscuntur ab intellectu, quam universalia. Quia universalia cognosci nequeunt, nisi cognititis primùm singularibus. *Conimb. lib. 1. phys. cap. 1. quest. 4. Tol. lib. 3. de anim. quest. 16. Zab: de ord. intell. cap. 4.*

6 Ex quo sequitur, intellectum formare proprios rerum singularium conceptus. *Conimb. lib. 3. de anima cap. 8. quest. 5. Tol. ibid: quest. 26.*

7 Ex universalibus ea prius intelliguntur, quæ singularibus sunt viciniora; quia horum facilius est abstractio. *Conimb. lib. 1. phys. cap. 1. quest. 3. Tol. ibid. quest. 3. contra Zab: de ord. intell. cap. 12.*

8 Ad intellectionem non sufficit phantasmata, id est, species rerum singularium in sensu interno formatas, intellectui objici; sed requiritur præterea ut species intelligibiles intellectu imprimantur, non solum universalium, sed etiam singularium, *Commb. lib. 3. de anima cap. 5. quæst. 3. & 4. Tol. ibid. quæst. 21. Zab. de spec. intell. cap. 5.*

9 Species intelligibiles rerum singularium imprimuntur intellectui à phantasmatibus, eo ferè modo, quo phantasmata imprimuntur sensui interno ab iis speciebus, quæ in externis sensibus formatæ sunt ab objectis.

10 Species rerum universalium ipse intellectus sibi format per abstractionem, comparatis inter se primis singularibus.

11 Non ergo videtur necessarium fingere intellectum agentem, cujus munus sit, non intelligere quidem, sed phantasmata illustrare, ut in iis appareant naturæ universales, & cum phantasmatibus illustratis concurrere, ad species in-

telligibiles producendas: siue fingatur substantia, quæ sit ab animâ separata, siue facultas, quæ reverâ diverſa ſit ab eo intellectu, qui ſpecies intelligibiles recipit, & per eas intelligit. *contra Conimb. lib. 3. de anima cap. 5. quæſt. 1, 2, 5. & 6. Tol. ibid. quæſt. 13. & 14. Zabar de mente agente.*

12 Potest tamen intellectus, agens dici, quatenus receptâ ſpecie, actu intelligit, & conceptum, ſive verbum mēris in ſe format. *Tol. d. & lib. quæſt. 22.* Nec aliud ſequi videtur ex argumento *Aristotelis lib. 3. de anima cap. 5.* Non enim absurdum eſt, agens & patiens reiſſa non diſtingui, in actione immanente.

13 Intellectus omnia intelligit directè, ſeipſum indirectè, atque actu quodẽm reflexo; ſic, ut ex objecto actiones ſuas, ex actionibus ſeipſam agnoſcat. *Conimb. lib. 3. de anima. c. 8. qu. 7.*

14 Intellectus impreſſas ſibi ſpecies conſervat, atque hoc ſenſu dicitur memoria intellectualis. *Conimb. de*

*mem: & reminisc: cap. 3, Tol, lib: 3. de a-
nimo quest: 21.*

15 Cum intellectus speciebus intelligibilibus consignatus, ad intelligendum iteratò sese accingit, phantasmatū concursus necessarius est ad intelligendum. Atq; hoc voluit Aristoteles, cū dixit, oportet intelligentem speculari phantasmata. *Lib. 3. de anima, cap. 8. Conimb: ibid: quest: 8, & Tol: quest: 21.*

16 Intellectus operationes sunt tres: simplicium rerum apprehensio, iudicium, quod consistit in compositione ac divisione, & discursus.

17 Iudicium intellectus vel est speculativum, vel practicum: quorum illud versatur circa res, vt res sunt; hoc, circa res, vt bonæ vel malæ; ideoque vel appetendæ, vel fugiendæ sunt.

18 Intellectus proprium est reminisci. Est autem reminiscencia, speciei oblitteratæ renovatio, per specierum nō oblitteratarum rememorationem. *Conimb: de mem. & reminisc. cap. 7.*

DISPUTATIO XXVI.

De Voluntate.

THESIS I.

Sicuti cum sensu conjungitur appetitus sensitivus, ita cum intellectu conjungitur appetitus intellectualis, qui voluntas dicitur.

2 Voluntas realiter differt ab appetitu sensitivo. *Conimb: lib. 3. de anima cap. 13. quest. 1. Tol. ibid: quest. 27.* Imo etiam ab intellectu. *Conimb: dist: lib. quest: 3.*

* 3 Voluntatis actiones duæ sunt, *elationis & separationis*; illa finis; hæc, mediorum est.

4 Voluntas non est potentia merè passiva, nec merè activa. Itaque non potest se ad agendum determinare, nisi moveatur ab objecto.

5 Cum autem voluntas sit potentia cæca, nihil potest appetere, nisi quod illi ab intellectu proponatur.

Hinc

Hinc vulgatum illud; *Ignoti nulla cupido.*

6 Non sufficit ad movendam voluntatem, ut intellectus objectum apprehendat; sed requiritur porro, ut illud censeat, sitne bonum, an malum. Hæc intellectus actio, vocatur *judicium* sive *dictamen practicum*.

7 Practicum intellectus judicium, vel absolutum est, vel comparatum. Absolutum dicitur, quo censetur res in se & per se: comparatum, quo res censetur comparata cum aliis omnibus rebus, ac circumstantiis.

8 Hoc duplex intellectus judicium, sequitur duplex actio voluntatis: quarum altera, quæ sequitur judicium absolutum, *velleitas*; altera, quæ comparatum judicium sequitur, *volitto* appellari solet.

9 Vtraque actio à prævio judicio intellectus determinatur, non solum quoad exercitium actus, sed etiam quoad specificationem. Et certè si à judicio practico voluntas posset dissentire, & aliud,

liud, vel etiam contrarium appetere, ferretur in incognitum objectum, & si ratione moveretur, & sic non esset voluntas.

10 Hæc voluntatis determinatio non evertit hominis in suis actionibus libertatem, sed stabilit.

11 Etenim libertas non est *adde-*
posita quædam, quâ voluntas potest agere, & non agere, hoc vel illud agere, etiam positis omnibus ad agendum requisitis; sed facultas hominis faciendi quod ratio dicat.

12 Etenim voluntas fertur in finem, & quidem liberè, si quidem libertas non potest à voluntate separari: at tamen à fine, quatenus cognoscitur ut finis, determinatur.

13 Sunt autem duo actionum genera, quæ à voluntate proficiscuntur, aliæ proximè, aliæ remotè. Quarum illæ *elicitæ*, hæ *imperatæ* vocantur. Imperatæ actiones, nihil aliud sunt, quam elicitarum executio.

14 Libertas hominis exercetur in actionibus

actionibus imperatis: actiones elicite sunt ipsum dominium, quo suam libertatem voluntas exercet in actiones imperatas. Ideò enim liberè ambulamus, quia volumus ambulare.

15 Pugna animi, quæ hac voce solet exprimi, *Video meliora proboque, Deteriora sequor*, non oritur ex eo, quod voluntas ab intellectus judicio discrepet; sed ex pugna aut fluctuatione intellectus, rem absolutè consideratam improbantis, eandemque cum suis suis circumstantiis collatam approbantis; aut contrà.

FINIS.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

101

IDEA
PHILOSOPHIÆ
MORALIS,

EX ARISTOTELE maxima parte
excerpta, & methodice
disposita.

A

M. FRANCONI BURGERSDICIO, in
Academia Lugduno Batava,
Logices & Ethices Pro-
fessore Ordinario,

Editio Tertia.

Plurimum emendata & magnâ accessione
Locupletata.

OXONIÆ,

Typis IOH. LICHFIELD Im-
pensis HENRICI CURTEYNE
Ann. Dom. 1631

IDEA

PHILOSOPHY

WORLD

EXAMINATION OF THE

CONCEPT OF

TRUTH

AND

THE PROBLEM OF

KNOWLEDGE

IN THE

WESTERN

TRADITION

BY

JOHN

DEWEY

PH.D.

OF

YALE

THIS BOOK IS

PROPERTY OF

THE UNIVERSITY

INDEX.

Capitum & titulorum qui hac
Ideâ continentur.

CAP.

- I **D**E Philosophia moralis definitione, certitudine, Auditore & divisione.
- 2 De Bono in genere.
- 3 Varia sententia de felicitate.
- 4 Vera sententia de felicitate humana
- 5 De eo quod invitum ac spontaneum est.
- 6 De spontanearum actionum principiis.
- 7 De Affectibus in genere.
- 8 De Affectibus in specie.
- 9 De voluptate & dolore.
- 10 De virtutibus intellectualibus, & præcipuè de Prudentiâ.
- 11 De natura Moralis virtutis in genere.
- 12 De causa efficiente moralis virtutis.
- 13 De Pietate.
- 14 De Fortitudine.

- 15 *De Temperantia.*
- 16 *De liberalitate & Magnificentia.*
- 17 *De Magnanimitate & Modestia.*
- 18 *De Mansuetudine.*
- 19 *De Veracitate.*
- 20 *De Comitatus & Urbanitate.*
- 21 *De Iustitiâ universali & Iure.*
- 22 *De Iustitiâ particulari.*
- 23 *De Continentia, Tolerantia & vir-*
tute Heroica.
- 24 *De Amicitia.*

FINIS.

IDEA
PHILOSOPHIÆ
MORALIS.

CAP. I.

*De Philosophia Moralis Definitione,
Certitudine, Auditore & Divisione*

§ I.

PHILOSOPHIA est ani-
mi nostri perfectio, quanta
quidem naturali mentis
nostræ conatu ea potest ob-
tineri. Itaque, cum animus noster, non
solum cognoscendi, sed etiam appeten-
di, & agendi facultate sit instructus; ne-
cesse fuit, Philosophiam non in solâ ve-
ritatis speculatione, sed etiam in viræ, &
humanarum actionum directione con-
sistere.

2 Hinc Philosophia divisa fuit à Peripateticis in Theoreticam five speculativam, & practicam. *lib. 1. Metaph. minore cap. 1.* Quarum illa res sempiternas, & à naturalibus, ac necessariis causis fluentes, solius veritatis desiderio contemplatur; (hoc enim sonat vox *ἀσμεν*) hæc occupata est in iis, quæ nostro arbitrio subiecta sunt: quorum cognitionem non propter se amplectimur, sed ut secundum eam vitam nostram, & actiones componamus, & mores formemus.

3 Philosophia theoretica residet in intellectu speculativo: cuius munus est res absolutè simpliciterq; cognoscere, ut res sunt, hoc est, quatenus habent essentiam, quæ definitione potest explicari; bonitate aut malitia nullo modo considerata. Philosophia practica est in intellectu practico: cuius munus est res cognoscere, ut bonæ, vel malæ sunt; easq; dijudicare, & voluntati appetendas, aut repudiandas proponere.

5 Intellectus ergo practici iudici-
um

um, est fons & norma nostrarum appetitionum, & actionum. Ea enim agimus & volumus agere, quæ intellectus practico suo iudicio dictat agenda esse, aut non esse agenda.

5 Actiones, quæ ex practici intellectus dictamine, ac iudicio proficiuntur, ad duo genera possunt re vocari. vel enim *ποιήσεις* sunt, vel *μετέχεις*. *

6 Hæc duo vocabula, etsi à multis confundi solent, Peripatetici tamen, cum de moribus agunt, significationibus ea distinguunt, *lib. 6. Ethic. cap. 4.* Nec tamen omnes eodem modo. Quidam enim eas solum actiones *ποιήσεις* esse volunt, quæ opus aliquod post se relinquunt; *μετέχεις*, quæ nullum post se relinquunt opus. Sed hoc discrimen non est ex usu sumptum, quem habent hæ voces apud Aristotelem. Is enim *ποιήσεις* arte, *μετέχεις* prudentiâ dirigi, docet *lib. 1. Magn. Moral. cap. 35.* At multæ actiones, quæ post se non relinquunt opus; vt, *cantare, saltare, equitare*, arte potius, quàm prudentia diri-

guntur: quæ proinde non *μετέξουσιν*, sed *ποιήσονται* appellandæ sunt.

7 Verum discrimen in eo positum est, quòd *ποιήσονται* à solâ pendeant arte, non etiam à cupiditate, aut alio aliquo impetu facultatis appetentis; *μετέξουσιν* contra sequantur conditionem, & impetum appetitus. Itaque *ποιήσονται*, sicuti cætera omnia, quæ ab arte proficiscuntur, habent *τὸ δῆλον*, id est, *perfectionem ob quam laudantur*, in seipsis inclusum. Ideoque sufficit, eas ipsas cum fiunt *πῶς ἔχουσιν*, id est, ut certo modo *se habeant*. At *μετέξουσιν*, quoniam à prudentia prodeunt, ideoque cum virtute conjunctæ sunt, *τὸ εὖ* non habent in seipsis; neque satis est ut ipsæ cum fiunt, certo modo se habeant; sed hoc insuper requiritur, ut *ὁ περὶ τὸν λόγον*, id est, *is qui author est*, *ᾧ μετέξουσιν*, certo modo sit affectus. Ac primo quidem, ut sciens; deinde, ut deliberato consilio; tertio, ut firmâ & immutabili voluntate agat. *lib. 2. Eth. cap. 4.* Hinc fit, ut *ποιήσονται* ab eventu; *μετέξουσιν* ab animo atq; affectu authoris æstimari soleant.

soleant. Nihil enim refert, quo animo aut affectu, latus an iratus sit ὁ ποιῶν: modò artis sequatur regulas, erit bona, & laudabilis ἢ ποιητής: at πράξις recta non est, nisi à recto, & composito profisciscatur animo.

8 Philosophia practica non est ars sed prudentia: ideoq; non circa ποιήσεις, sed circa πράξεις versatur. Vnde & practica dicta est, & ἠθική, hoc est, moralis Philosophia. Mores enim animi, quos Græci ἠθῆν appellant, πρὸς ἑαυτὸν, id est, consuetudine format, & appetitum ad honestatem, atq; virtutem incitat, & dirigit, lib. 2. Eth. cap. 2. & lib. 1. Magn. Mor. cap. 6.

9 Cum πράξεις, sive actiones morales, vt dictum est, ab animo æstimandæ sint, Philosophia moralis tota in eo debet esse, vt animum nostrum fingat ac formet.

10 Ad hanc rem duo requiruntur: primò, vt intellectus iudicet, ac dicat esse bonum, quod revera bonum est; & malum, quod revera malum est: secun-

do, ut feratur in id, quod intellectus dicit esse bonum, & declinet ab eo, quod dicit esse malum.

11 Ut intellectus bonum, & malum inter se possit sine errore discernere, doctrina imbuendus est, ut appetitus rectum sequatur iudicium intellectus, subigendi sunt, & in ordinem cogendi affectus, & perturbationes; ne vel subito, & vehementi impetu intellectus iudicium prævertant; uel offusa caligine pervertant, et in partes suas pertrahant.

12 Cum intellectus rectè monet, & intellectui rectè monenti appetitus non refragatur, *καὶ ἡμεῖς* etiam nostræ, siue actiones morales, eo se, quo decet, habebunt modo, nihilque à nobis proficietur, quod sit contra viri boni officium.

13 Finis Philosophiæ moralis est felicitas humana, hoc est, ejusmodi status, quo perfectior nullus in hominem cadit, secundum præscriptum rectæ naturalisq; rationis in terris, inter homines, viventem.

14 Ex ijs quæ dicta sunt Philoſo-
phia moralis non incommodè defini-
etur, hoc modo : Philoſophia moralis
eſt. Prudentia dirigens humanas actio-
nes, vt, quantum in hâc vitâ fieri poteſt
naturæ viribus , bene beateq; vivat.
Quibus verbis tum objectum , tum fi-
nis Philoſophiæ continetur quæ in ſe-
quentibus plenius explicabuntur.

15 Dogmata Philoſophiæ mora-
lis non tantâ poſſunt ἀπειρία tradi,
quantâ tradi ſolent dogmata Philoſo-
phiæ theoreticæ, præſertim ea , quæ ad
Matheſin ſpectant. Τὰ γὰρ καλὰ καὶ δίκαια,
ἀριῶν ἢ πολιτικῇ σκοπεῖ, πᾶσι τῶν ἔχει
διαφορὰν καὶ πλάνῳ, ὥς ἐδεκνὲν νόμῳ, μόνον
ἔχει, οὐ σὺ δὲ μή. Id eſt, *Ea quæ honeſta ſunt*
& iuſta, in quorū conſideratione verſatur
civilis ſcientia, ſive Philoſophia moralis,
tantam habent varietatem, tantum er-
rorem, vt lege modo, non autem natura
conſtare videantur. Nam neque eadem
apud omnes, neque etiam apud eoſdē
ſempereadem juſta cenſentur. Τοιαῦτα
ἔſτιν αὖ πλάνῳ ἔχει καὶ ταῖς ἀδελφαῖς, διὰ τὸ πολλοῖς
συμ-

συμβαίνειν βλάβας ἀπ' αὐτῶν. Id est, *Similis error versatur in iis, quæ ut bona expetuntur, quoniam ex his multi detrimenta capiunt lib. I. Eth. cap. 3.*

16 Et licet multa sint, quæ naturâ sua bona sunt, aut mala: non pauca tamen occurrunt, quæ, cum naturâ suâ sint ἀδιάφορα, bona tamen aut mala fiunt, vel latâ civili lege, vel ob circumstantias adjectas, à quibus facta nostra morales differentias accipiunt.

17 Quæ per se, ac naturâ suâ bona sunt, aut mala, ea recta ratio discernit: in quo discrimine, etsi ipsa sibi norma sit, quo tamen tutius judicet in tanta judiciorum varietate, divina lex respicienda est, quæ moralis appellatur. Quæ nihil aliud est, quam expressa imago legis naturalis, ac compendium moralis Philosophiæ. In cæteris, quæ naturâ suâ sunt ἀδιάφορα, debet humana ratio usu acquirere discernendi facultatem.

18 Auditorem Philosophiæ moralis oportet τοῖς ἔθουσιν ἡχθαι καλῶς, id est, *more & consuetudine recte ductum esse:*

esse: lib. 1. *Eth. cap. 4.* vt, quoties ipse rerum moralium discrimen non satis novit, aliorum sequatur rectè monentium consilia, & praecepta. Principium enim in moralibus est τὸ ὄν. Qui enim τὸ ὄν habet perspectum, sive suà, sive aliorum opera, atq; institutione, τὸ δὶόντι non debet sollicitè desiderare. lib. 1. *Eth. c. 4.* Multa enim à maioribus bene constituta sunt, vtajunt *I. C. ff. de Inst. & Iure l. 20.* quorum reddi non potest ratio. Imo multa ideo bona sunt; quia lege majorum cōstituta sunt. Hæc si quis morū pravitate contēnet, frustra animū adjiciet ad moralem Philosophiam.

19 Hinc sequitur, juvenem non esse οἰκείον, id est, idoneum auditorem Philosophiæ moralis. Iuvenis enim τοῖς πάθεσιν ἀκαλοθηγὴς ὢν, ματαίως ἀκούει, & ἀνωφελες. Id est, affectibus obnoxius, vanam & inutilem operam sumet in audiendo. lib. 1. *Eth. c. 3.* Nam aliorum recta praecepta, & salubres admonitiones, quæ suis affectibus adversantur, superciliose, & pertinaciter rejiciet, ac contemnet

temnet. *lib. 10. Eth. cap. 9.* Iuvenis autem quisq; non $\chi\tau\iota\ \tau\acute{\omega}\ \eta\lambda\iota\kappa\acute{\iota}\alpha\nu$, ἀλλὰ $\chi\tau\iota\ \tau\delta\ \eta\theta\acute{\omicron}\varsigma$, id est, *non ex ætate, sed ex more* judicandus est. Non enim ab ætate defectus hic proficiscitur, sed ab eo, quod vitam, & omnia quæ in vita sibi occurrunt, non tam ratione, quàm affectu animi sui metiatur. *lib. 1. Eth. cap. 3.*

20 Est & alia causa, ob quam juvenis minus idoneus sit auditor Philosophiæ moralis: nimirum, quia ἀπερὸς ἐστὶ τὸ $\chi\tau\iota\ \tau\ \beta\acute{\iota}\omicron\nu\ \pi\rho\acute{\alpha}\xi\epsilon\iota\nu$. Id est, *imperitus est earum actionum, in quibus civilis vita, ac societas consistit. lib. 1. Eth. cap. 3.* Actiones enim civiles versantur circa singularia, de quibus non secundum præcepta, sed secundum occasionem judicandum est. *lib. 2. Eth. cap. 2.* Quod certe fieri non potest, nisi ab eo, qui longo rerum usu, atque experientia, prudentiam sibi comparavit: quæ in juvenibus admodum rara est.

21 Philosophiæ moralis duæ sunt partes; altera communis, quæ Ethica strictiore quadam significatione nominatur

natur; altera specialis, quæ in Oeconomiam, & Politicam subdividitur.

22 Ethica non agit de moribus singulorum hominum seorsim in certâ aliquâ vitæ practicæ specie; sed tradit generalia principia, ex quibus vitæ practicæ mores formandi sunt, *lib. I. Mag. Mor. cap. I.* tum in familiâ, quod fit in Oeconomica; tum in civitate, quod fit in Politica.

23 Etenim cum homo natura suâ sit animal *πολιτικόν*, id est, *sociabile*, sequitur, vitam non esse humanam, quæ non vivitur in humana societate. Vita solitaria, quam quidam fingunt, aut divina, aut belluina quædam vita est. *ὁ δὲ μὴ δυνατόν ἐ κοινοῦν, ἢ ὡς δὲν δόμῳ, ὁ δὲ αὐτάρκειαν, ἢ θείον ἔστιν, ἢ θεός.* Id est *qui non potest societatem cum alijs contrahere, aut ea non indiget, sibi abunde sufficiens, aut fera est, aut Deus.* *lib. I. Pol. cap. 2.*

24 Præcepta quæ in Ethica tradenda sunt, ad tria capita revocari possunt: vel enim agendum est de felicitate,

te, vt sine totius philosophiæ moralis:
vel de actionibus moralibus, earumque
differentiis ac principiis, de affectibus,
deque voluptate ac dolore, vt de ob-
jecto: vel deniq; , de virtute, eiusque
speciebus, vt & de amicitia, vt de medi-
is, quibus ad felicitatem pervenitur.

CAP. II.

De Bono in genere.

Parag. I.

Qvod est subjectum in scien-
tiis, id est finis in Ethica, ali-
isque disciplinis præcepta
sua ad vsum aliquem refe-
rentibus. Debet ergo Ethica tradi me-
thodo analytica, sumpto exordio à fi-
no, hoc est, à felicitate. Vt autem felici-
tatis naturam melius assequamur, pri-
us de bono in genere, eiusque variis
speciebus, quædam præmittenda sunt.

2 Bonum dicitur quasi *duonum*, à
duobus, quia quicquid bonum est, id
non

non nisi alteri bonum esse dicitur, ut ex Boni definitione parag. 3. liquebit. Græcè dicitur ἀγᾶδον, ἀπὸ τοῦ ἀγαν θέειν, ! ~ id est, *valde currere*. Antiquitus enim ἀγᾶδς erat epitheton bellatorum; idēque significabat, quod *fortis*, *strenuus*: quia pro ea, quæ tunc obtinebat, præliandi consuetudine, milites pedum pernicitate censebantur. Hinc apud Homerum toties, πόδας ἀκὺς Ἀχιλλεύς. Id est, *celer pedibus Achilles*. postea vox ista ad quamlibet rei præstantiam significandam adhibita fuit. Eodem modo ἀπελὶς ἀπὸ τοῦ Ἀπεί, id est, à *Marte*; & virtus à viro dicta, primum ad fortitudinem, postea, ad quemlibet laudatum habitum significandum videtur adhibita. Plato ἀγαθόν, derivat ἀπὸ τοῦ ἀΐειν, id est, *ducere*, quod nos amore sui ducat, & impetum animi ad sese moveat. Seneca Ep. 118.

3 Bonum dicitur, quicquid alicui congruum est ac conveniens: malum contra, quicquid alicui adversum est, ac repugnans. Hinc sequitur, ut bonum

num natura sua desiderium concitet, & amorem; malum, odium & fugam.

4 Vnaquæque res appetit bonum non quodlibet pro niscue, sed id, quod sibi bonum est: sicuti quælibet res repudiat, non quodcunque malum, sed quod sibi malum est. Atq; hoc sensu intelligendus est Aristotelès, cum bonum à posteriore définit, *ἡ ἀνάγκη ἰσῆς*. Id est, *quod omnia appetunt. lib. 1. Eth. cap. 1.*

5 Vt res variæ sunt, & varius rerum appetitus; ita multiplex est forma boni, & mali. Etenim res quædam sunt, quæ innato appetitu, sine prævia cognitione in bonum feruntur, aut à malo refugiunt: aliæ in bonum feruntur, & à malo refugiunt, appetitu elicitò, hoc est, appetitu, qui à præeunte objectæ rei notitia excitatur atq; dirigitur. Illæ semper feruntur in id, quod revera bonum est, & refugiunt ab eo, quod revera malum est; hæ, feruntur etiam in id, quod revera bonum non est, sed videtur esse; & averfantur etiam
id

id, quod malum non est, sed videtur esse.

6 Hujus discriminis causa est, quod appetitus innatus non possit à scopo aberrare: fuit enim à cujusque rei natura. At appetitus elicited aberrare à scopo suo potest, quia à prævia rei notitiâ, quæ non rarò falsa est, movetur, ac dirigitur.

7 Appetitus elicited, non solum in homine, sed etiam in brutis est: verum bonum & malum, pro vt ad bruta, aut ad appetitum innatum spectat, non est huius loci: suffecerit hic considerasse, quod ad hominis appetitum pertinet. Quanquam & hoc geminum: aliud enim naturæ viribus respondet, aliud nõ nisi gratiæ peculiaris auxilio potest obtineri. Vnde illud naturale, hoc gratiæ, siue spirituale bonum appellari solet. Sed spirituale bonum Theologis relinquimus; de naturali bono nobis erit sermo.

8 Bona naturalia distribuuntur in tria genera: in bona animi, corporis,
&

& fortunæ, five bona extrema. *l. 1. Eth. cap. 8. & lib. 1. Mag. moral. cap. 3.*

9 Bona animi sunt animo convenientes habitus, tam speculativi, quam practici, & actiones, quæ ex iis proficiuntur; vt & voluptas, quæ istarum actionum comes est. His enim rebus animus ornatur, ac perficitur.

10 Bona corporis sunt sanitas, robur, pulchritudo: item sensuum exteriorum, & interiorum integritas: ingenium, indoles, & id genus aliæ dotes, quæ pendent à corporis *εὐταλεια. lib. 1. Rhet. cap. 5.*

11 Bonæ fortunæ sunt nobilitas, honor, laus gloria, bona fama: item *εὐπαιδεια*, amici, libertas: ac tandem divitiæ, quæ partim natura constant, vt pecora, plantæ; partim lege, vt nummi, servi: partim arte, vt ædificia, supellex. *lib. 1. Rhet. cap. 5.*

12 Nobilitas, (vt de bonis animi & corporis nihil dicam singulatim) est dignitas familiæ, ob antiquam virtutem majorum, in posteros, legitima successione

one derivatam, à principe, aut eo, qui jus habet majestatis, solenniter collata, & certis privilegiis munita.

13 Nobilitas ergo non est merum figmentum, sed fundamentum habet in naturâ. Siquidem bonis, & generosis inest facultas quædam procreandi, quo, ad fieri potest, sibi similes, hoc est, ingenuos & faciles ad virtutem. *Aristot. in fragm. de Nobil.* Mores enim animi sequuntur temperamentum corporis: corpus autem ejusq; temperamentum à parentibus in liberos transfundi, vel ipsa docet experientia.

14 Verum tamen, quia magis à consuetudine virtus, quàm à naturâ pendet, sæpe fit, vt, quos natura fecerat ad virtutem, ii pravâ consuetudine ab avitâ virtute familiæ suæ degenerent. Etenim quo quis præstantiorem nactus est indolem eo deterior evadit, quum consuetudo naturam pervertit. Hinc natum est proverbium; *Heroum filij*
 noxa.

15 Qui à majorum virtute degenerant

nerant, nihil nobilitatis habent, præter opinionem, & titulum, re ipsa carent. Quod enim virtute partum est, vitiis amittitur.

16 Honor est externum signum *εξωτερικὸν ἄδῶν*, id est, *beneficæ opiniones* quod exhibetur viro bono tanquam præmium virtutis, ut alii illius exemplo ad virtutem incitentur. *Ex lib. 1. Rhet. cap. 5. & lib. 4. Eth. cap. 3.*

17 Ex quâ definitione tria consequuntur: I. Honorem potius in honorante esse, quàm in honorato. *lib. 1. Eth. cap. 5.* hoc est, pendere magis ab arbitrio honorantis, quam honorati. II. Non deferri improbo. Quo enim improbo deferitur, non honor est, sed honoris umbra: quæ non virtuti, sed consuetudini tribuitur. III. Non deferri ab improbo. Improbus enim neque de virtute syncerè judicare potest, nec quenquam virtutis causa amare. Quod tamen necesse foret, si verum honorem alteri deferret.

18 Laus est honor qui oratione fit,

fit, aut λόγος ἡμῶν μέγεθος ἢ ἀρετὴς.
 Id est, oratio ostendens magnitudinem
 virtutis. *lib. 1. Rhet. cap. 9.* Gloria est
 consentiens laus bonorum de excellen-
 te virtute bene judicantium, *Cic. Tusc.*
quaest. lib. 3. Εὐδοκία ἐστὶ τὸ ὑπὸ πάντων
 ἀνθρώπων ὑπολαμβάνεσθαι, ὅτι τοῦτο τι εἶχειν,
 ὃ πάντες ἐφίεν. Id est, bona fama est, ab
 omnibus praeditum virtute censerī, vel
 tale quid habere, quod omnes expetunt.
lib. 2. Rhet. cap. 5. Reliquas bonorum
 externorum species percurrere non est
 operæ prætium.

19 Bona animi, quia sunt in nostra
 potestate, magis quidem propriè bona
 dicuntur, quam bona corporis, aut bo-
 na externa, quæ in nostrâ potestate non
 sunt posita. *lib. 1. Eth. cap. 3.* Bona tamen
 corporis, & bona extetna, ἀπὸς, hoc est,
 naturâ suâ bona esse, ac proinde ἀπὸς
 mala, quæ hisce bonis sunt opposita, vt
 morbus, dolor, ignominia, paupertas,
 ἀπικρία, ἀφιλία, &c. firmis rationibus
 potest contra Stoicos ostendi.

20 Etenim id ἀπὸς bonum est,
 quod

quod bonum auget: vt & id ἀπὸ τοῦ κα-
 lum, quod bonum minuit. Atqui me-
 lius est, animi bonis simul, & bonis ex-
 ternis, quàm solis animi bonis instru-
 ctum esse, & cæteris bonis carere, vel
 etiam malis affligi, quæ illis sunt oppo-
 sita. Nam sapienti non minus bene esse,
 cùm in Phalaridis tauro torretur, aut in
 Nicocreontis mortario ferreis pistillis
 tunditur, quàm cùm in rosis ac violis
 otiosè philosophatur, μισαλοφρόνημα
 sunt, & μισαλορρήματα Stoicorum quæ ore
 profitentur, vitâ refellunt.

21 Præterea, pleraque animi bo-
 na nec acquirere possumus, nec vti ac-
 quisitis si ab externorum bonorum
 ἐνσθηα penitus sumus imparati. Qui
 enim tota vita æger est, aut aliorum vo-
 luntati emancipatus, qui possit is ani-
 mum suum sapientiâ qui possit mori-
 bus munire? At sapientia & moribus
 munitum esse, res est per se desiderabi-
 lis, etiam iis, qui nullâ suâ culpâ impe-
 diti, has virtutes non possunt consequi.

(22 Interim virtus est res adver-
 sas

fas forti animo perpeti. Verum hinc non est colligendum, res adversas non esse mala, sed potius, esse mala: siquidem fortitudo, & patientia, non nisi in malis est occupata.

23 Quin ipsi Stoici fatentur, sanitatem, indolentiam, libertatem, divitias honores, ejusmodi res esse, quas etiam sapiens, præ morbo, dolore, servitute, paupertate, infamia debeat eligere. Atqui electio boni est. Sequitur ergo, bona externa, & bona corporis rectè ab Aristotele numerari inter ea, quæ ἀγαθὰ bona sunt. *lib. 5. Eth. cap. 1.* & verè mala esse, quæ his sunt contraria.

24 Ex quo porro sequitur, minùs esse malum, hisce bonis excidere, quam semper caruisse: nec esse infelicissimum genus infortunii (ut Boëthius existimat, *lib. 2. de cons. phil.*) fuisse felicem. Minus enim malum est, quod postrema tantum vitæ parte malum est, quàm quod totâ vita malum est. Quòd autem lætiores fortuna relinquat, quos nunquam respexit, (ut Senecæ verbis
B vtat)

vtar)quàm quos deseruit, id non arguit, mutata vitæ conditionem esse grauiorem, sed homines secunda fortuna malè vsos, ægriùs tolerare aduersam.

C A P. III.

Varia sententia de felicitate.

Parag. 1.

BONUM vel est finis, vel medium: finis appetitur propter se, medium non nisi propter finem. *lib, 1. Mag. Mor. cap. 2.* Medium enim non sua, sed finis bonitate, bonum est. Vnde licet medium in se malum sit, appetitur tamen tanquam bonum, quando finis alicujus gratia appetitur.

2 Fines alii aliis subordinantur, hoc est, alii propter alios appetuntur. In qua subordinatione non proceditur in infinitum, sed datur vltimus aliquis finis; ad quem omnia sic referuntur, vt ipse ad nullum finem vltiorem referatur.

3 Et-

3 Etenim natura nihil facit frustra aut imprudenter; cùm nihil aliud sit quàm ordinaria Dei potentia, quam in vniversi gubernatione exerit. Atqui appetitus boni, quem nobis indidit natura, frustra esset, si nullum bonum esset, quod sui solius gratia appeteretur, quodq; posset appetitum satiare. *lib. 1. Eth. cap. 1.* Datur ergo vltimus aliquis finis, in quo homo potest, & debet acquiescere.

4 Finis, quo vltior, eo melior est, ac perfectior: quia propter quod vnũ quodque appetitur, id magis appeti, ac proinde melius esse, necesse est. Vltimus ergo finis hominis erit optimus, atque adeo summum bonum. *l. 1. Eth. cap. 2. & 7.*

5 Summi boni cognitio *μετὰ τὸν εὖ καὶ ὀρθῶς ζῆναι*. Id est, *magnam habent momentum ad degendam vitam.* *lib. 1. Eth. cap. 1.* Summo enim bono, ac fine constituto, omnia constituta sunt; iuuenta via vitæ est, confirmatioq; omnium officiorum. *Cic. l. 5. Acad. quest.*

6 Omnes homines vnanimi consensu summum bonum vocant εὐδαιμονίαν, μαχαισμόν, εὐτυχίαν, *felicitatem, ac beatitudinem.* Εὐδαιμονία vox est composita ex εὖ & δαίμων, id est, *dæmon, genius.* Eam Aristoteles εὐζωίαν καὶ εὐπραξίαν interpretatur. *lib. 1. Eth. cap. 4. & 8.* quia scilicet τὸ εὖ ζῆν, καὶ τὸ εὖ πράττειν, id est, *bene vivendo, & bene agendo,* homines dæmonibus assimilantur, καὶ ὅσον εὐδελχεῖ, ἀπαθανατίζον. Id est, *quantum fieri potest immortalitatem cōsequuntur.*

- Μαχαισμός dicitur ἀπὸ τοῦ μάλιστα χαίρειν. Id est, *maxime gaudere*, quia felicitas cum gaudio conjuncta est. *lib. 7. Ethic. cap. 11.* Εὐτυχία videtur ἢ τοῖς ταῦτον εἶναι τῇ εὐδαιμονίᾳ, ἢ ὅτις. Id est, *aut idem esse, quod felicitas, aut parum ab eâ discrepare,* *lib. 2. Physic. cap. 6.* idque, vel quia vulgus in fortunæ bonis felicitatem ponit, vel quia felicitas sine fortunæ bonis nemini obtingit.

7 Quid rei felicitas sit, in eo valdè semper dissensum est; non solum inter Philosophos, sed etiam inter vulgus, vt
nulla

nulla in re magis. Atque hoc liquet *ὅτι*
ἡ εὐδαιμονία, id est, *ex vita conditione ac stu-*
dijs, quæ certè sunt diversissima. *lib. 1. Eth. cap. 5.* In eo enim unusquisq; po-
 nere felicitatem judicandus est, quod
 maximè affectat, ac consequi annititur;
 & ad quod reliqua omnia refert, quæ-
 cunque præter illud expetit. Atqui
 plerique in eo omne studium ponunt,
 ut eam rem consequantur, quam vitæ
 suæ judicant esse convenientissimam.
 Vnde etiam mutata conditione vitæ,
 cum studiis mutant de felicitate sen-
 tentiam: & qui sani, felicitatem collo-
 cabant in divitiis, iidem ægri, sanita-
 tem præferunt divitiis. *lib. 1. Eth. cap. 4.*
 Ex quo planè sequitur non posse ex a-
 lia re certius innotescere, quàm quisq;
 habet de summo bono sententiam, quā
 ex studiis & conditione vitæ.

8 Omnes de felicitate sententias
 enumerare, non fuerit operæ pretium:
 suffecerit recensuisse *ταῖς μάλιστα ἐπιπολα-*
ζούσας, hoc est, *quæ cateris vulgatiores*
sunt, aut aliqua rationis similitudine ni-

niti videntur. Atq; hæ sunt duorum generum : alii enim felicitatem ponunt in bonis obviis, ac manifestis; alii, in obscuris, & à communi vita remotis. *lib. 1. Eth. cap. 4.*

9 Qui in bonis obviis felicitatem ponunt, quadripartiti sunt : tot enim sunt vitæ genera *μάλιστα πωλεχοντα*, id est *qua maxime excellent.* Atque horum
 * *οι μωφοειχτοι*, id est, *homines abiecti ac viles*, (quales sunt ii qui ferendis oneribus victum quærunt) felicitatem ponunt in divitiis, ut *οι χρηματιστικοι* : vel in voluptate corporea, ut *οι απολαυστικοι*.
Οι ηχαριστες, id est, *homines eligatiores, atq; ingenuarum artium studio politi*, felicitatem in honore, aut virtute consistere existimant, ut *οι πολιτικοι κ̃ πρακτικοι* : aut in contemplatione rerum, ut *οι θεωρητικοι*. *lib. 1. Eth. cap. 5.*

10 In divitiis non consistit felicitas. Primo, quia *ο βιτ̃ χρηματιστης*, *ελαυδς τις εστι*. Id est, *vita, qua in pecunia quærenda studio consumitur, violenta est, & latrocinium sapit.* *lib. 1. Eth. cap. 5.* Divitiæ

vitæ enim, sæpe iniuste, semper anxie
quærentur, & *Cura maiore metuq; ser-*
vantur. Deinde, quia divitiæ sunt in
numero bonorum vtilium, quæ non
sui sed aliorum gratia expetuntur. *lib. 1*
Eth. cap. 5.

II Qui in corporea voluptate fe-
licitatem ponunt, vitam eligunt pecu-
de quàm homine digniorem. Animum
enim (qua sola parte homines sumus)
corpori emancipant, mentemque nun-
quam supra sensus attollunt. Atqui fe-
licitas est homini peculiaris, ac propria:
non est ergo in corporeis voluptatibus
quærenda. *lib. 1. Eth. cap. 5.*

12 Eudoxus etiam in voluptate
felicitatem collocavit, *lib. 10. Eth. cap. 2*
Eumque secutus Epicurus: sed alia pla-
ne mente. Non enim eas voluptates in-
telligunt, quæ sunt sitæ *ἐὶ ἀπλάωσι*, id
est, *in gustu atq; ingluvie*; sed quas *ὁ νό-*
σος λογισμὸς ἐν ταῖς αἰτίαις ἐξησδύνων πόσιος
αἰεσίως καὶ οὐ γῆρας, id est, *ratio sobria*, quæ
causas perscrutatur, cur quæq; eligenda
aut fugienda sunt, suppeditat, quæque

sunt ab honesta vita inseparabiles. Sic ipse sese interpretatur Epicurus *Epist. ad Menecanum apud Diogen. Laërt. in vita Epicuri*. Quanquam alii aliter Epicuri sententiam interpretantur.

13 Hæc sententia non est quidem intolerabilis, ut est illa vulgi; non tamen satis accurate felicitatē exprimit. Nam voluptas boni affectio potius est, aut comes boni fruitionem necessario consequens, quàm ipsum bonum. Neque enim bonum expetitur propter voluptatem, sed voluptas ex boni expetiti fruitione nascitur, ὡς τέλος ἐπιθυμιῶν. Id est, ut finis ac perfectio extrinsece adveniens lib. 10. *Ethic. c. 4.* Quocirca, cum felicitas sit bonum propter se, sequitur, non esse sitam in voluptate, sed voluptatem ex ea nasci,

14 Politicorum sententia in honore, aut virtute felicitatem ponentium, sic refellitur. Honor est ἐπιπολαϊότης, id est, infirmum quid, minusq; stabile, quàm ut homines possit efficere felices. Honor enim in honorante potius

ū est, quā in honorato: at felicitas
 οὐκ ἔστιν τι καὶ δύσπαρσις, id est, *proprium*
quid est, & eiusmodi, quod non facile po-
test eripi. lib. 1. Eth. cap. 5. Deinde feli-
 citatem omnes expetunt propter se; ho-
 norem, vel ut signum τῆς εὐπαθείας, id est,
benevolentiae, aliorum erga se, lib. 8. Eth.
 cap. 8. vel ut argumentum suae virtutis:
 scilicet, ἵνα πρὸς ἑαυτοὺς ἀγαθὸς ᾖ.
 Id est, *ut credant ipsi se bonos esse.* lib. 1.
 Eth. cap. 5. Καὶ ἵνα βεβαιώσωσι τὴν οὐκ εἰς
 ἑαυτὸν ἀλλὰ καὶ τῇ τιμῇ, ὡς τῇ ᾧ ἀγαθὸν
 κρίσει. Id est, *ut in ea opinione, quā ipsi*
habent de seipsis confirmantur honore si-
bi delato, veluti si illi, qui honorem defe-
runt, id conceptis verbis testarentur, lib.
 8. Eth. cap. 8.

15 Ex quibus sequitur, virtutem
 esse præstantiorem honore, etiam poli-
 tiorum iudicio (siquidem sibi consen-
 tiunt) eamque videri potius ultimum
 esse finem civilis vitæ. Sed ne virtus
 quidem ad felicitatem sufficit. Potest
 enim is, qui virtute præditus est, tota
 vita ἀπεχθῆναι, καὶ πρὸς τέτοις κακοπαθεῖν

καὶ ἀποχῆν τὰ μέλαινα, id est, *nihil agere, præterea maximis in malis, ac calamitatibus versari*: quæ sane vita longè abest à felicitate, *lib. 1. Eth. cap. 5.* His adde, habitus non sui sed actionum suarum gratia parari. *lib. 1. Eth. cap. 8.* Non potest ergo virtutis habitus esse summum bonum.

16 Hæc sententia vulgo tribuitur Stoicis, sed non scio, an satis considerate. Non enim ii fuisse videntur Stoici, qui putarint virtutis habitum ad felicitatem sufficere; actionem non requiri. Beata enim vitam illi ὁμολογίαν vocant: (Cicero lib. 3. de finibus *Convenientiam* vertit.) ὁμολογούμεως ζῆν, id est, *convenienter vivere*, interpretantur καὶ θ' ἅνα λόγον ζῆν, id est, *vitam vivere sibi per omnia consentientem*: quod certe nihil est aliud, quàm secundum virtutem vivere. Vita enim in virtute sibi potest consentire, non in vitiis; quia virtus ἀπλῆ καὶ ὁμοειδής, id est, *res simplex atq; uniformis*: vitium, ἀπικερὲς καὶ πολυειδής, id est, *res infinita, ac multifor-*
mis

mis. lib. 1. Eth. cap. 6. & l. 2. Mag. Mor. c. 25. Alii beate vivere definiunt ζῆν ὁμολογούμενως, ἢ ἀκολούθως τῷ φύσει. Id est, vivere convenienter natura. quod ipsi interpretantur, καὶ ἀρετῇ ζῆν, id est, secundum virtutem vivere, φύσεως nomine, vel humanam naturam intelligentes, quæ recta ratio est; vel τὸ διδόναι εἰς φύσιν ἐν ἀρετῇ μελονομαζόντες. Id est, Dei nomen, in nomen natura decorè transmutantes. Nam certè, quid est aliud vivere secundum rectæ rationis dictamen, aut secundum Dei legem, quam Deus in hominum animis expressit, quàm vivere secundum virtutem? Ex quibus liquet, Stoicos non in nudo virtutis habitu, sed in virtutis exercitio felicitatem collocasse. *Vid. hac de re Diog. Laert. in vit. Zenon. Clem. Alex. l. 2. Strom. Stob. in eclog. Eth. de expet. & fug.*

17 Cùm ergo Stoici in sola virtute felicitatem constituunt, non actionem virtutis, sed corporis, & fortunæ bona, quæ ipsi inter bona non numerant, à felicitate secludunt; & in eo à Peripateticis

Peripateticis dissentiunt: quàm rectè,
ex sequentibus rationibus liquebit.

18 Sumamus primò, quòd cap. 2.
demonstravimus, bona corporis, & for-
tunæ, verè bona esse. Quod si hæc bo-
na felicitate non continentur, felicitas
erit bonum *συναιδμενδον*. Cum bonis
enim corporis ac fortunæ numerari, e-
orumq; accessione augeri poterit; si-
quidem bonum boni *συναρδμενδον*,
quamvis minimi, accessione augetur.
At felicitas, cùm sit summum quid, &
optimum, augeri non potest. Nullum
ergo datur bonum, quod felicitate non
continetur, *lib. 1. Eth. cap. 7. lib. 1. Mag.*
Mor. cap. 2.

19 Deinde felicitas, non solum
hominis animum, sed hominem beare
debet omni ex parte: quia felicem esse,
idem est quod *εὖ ζῆν*, id e. *bene vivere*.
At vita humana non in solius animi, sed
in totius hominis vigore posita est. Is
ergo beatè vivet, qui non secundum a-
nimum tantùm, sed & secundum cor-
pus bene vivit: quod certè sine corpo-
ris

ris & fortunæ bonis fieri non potest.

20 Sed demus, corpus ad hominis substantiam non pertinere; sed, ut Plato voluit, hominem esse animam corpore utentem: nihilominus erunt bona corporis, & fortunæ, cum felicitate coniungenda. Nam felicitas esse nequit sine animi *εὐπραγία*, sed animus *εὐπράγλειν* non potest in vitioso corpore; nisi forte, & fatuis, & phreneticis non minus via pateat ad felicitatem, quàm iis, quibus est mens sana in corpore sano. Ea quidem mala animi vsum non tollunt, qualia sunt paupertas, morbus, dolor, & id genus alia, constanti animo proferre pulchrum est, si ea non voluntas accersit, sed necessitas imponit; melius tamen est, animum ab hac necessitate liberum, sibi, & suis vacare.

21 Qui felicitatem in contemplatione ponunt, quales sunt ii, qui vitam vivunt speculativam, à veritate quidem non aberrant; sed non omnem veritatē efferunt. Est enim contemplatio ad felicitatem necessaria, sed non sufficit. Oporteret

portet enim virum beatum, ὁ μόνον δι-
 ωρηλικὸν εἶναι τὸ ὄντων, ἀλλὰ καὶ θεωρητικὸν τῶν
 δεινῶν. Id est, non solum spectare qua
 sunt, sed facere qua facienda sunt. Plut. l.
 1. de placitis Philos. Natura homines
 hominibus arctissima lege conjunxit
 mutuorum officiorum: hanc legem dis-
 solvunt, ipsamq; humanitatem exeunt,
 quicumq; vitæ societati sese eximunt,
 vitamq; speculativam sic amplectun-
 tur, ut deferant civilem.

22 Superest sententia Platonis, fe-
 licitatem non in bonis obviis, sed in re-
 bus abstrusis collocantis, nempe in idea
 boni. Plato enim existimavit (ut author
 est Aristoteles) παρὰ τὰ πολλὰ τῶν τὰ ἀγα-
 θὰ ἀλλό τι καὶ αὐτὸ εἶναι, ὃ καὶ πῶς τὸ πᾶν
 αἰτιῶν εἶναι τῶν εἶναι ἀγαθὰ ὅτι τὰ πάντα μετὰ λόγον
 τὰ ἀγαθὰ εἶναι. Id est, prater singularia hæc
 bona, aliud quiddam esse, quod per se bo-
 num est, & causa his omnibus, quod bona
 sint; siue cuius participatione reliqua bo-
 na sunt. lib. 1. Eth. cap. 4. & lib. 1. Mag.
 Mor. cap. 1. Atque hoc bonum αὐτὸ ἀγα-
 θόν, ipsum bonum, & ideam boni appel-
 lat.

23 Quod si Plato per Ideas intellexit, ἡ φύσις αὐτῶν ὅντων, καὶ ὑπερῶς αὐτῶν, id est, naturas seorsim à rebus subsistentes, Aristoteles non solum ideas solidè refutavit, sed etiam ostendit, etsi darentur ideæ, perperam tamen in ideâ boni felicitatem constitui. Nam τὸ χρεῖσθαι αὐτὸ καὶ αὐτὸ, ὥς περὶ ἀγαθόν, ὥς περὶ κίνησιν ἐστὶν ἀνθρώπῳ. Id est, id quod ab aliis seivnctum est, ac per se subsistit, non cadit sub actionem humanam, neq; ab homine comparari potest. lib. 1. Eth. cap. 6. Imò ne cognitionem quidem boni separati quicquam conferre ad ea bona consequenda, quæ sunt in nostra potestate. lib. 1. Eth. cap. 6. Actiones enim nostræ in singularibus sunt occupatæ, & ab occasione ac circumstantiis earum pendet bonitas. lib. 2. Eth. cap. 2. vt dari non possit, vnum aliquod, atque immutabile nostrarum actionum μέγεθος, quod semper in actionibus nostris imitemur. lib. 2. Ethic. cap. 6.

24 Verùm Platonici aliter sententiam præceptoris sui de ideis, deq; felicitate

citate interpretantur. Alcinoüs plato-
 nem per Ideas intellexisse docet νοήσεις
 διὰ αἰώνιος τε καὶ ἀσώπληεις. Id est, *notio-
 nes Dei eternas, atq; in seipsis perfectas.*
*cap. 9. de doct. Platon. & felicitatem po-
 fuisse ἐν τῇ ὀψιγῆμ καὶ θεωρίᾳ τῆ περὶ τοῦ ἀ-
 γαθοῦ, ὅπερ θεόν τ', καὶ νῦν τ' περὶ πῶς θεωρεῖσθαι
 εὖσαι. ἀν τις.* Id est, *in primi boni scien-
 tia ac contemplatione, quod quis Deum,
 & primam mentem rectè appellaverit.*
*cap. 27. Plutarchus Ideas Platonis defi-
 nit, ὅσας ἀσώματους, ἐν πῶς νοήμασι καὶ ταῖς
 φαντασίαις τῶ θεῷ ὁρῶσας.* Id est, *substā-
 tias corporis expertes in mente, & cogi-
 tationibus Dei subsistentes. lib. 1. de pla-
 citis Philo. cap. 3. & 10.* Hæc de ideis
 sententia est pulcherrima; de felicitate,
 plane divina. Verumtamen, quia hic a-
 gimus de felicitate hominis, etiam in
 hac vitâ, sic in contemplatione primi
 boni constituenda est felicitas, ut ea à
 felicitate non sejungantur, quæ faciunt
 ad vitam civilem commodè transigen-
 dam: tum ob rationes contra Stoicos
 allatas, tum quia humana natura non
 est

est ἀνταρκτικὴ πρὸς τὸ θεωρεῖν αὐτὴν καὶ ἐκτὸς
ἐμπειρίας. Idest. sufficiens ad contemplan-
dum, sine extornorum bonorum copia. lib.
10. Eth. cap. 8.

CAP. IV.

*Vera sententia de felicitate.
humana.*

Parag. I.

Xaminatis aliorum de hu-
manâ felicitate sententiis,
superest, vt quid de felici-
tate sentiendum sit, κατὰ
ἀνάγκην delineemus.

2 Felicitatem omnes arbitrantur
esse rem optimam, perfectissimam, &
ἀνταρκτικὴν, atq; adeo tale quid, quod
planè expleat hominis appetitum, ita
quidem, vt, qui felix est, nihil boni pos-
sit desiderare. lib. I. Eth. cap. 7. & lib. I.
Mag. Mor. c. 2.

3 Ex quo sequitur felicitatem nō
esse positam in vno genere bonorum,
sed

sed esse aggregatum quid ex pluribus bonis simul concurrentibus, *lib. 1. Mag. Mor. cap. 2.* Ut bene Boethius felicitatem definiverit, Statum omnium bonorum aggregatione perfectum. *lib. 3. de cons. Phil.*

4 Cum ergo felicitas *summum bonum* esse dicitur, non hoc solum dicitur, felicitatem esse positam in eo bono, quod inter omnia bona maximum est; sed quod ita perfectum est, ut nullius boni accessione possit augeri. *lib. 1. Eth. cap. 7. & lib. 1. Mag. Mor. cap. 2.*

5 Sicuti bona alia alijs maiora sunt ita non omnia æquè necessaria sunt ad felicitatem: quædam enim ad felicitatem pertinent *αὐτὰ κατὰ φύσιν*, quedā *αὐτὰ κατὰ τὴν ἀνθρώπου φύσιν*, cætera, *αὐτὰ κατὰ τὴν ἀνθρώπου φύσιν*. Illa felicitatis essentiam constituunt, ista consequuntur, hæc faciunt solum ad felicitatis integritatem.

6 Bona animi, hoc est, virtus & ejus actiones, sunt *κατὰ φύσιν ἀγαθὰ καὶ ἀναγκαῖα*. *lib. 1. Eth. cap. 10.* Felicitatis enim essentia *κατὰ φύσιν* posita est in habitu virtutis;

καὶ ἡδῶσι, in operatione. lib. 1. Eth. c. 8.

7 Voluptas animi, quæ ex virtute nascitur, & conscientiam rectè factorum, est felicitatis τέλος ἐν ἑαυτῇ. lib. 10. Eth. cap. 4. Vita enim beata voluptatem habet inclusam in seipsa, non autem eam indiget, ὥς περ ἀσθενία, id est, ut appendice. lib. 1. Eth. c. 8.

8 Bona corporis, & Fortunæ, secundario tantum pertinent ad felicitatem: non enim faciunt ad illius essentiam, sed ad integritatem. Vita enim beata illis indiget, vel ut instrumentis, vel ut ornamentis. Sanitas, robur, sensuum vigor, ingenium, indoles libertas, amici, divitiæ, &c. sunt instrumenta felicitatis. Impossibile enim est, aut certè difficile τὰ ἁλὰ ἀσθενίαν ἀχρηστούς εἶναι. Id est, ut praeclaras res gerat is; cui nulla facultates suppetunt. lib. 1, Eth. cap. 8. Nobilitas, honor, laus, gloria, bona fama, pulchritudo, ἀρετή, &c. sunt felicitatis ornamenta. καὶ γὰρ τὰς ταύτας σωεπικρατεῖν πέφυκε, καὶ ἡ ἡδὴ αὐτῇ καλὴ καὶ αὐτοδαιμία γίγνεται. Id est, hæc enim ornamenta
sunt

sunt natura sua, & eorum usus est bonus
lib. I. Eth. cap. 10. Si quis his bonis de-
 stituatur, & κ' ἔστι παντὶ εὐδαιμονικός. Id est,
 non est ei facile felicitatem consequi. Fe-
 licitatis enim splendor in eo obscuratur
 atq; inquinatur. *lib. I. Eth. cap. 8.*

9 Felicitas est μόνιμὸν τι καὶ ἀταράχῃ
 & ἀμείνων. Id est, firmum quid, ac prope
 immutabile. *lib. I. Eth. cap. 10.* Firmita-
 tem habet à virtute, ea enim humano-
 rum bonorum est stabilissimum; ut eti-
 am ipsas scientias vincat stabilitate. Nā
 non modò non potest eripi invitis, sed
 nec oblivione amitti διὰ τὸ συνεχῆσαι
 ζῆν ἐν αὐτῇ τὸ μακάριον. Id est, quia be-
 ati in ea indefinenter vivunt. *lib. I. Eth.*
cap. 10. Cum ergo in virtute consistat
 essentia felicitatis, sequitur, neminem
 posse fieri miserum, licet multis, & max-
 imis corporis, & fortunæ malis vrgea-
 tur, quamdiu virtutem servat, atque ita
 se gerit, ut nihil committat viro bono
 indignum. Vir bonus enim utramque
 fortunam φέρει ἀχμὸνως, id est, fert de-
 enter, καὶ ἐν τῇ ἀπαρχίῳ αἰὲν πράττει τὸ

καλλιστον, id est, *semper ex iis, qua suppetunt, facit optimum. lib. I. Eth. c. 10.*

10. Etsi autem mutatio bonorum corporis ac fortunæ, non auferat felicitatis essentiam, detrahit tamen integritatem. Mala enim his bonis opposita, θλίβει, καὶ λυμαίνει τὸ μακάριον, λυπάς τε ὀππότερ καὶ ἐμποδίζει πολλάς ἐνερθείας. Id est, *vitam beatam in angustias redigunt, & corrumpunt, & dolores inferunt, multasq; actiones impediunt. lib. I. Eth. cap.*

10. Quemadmodum autem abscissa manus non tollit humanitatem, sed facit hominem mutilum; ita etiam, si quis bonis corporis, & fortunæ destitutus, cæterum sit vir bonus, non desinet esse felix, sed felix erit felicitate mutilata. Si cui autem corporis, & fortunæ mala, animi constantiam, aliasve virtutes excutiant, non tantum felicitati integritatem detrahunt, sed & ejus essentiam minuunt.

11. Quum Aristoteles felicitatem definit, ἐνέρδειαν ψυχῆς λογικῆς καὶ πρὸς ἀρετὴν ἀρίστην καὶ τελειοτάτην ἐν βίῳ τελείῳ.
id

id est, operationem animæ rationalis secundum optimam & perfectissimam virtutem in vita perfecta, lib. 1. Eth. cap. 7. solam essentiam felicitatis exprimit: quæ ad integritatem spectant, sequenti cap. addit. Per vitam perfectam intelligit vitam hominis adulti, in virtute jam justo tempore transactam, ut innuat, neque puerum posse felicitatem consequi, nec adultum brevi tempore ad felicitatem pervenire. Quoniam enim felicitas perfectum bonum est, debet
 x esse ἐν τελείῳ, id est, in eo, quod perfectum est, Ergo non erit in puero, sed in viro; quoniam non puer, sed vir perfectus est: neque in tempore imperfecto, sed in perfecto. tale autem est tempus totius humanæ vitæ. lib. 2. Mag. Mor. cap. 4 & lib. 2. Eud. cap. 1. Nam vt vna hirundo non facit ver, sic neque dies vnus, neque exiguum tempus efficit felicitatem. lib. 1. Eth. cap. 7.

12 Nec tamen---

Ultima semper (vt voluit Solon)
 Expectanda dies homini est, ut nemo
 beatus Ante

*Ante obitum dici supremaq₃ funera
possit.*

Nam si quis, cum diem suum obiit, diei potest fuisse felix, quidni potuerit dici felix esse, antequam obiret. *lib. I. Ethic. c. 10.* Etenim rerum humanarum mutabilitas non facit mutabilem, nec conversio tollit felicitatem: nedum, ut possit efficere, ut desinat felix fuisse, qui semel fuit felix.

13 Felicitas dividitur in speculativam & practicam. Nam ad duo nos natura genuit, ad contemplationem rerum, & ad actiones. *Seneca de otio sap.* Non sunt autem hæ species felicitatis, sed partes, ex quibus vna hominis felicitas constituitur. Non enim vel *θεωρία* ἢ *ὁρῶν*, vel *πραξις* ἢ *δύναμις* homo in hac vita perfectè beatus efficitur, sed vtraque simul juncta.

14 Felicitas speculativa consistit in optima, ac perfectissima virtutum intellectualium, nempe in sapientia: practica, in optima ac perfectissima virtutum moralium, nempe in iustitia universalis.

versali. Et quia vniversalis iustitia omnes virtutes morales suo ambitu complectitur, nemo practicam felicitatem consequitur, nisi qui omnes virtutes morales prudentiæ beneficio, quâ illæ inter se connectuntur, fuerit consequutus.

15 Sapientiæ munus est contemplari res necessarias, & inter eas præcipuè Deum. Reliqua enim entia sunt veluti gradus, quibus hominis animus ad Dei contemplationem subvehitur. Nam τὸ γνωσθὲν τοῦ θεοῦ. id est, *quod de Deo naturaliter cognoscipotes*, in creaturis expressum est. *Rom. I.*

16 Contemplatio Dei non consistit in superficiali quadam opinione de illius naturâ, proprietatibus, ac providentiâ; sed in firmissima, atque efficacissima quadam persuasione: cuius vis non in sola mente hæret, sed ad voluntatem etiam penetrat. Nam qui Deum novit sincera & ab affectibus purgata mente, fieri non potest, vt is Deum pio, ac religioso amore non prosequatur.

17 Igitur

17 Igitur sapientia hominem gemino vinculo cum Deo conjungit; *Cognitione, & Amore* Per cognitionem homo Deo assimilatur, ac quodammodo ἀποδεῖν ὅσον δυνατὸν ἀνθρώπου δεῖναι καὶ εὐς καταλαχθῆναι. Id est, *Deus fit, quantum quidem fieri potest, ut homo fiat particeps divinae sortis, ac conditionis.* Hier. in comm. ad *Aurea, Carm. Pythag.* Anima enim intelligendo fit omnia, lib. 3. de *Anim. cap. 4.* Per amorem tam arctè cum Deo vnitur, ut non in se, sed in Deo vivere, ac vigere videatur. Siquidem animus non tam est ubi animat, quam ubi amat. Ex amore nascitur fiducia in Deum, animique gratitudo, & patientia in rebus adversis.

18 Ad divinam hanc sapientiam nemo potest pervenire, nisi cujus animi virtus moralis expurgavit ἀπὸ τῆς ὑλικῆς ἀλογίας τὰ παθῶν, id est, *ab affectuum fecerationi contraria.* Quamdiu enim homo sensuum arbitrio potius, quam ratione vivit, & brutorum instar affectibus suis servit, nunquam mentem

à rebus sensibilibus ad Deum attollit:
aut si fortè de Deo, velut aliud agendo,
in cura rerum humanarum cogitat, *μα-
ταιῶς ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶς*, id est, *eva-
nescit in suis cogitationibus*, *Rom. cap. I.*
affectibus mentem suo pondere depri-
mentibus, & veluti trabali clavo cor-
pori affigentibus. Etenim summa vani-
tas est, & perniciosissima quædam igno-
rantia, arbitrari plus studii, curæq; hu-
manis rebus, quàm Deo impendendū
esse. Hâc vanitate atq; ignorantia labo-
rant, qui *τῷ αἰσθητικῷ μᾶλλον ἢ τῷ λόγῳ
προσέχουσιν*. Id est, *qui sensibus magis
quàm rationi attendunt*. Quorum *ἀσώε-
τον καὶ ὀλίγον*, id est, *stolidum cor*, affectuū
caligo obscuravit. *Rom. cap. I.*

19 Sicuti virtus moralis animum
hominis ad divinam hanc sapientiam
præparat, ita vicissim hæc sapientia vir-
tutes auget. Quo enim quisq; Deum
cognoscit penitius, diligit ardentius, &
colit religiosius, eo omnia officiorum
genera præstat accuratius, quæ sibi quæ-
que aliis hominibus debet ex virtutis
præscripto

præscripto. Qui enim Deum diligunt, non solum virtutem colunt quia id honestum est, sed etiam quia id Deo gratum esse sciunt, atque acceptum.

20 Etsi autem agendo & contemplando ad felicitatem perveniatur; magis tamen ad felicitatem facit contemplatio, quàm praxis; sapientia, quàm virtus moralis. Etenim contemplatio est operatio perfectissimæ facultatis in homine, nempe mentis, habetque præstantissimum objectum, nempe Deum. Præterea sapientia voluptates habet synceriores, & stabiliores, quàm virtus moralis. Denique τὸ αὐτάρκης, καὶ χαλαρὸν, καὶ ἀτρεπὲς, id est, à se dependere, quietam ac defatigationis expertem esse, aliæque omnia, quæ felicitati solent tribui, sapientiæ magis conveniunt, vitæque speculativæ, quàm virtute morali, auxiliæ practicæ lib. 10. Eth. cap. 7.

21 Felicitas practica est felicitas σωθῆναι, id est, totius hominis: felicitas speculativa est χαρισμένη, i. e., animæ, vel à corpore separata, vel corpore utentis πρὸς μέν τ' ἡσείας, non abutentis, πρὸς

ἡδυστάθεια. Ex quibus sequitur, ut felicitas practica hujus tantum vitæ sit, speculativa etiam futuræ & quidem maximè. Etenim in futurâ vitâ nullis perturbationibus locus erit, nullisve commerciis, quæ virtute morali dirigenda sint, animâ secundum omnes suas facultates in solo Deo occupata.

22 Felicitas speculativa in hac vita admodum exigua est, & ferè nulla, in iis, qui solam naturam sequuntur ducem. Vis enim animæ à sensuum objectis ad res corporeas distrahitur, & in earum cura defigitur, ut in divinis occupata, desinat in vanas speculationes, quæ voluntatem non afficiunt. Atque hoc non in improbis solum contingit, sed etiam in iis, qui morales virtutes colunt non negligenter. Cum enim Deus lucem inhabitet ἀπὸ τοῦ φωτός, id est, *inaccessam*, *Timot. 6.* nemo potest ad eum accedere, cujus mentem supernaturale lumen gratiæ, κατὰ τοῦ φωτός τοῦ πατρὸς ἡμῶν, id est, *descendens à patre luminum* non illustravit.

23 Vbi autem mens divinitus illuminata agnoscit, quàm nihili sint res humanæ, & quàm minimè deceat, imò quam non expediat, præ iis, Deum negligere, ejusque curam abjicere, tum incipit sese ad Deum convertere, eumque supra omnia amare, ac colere; sed incipit tantum. Nam quia in hac vita gratuitum hoc lumen nemini obtingit perfectè, ut etiam ii, qui cæteris magis illustrati sunt, fateantur, se Deum *ἐκ μέρους*, id est, *ex parte* tantum, veluti *ὡς ἐν ὀφθαλμῷ*, id est, *per speculū in anigmante* cognoscere, 1. Cor. 13. sequitur etiam Dei amorem imperfectum esse. At in futura vita, vbi *τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται*, id est, *id, quod ex parte est abolebitur*, Deum videbimus sicuti est, *ὡς ὁπῶς ὁπῶς*, id est, *facie ad faciem*. Deum etiam amabimus vnicè, & quantum potest fieri maximè.

24 Verum enim vero ad tam sublimem felicitatis gradum non pertingit philosophia. Ea enim intra naturæ limites sese continet; supernaturale lumen

men non agnoscit. Et licet statuere possit hominis felicitatem, non solum in exercitio virtutum moralium, sed etiam in hominis, cum Deo conjunctione, hoc est, in Dei cognitione, & amore, & quidem præcipuè consistere; viam tamen indicare non potest, quâ ad Deum eatur. Via, qua ad Deum, ac proinde ad vitam, & felicitatem æternam itur, est Christus, *Ioan. 14. v. 6.* Christus nonnisi ex Evangelio innotescit: Ethnicis, qui ex Philosophia felicitatem quærent, Christus est stultitia; Iudæis, qui ex lege servari volunt, scandalum; τοῖς κλητοῖς, id est, vocatis, sapientia ac potentia Dei ad salutem. *1. Corinth. 1. Rom. 1.* His ergo rebus Theologiæ relictis, philosophis experiundum est, quâ viâ, & quousque ratio humana possit ad felicitatem eniti. Viam ad felicitatem speculativam delineat philosophia speculativa, præsertim Metaphysica, de qua alias: nunc videndum est quomodo perveniatur ad felicitatem Practicam ac civilem.

CAP. V.

*De eo, quod invitum, ac
spontaneum est.*

Parag. I.

T autem intelligatur, quibus mediis ad eam felicitatis partem dicam, an gradum, qui felicitas civilis dicitur, perveniatur, quam Ethica consequi annitur, prius agendum est de actionibus humanis, & affectibus, item de voluptate ac dolore, quæ sunt actionum, & affectuum comites (quod secundo loco proposuimus) tanquam de materia Philosophiæ moralis, ut quæ in actionibus, & affectibus, ac proinde in voluptate ac dolore dirigendis, ac moderandis occupata est *lib. 2, Eth. cap. 2.* Qui enim agit id quod decet, iisque animi affectibus concitatur, & eo modo, quo decet, quique iis rebus gaudet, ac dolet, quibus gaudendum

dum ac dolendum est, nã ille felicitatem civilem consecutus est.

2 Actionum humanarum differentia sunt τὸ ἀκέραιον καὶ τὸ ἐκέραιον, id est, *invitum & spontaneum*. Etenim vel laus, vel vituperium, vel præmium, vel poena τὸ ἐκέραιον: venia, vel misericordia τὸ ἀκέραιον sequitur. Ex quo efficitur, non esse prætereundam doctrinam τὴν ἀκέραιον καὶ ἐκέραιον id est, *de eo quod invitum ac spontaneum est*, morum Philosophiam aggressis. *lib. 3. Eth. cap. 1.*

3 Invitum dicitur bifariam; τὸ βίαιον καὶ τὸ ἀγνοίας καὶ νότον. Id est, *quod per vim aut per ignorantiam fit*. *lib. 3. Eth. cap. 1.*

4 Vis, ut definiunt I. Cui est majoris rei impetus, qui repelli non potest. ff. *De eo quod metus causa gestum est. lib. 2.* Eadem vocatur necessitas, quia necessariò agit, aut patitur, quisquis vi ad agendum aut patiendum impellitur.

5 Violentum est ὃ ἡ ἀρχὴ ἔξωθεν ποιεῖ τὴν ἡμῶν, ὥς ἡ ἀρχὴν συμβάλλει ὁ παρὶς καὶ ὁ πάχος. Id est, *chius principium ex-*

tra se, atq; eiusmodi, nihil ut adiumen-
ti adferat is, qui agit, aut patitur. lib. 3.
Eth. cap. 1.

6 Qui vi cogitur, patitur. Quòd
idem dicitur *agere* in tradita violenti
definitione, ideo spectat, ut innuatur,
eum, qui cogitur eo adigi, ut instrumē-
ti vicem subeat ad illud patrandum, ad
quod *κατὰ βίαιαν ὁρμήν*, id est, proprio
motu, nihil confert. Etenim corpus co-
gi potest; voluntas ut consentiat in id,
ad quod corpus cogitur, nulla vi ad-
duci potest. Nam si voluntas consentit,
hactenus non cogitur. Vnde sequitur,
omnem necessitatem humanarum acti-
onum quæ à vi est, contrariam esse vo-
luntati.

7 Invitum per ignorantiam dici-
tur, cum ignorantia est causa actionis,
non aliud quippiam, quod ignorantia-
am induxit; putà affectus aliquis; aut
corporis, ut ebrietas; aut animi, ut ira,
cupiditas. Qui enim aliquid irati, aut
ebrii committunt, ignorantes quidem
illud committunt, sed non per igno-

rantiam. In illorum enim potestate erat, ista ignorantia non laborare. *lib. 3. Eth. cap. 1.*

8 Cum autem non omnis ignorantia actionem invitam faciat, paulò distinctius de ignorantia agendum est. Ac primo distribuenda est ignorantia in theoreticam & practicam. Ignorantia theoretica dicitur, cum ignoratur an quid, aut qualis res sit, practica, cum ignoratur utrum bona sit an mala.

9 Ignorantia speculativa, sic hæret in intellectu, ut eius vis ad appetitum, actionesve morales non transeat, nisi quatenus conjunctam habet ignorantiam practicam. Ex quo sequitur, τὸ ἀνίστιον non ex theoretica, sed ex practica tantum ignorantia pendere.

10 Ignorantia practica alia est ἐν τῇ θεωρίᾳ, alia ἐπὶ τὰ κατ' ἕκαστα, ἐν οἷς, καὶ ἐπὶ ἃ ἡ θεωρία. Hoc est, circa singularia, in quibus & circa quæ versatur actio. Τὰ κατ' ἕκαστα Aristoreli sunt, quæ Rhetores vocant περιστασιας, id est, circumstantias. Circumstantiæ in singulis actionibus

actionibus hæ ferè considerandæ sunt: *πῶς, πῇ, πνί, ἐπὶ τί, ἐνεκα τίνος, πῶς;* quibus adde, *πῶς, καὶ ὅτε.* Quæ omnes hoc versiculo comprehenduntur, *Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando:* Id est, persona agens, & patiens, sive objectum, locus, instrumentum, finis, modus, & tempus. Inter quas præcipuæ sunt obiectum, & finis. *lib. 3. Eth. cap. 1.*

II Ab hisce circumstantiis pender moralium actionum discrimen, hoc est, bonitas ac malitia moralis, atque utriusque gradus: ac proinde & gradus præmiorum, ac poenarum, quæ nostris actionibus debentur: ut etiam I. Cⁱ docent, *ff. de poenis lib. 16. Parag. 1.*

12 Ignorantia ἐν ἀγνοίᾳ vel est *τὴ κατ' ὅλν*, vel *τὴ συμφέροντι*. Ignorantia *τὴ κατ' ὅλν* dicitur, quæ committitur in rebus absolutè judicandis; veluti cum quis bonum absolutè putat esse malum, vel contra. Ignorantia *τὴ συμφέροντι* est ea, quæ committitur, in rerum comparisone: veluti, cum quis quod bonum esse novit, rei malæ, aut minus bonæ postponit

postponit: aut quod novit esse malum, rei bonæ, aut minùs malæ præfert.

13 Cum ignorantia vniuersali interdum theoretica ignorantia conjuncta est, interdum non est conjuncta: cō-juncta est in iis, qui doctrinam de moribus, legesq; vivendi, non tantum vt pravas contemnunt, sed & falsas, & ini-quas esse judicant. Conjuncta non est in iis, qui doctrinam morum, legesque, quarum veritatem, æquitatemque ag-noscunt, notitiâ scilicet theoreticâ, af-fectum caligine excæcari, cōtemnunt, & tanquam si pravæ sint, rejiciunt, ob ignorantiam practicam.

14 I. Cti ignorantia dividitur in ignorantiam juris & in ignorantiam facti *ff. de ig. lu. & facti. l. 1.* Ius aliud naturale est, aliud legale. *lib. 5. Eth. c. 7.* Ius naturale, est ius vniuersale: ius le-gale, est ius particulare: I. Cti civile vo-cant. Ignorantia juris vniuersalis perti-net ad ignorantiam *ἡ κατὰ τὸν νόμον*; igno-rantia juris particularis, vt & igno-rantia facti, ad ignorantiam circumstan-tiarum.

tiarum ignorantia τὴ συμφύεσις à I. C^{ris} non consideratur.

85 Ignorantia ἐκ παραρτίου non est causa τῆ ἀκροῖα, ἀλλὰ τῆ μοχθηρίας, id est, *inuit sed vitij*. Nam & ipsa peccatum est, & per eam homines κακοὶ γίνονται, id est, *improbi fiunt lib. 3. Eth. cap. 1.* Ii enim qui plane improbi sunt, vt inremperantes, laborant ignorantia τῆ καδύλας: qui ex parte tantum mali sunt, vt incontinentes, peccant ignorantia τῆ συμφύεσις. Peccata illa horrenda, quæ committuntur in Spiritum S. oriuntur ex ignorantia illa vniuersali, quæ cum theoretica ignorantia non est coniuncta; quod genus ignorantiae haud dubie deterrimum est. Quid enim deterius cogitari potest, quam doctrinae, aut legis æquitatem agnoscere, & iudicare tamen quovis potius modo, quam secundum eam viuendum esse. Huius peccati Christus reos agit Phariseos *Matth, 12.* qui vinam Evangelicæ doctrinae veritatem mente theoretica agnoverant: eandem tamen iudicabant oppug-

oppugnandam esse, nulla alia causa, quam ipsius doctrinae odio moti: quæ est ignorantia practica.

16 Ignorantia circumstantiarum vel affectata est, vel ex negligentia profecta, vel denique talis, quæ caderet etiam in virum prudentem ac circumspectum Atq; hæc postrema est ea ignorantia, quæ facit actionem invitam, si sit *ἐπὶ λυπῇ*, id est, *cum dolore ac penitentia coniuncta lib. 3. Eth. cap. 1.* Actio quæ ex affectata, aut supina ignorantia proficiscitur, voluntaria cenleri debet: quia in agentis potestate erat, non agere. Qui aliquid agit ex ignorantia non affectata quidem, aut supina, sed *ἀλυπω* tamen; is non *ἄκων*, sed *ἐκ ἑκῶν* agere dicendus est: id est, *non quidem invitatus, sed tamen neque volens lib. 3. Eth. cap. 1.*

17 Et si autem, qui circumstantias ignorat, intendat actionem secundum substantiam; agit tamen invitatus, si factum sequatur poenitentia, quia eam non intendit secundum qualitatem ac diffe-

differentiam moralem, quæ pendet à circumstantiis illis, quas ignorat.

18 Ex declaratione τῆς ἀκροῦς, facile liquet, ἐκείνου esse, ὃ ἢ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ εἰδότε τὰ κατ' ἐξουσίαν, ὅς οἱ ἢ πράττει. Id est, cuius principium est in eo qui agit cum singularum circumstantiarum, in quibus actio consistit, cognitione. lib. 3. Ethic. cap. 1.

19 Cum quis agit ἐκὼν ἀέκοντι καὶ διμῶ, id est, volens nolente animo; veluti cum maioris mali metu, aut spe maioris boni ad agendum aducitur, actiones mediæ naturæ sunt, ac mixtæ vocantur. Nam partim actiones spontaneas, partim invitas similitudine referunt. Simpliciter enim, & in se considerata, invitæ sunt; quia pendent à causâ externâ, quæ voluntati agentis contraria est; verum collatæ cum fine, alijsque circumstantiis voluntariæ, potius sunt, quam invitæ, quia agens aliquid ad eas confert, etiam κατ' οἰκίαν ὁρμῶν, id est, proprio impetu.

20 Verum enim vero, quia actiones

nes

nes morales secundum circumstantias
potius, quam secundum substantiam
æstimandæ sunt, actiones mixtæ pro
spontaneis potius, quam pro invitijis
habendæ sunt in Philosophia morali.
lib. 3. Eth. cap. 1.

21 Fit autem, ut huiusmodi actio-
nes interdum laudem mereantur; velu-
ti cum quis ἀντὶ τοῦ γάλου καὶ καλῶν, ἀπο-
χεύοντι, ἢ λυπηρὶν ἐπιμένει; id est, magna-
rum atq; honestarum rerum causa, inde-
corum aliquid ac molestum subit: inter-
dum vituperium; veluti cum quis ea
facit, quæ sibi indecora sunt vel maxi-
mè, absq; vlla honestæ, aut non magnæ
rei quasi mercede. *lib. 3. Eth. cap. 1.*

22 Interdum quædam necessitas
ingruit, cui ferendæ impar est humana
natura; à quâ, si quis se impelli patitur
ad ea agenda, quæ indecora sunt, modo
scelerata non sint, non tam reprehensi-
one, quam venia dignus est, & commi-
seratione. *lib. 3. Eth. cap. 1.*

23 Quæ cum scelere, aut impro-
bitate coniuncta sunt, ne extrema qui-
dem

dem vi, aut necessitate coactis facienda sunt: quin moriendum potius est, quam tale quid in se admittendum, quod cum virtute, aut officio viri boni pugnet. *lib. 3. Eth. cap. 1*

24 Actiones invitæ moraliter indifferentes sunt, hoc est, nec bonæ, nec malæ. Omnis enim actionum bonitas, ac malitia moralis ab animo estimanda est, non ab opere, aut eventu. Ex quo sequitur, non invitæ actiones, sed spontaneas ad Philosophiam moralem pertinere.

CAP. VI.

De Spontanearum actionum principijs.

§ I.

Actiones spontaneæ (*αγαθῆς* Aristoteles appellat) sunt actiones imperatæ, hoc est, actiones eiusmodi, quæ ab alijs actionibus, quas philosophi elicitas

tas appellant, vt à causis suis, ac principijs proficiuntur.

2 Actiones elicita, è quibus actiones spontanea proficiuntur; partim pertinent ad eam animæ partem, quæ per se ratione prædita est, partim ad eam quæ, cum suâ naturâ rationis experta est, *κατὰ χεῖρὸς τοῦ νοῦ ἀδύνατον*. id est, *aliquo tamen modo rationis particeps fit*. Atq; hæ sunt *πάθη*, id est, *affectus*, de quibus cap. sequent.

3 Actiones elicita, quæ ad rationalem animæ partem spectant, vel sunt intellectus, vel voluntatis. Actiones voluntatis sequuntur iudicium intellectus practici: nihil enim voluntas appetere, aut auerfari potest, quod intellectus non indicauit, immo non iudicauit appetendum, aut auersandum esse: & quicquid intellectus iudicat appetendum, aut auersandum esse, id etiam voluntas appetit aut auersatur. Voluntas enim est potentia cæca: ideoque movetur quocumq; ab intellectus practici iudicio ducitur.

4 Cum

4 Cum autem voluntas moveatur ab obiecto, prout ab intellectu apperhenditur, eiq; vt bonum aut vt malum proponitur; sequitur voluntatem non appetere malum sub ratione mali, nec averfari bonum sub ratione boni. Bonum enim cum natura voluntatis congruit, malum puguat. Et cum intellectus in boni & mali discretionem errare possit, sequitur voluntatem interdum appetere quod revera bonum est; interdum, quod revera non est, sed apparet esse bonum: & interdum averfari, quod revera malum est; interdum quod malum esse videtur. *lib. 3. Eth. cap. 4.*

5 Actio voluntatis vel est *τέλεις* vel *προξίμης*; illa finis, hæc mediocrum est. *lib. 3. Eth. cap. 2.*

6 Cum autem nihil melius sit fine, imo nihil melius possit voluntati proponi, quam id quod sub ratione finis proponitur; sequitur voluntatem in finem fieri, non quidem *ἀνεξήτως, ἀλλ' ἀποβουλευώς*, id est, non sine prævio iudicio, sed sine prævia deliberatione. *lib. 3. Eth. c. 3.*

7 Iudicium

7 Iudicium intellectus practici vel absolutum est, vel comparatum; illud considerat res in se, atq; in natura sua & desernit quid bonum sit, aut malum; hoc res cum alijs rebus, ac circumstan- tijs comparat & decernit, quid melius sit ac deterius.

8 Absolutum iudicium intellectus sequitur velleitas; comparatum, volitio. Sic enim Scholastici *ἐθέλειν* barbare quidem, sed tamen apposite distinguunt. Velleitas est actio, qua voluntas fertur in finem sine proposito consequendi; quomodo appetere solemus ea, quæ aut fieri aut saltem per nos fieri non possunt *lib. 3. Eth. cap. 2.* aliaque, quæ voluntas in se quidem vt bona probat, non affectat tamen, quia cum maiori malo, aut maioris boni dispendio videntur esse coniuncta. Volitio est actio, qua voluntas fertur in finem cum proposito consequendi. Discrimen harum actionum his formulis exprimitur: *vellem volo*: quarum illa velleitatis, hæc volitionis est.

9 Cū intellectus practicus aliquid iudicat absolute bonum esse, quod cū alijs collatū; iudicat esse aut malū cum aliquid iudicat absolute malū esse, quod iudicat esse bonum cum alijs collatum, voluntas etiam velleitate quadam appetit, quod volitione averfatur, & averfatur velleitate, quod appetit volitione: quod videre est non solum in incontinente alijsq;, quibus contingit illud Medæ, *Video meliora proboq;, Deteriora sequor*, sed etiam in omnibus, quorum animus ab obiectis disparibus distrahitur: in qua distractione voluntas, quod appetit vt bonum, meliori rei postponit, aut quod odit, & averfatur vt malum, deteriori rei præfert.

10 Itaque quemadmodum iudicium comparatum practici intellectus, perfectus est iudicio absoluto, & eius velut quædam correctio; ita volitio perfectior est velleitate: Etenim velleitas est actio suspensa, interdum etiam inhibita, à iudicio comparato, & volitione

tione in aliud obiectum tendente: volitio contra soluta est, plena, atq; imperio similis.

11 Ex quo sequitur προαίρεσιν aliasq; actiones, quæ circa media sunt occupatæ, non ex veleitatem, sed ex volitione proficisci.

12 Προαίρεσις vix potest satis significanter Latina voce explicari. Interpretes eam varie vertunt, *electionem, delectum, institutum, propositum, iudicium, destinationem, consilium*: ex quibus omnibus vox *consilium* optime videtur vim illius exprimere.

13 Cum προαίρεσις coniuncta est actio intellectus, media προαίρετα non solum cognoscentis, & voluntate ne feratur in incognitum; sed ea etiam inter se comparatis, & alia præ alijs eligētis: quod vel ex ipso nomine apparet. Quid enim aliud est προαιρετόν quam τὸ πρὸ ἡτέρας αἰρετόν. hoc est, *id quod præ alio eligitur*. Atqui eligi præ alio nihil potest ἀνευ λόγου καὶ διανοίας, id est, *sine ratiocinatione* lib. 3. Eth. cap. 3.

14 Hæc *διάνοια* siue ratiocinatio circa media vocatur *ἐλέυσις*, *consultatio*: ea autem definiri potest, hoc modo: Consultatio est inquisitio & collatio mediorum inter se, vt ex ceteris commodiora elegantur, & ad finem decernantur.

25 Finitam consultationem sequitur *προαίρεσις*: quæ ex Aristotele definiri potest *ὁρεξις ἐλευτική τῶν ἐφ' ἡμῖν*. id est, earum rerum, quæ in nostra potestate sunt, appetitio, ex antecedente consultatione proficiscens. lib. 3. *Eth. cap. 2. li. 7. Mag. Mor. cap. 18.*

16 Quam vis idem sit consultationis & *προαίρεσεως* obiectum nempe media, quæ in nostra, & nostrorum potestate sunt: (de fine enim, de rebus æternis, ac necessariis, de fortuitis, alijque quæ non sunt in nostra potestate, nemo consultat, aut consilium capit, nisi sit fatuus. lib. 3. *Eth. cap. 3.*) aliter tamen media sunt consultationis, aliter *προαίρεσεως* obiectum. Nam *ἀφωρισμένον ἢ τὸ πρῶτον, καὶ ἐκ τῆς βουλῆς προκεκλῆναι*. Id

Id est, *obiectum θεωρητικῆς definitum iam est, & in consultatione prælatum. lib. 3. Eth. cap. 3.*

17 Hic ergo est ordo actionum $\pi\rho\tau\acute{o}\nu\ \lambda\acute{o}\gamma\omicron\nu$: id est, *earum, quæ a ratione sunt*: Intellectus primum proponit finem, eundem voluntas appetit, & intendit, deinde cogitat intellectus de medijs & cum plura sese offerunt, instituta comparatione commodiora cæteris præponit, & voluntati proponit: ea voluntas cum amplexa est, corporis membra commovet, ad consequendum finem propositum. In huiusmodi membrorum commotione consistunt $\pi\rho\alpha\gamma\acute{\alpha}\tau\epsilon\varsigma$, si-
ve actiones morales.

18 Actiones elicite, quas diximus esse principia actionum spontanearum, sunt $\epsilon\upsilon\phi\eta\mu\acute{\iota}\nu$, id est, *in nostra potestate*. Ex quo sequitur & $\pi\rho\alpha\gamma\acute{\alpha}\tau\epsilon\varsigma$ ipsas & habitus, qui ex ijs nascuntur, in nostra potestate esse, inq; nostro arbitrio positum, ut probi sumus æq; atq; ut improbi. quorū enim principia in nostra potestate sunt, ea ipsa sunt in nostra potestate *lib. 3.*

Eth.

Eth. cap. 5. Actiones elicatas esse principia τῶν πραξέων jam dictum est: & πραξίς esse principia, & causas habituum, virtutesq; & vitia consuetudine parari, demonstrabitur *cap. 12.*

19 Hanc agendi facultatem Græci vocant αὐτιξυσίαν, Latini, liberum arbitrium. Quid enim aliud est liberum, siue αὐτιξύσιον esse, ac dominum suarum actionum; quam agere, & non agere quicquid, quantum & quando lubet, præeunte consilio?

20 Hominem esse αὐτιξύσιον, ἀπὸ τοῦ ἀναγκασίου necessarium est. Duorum enim alterutrum oportuit, ἢ ἄλογον ἢ ἀνθρώπου ἢ λογικὸν ὄντα αὐτιξύσιον εἶναι. Id est, aut rationis hominem expertem esse, aut si ratione sit præditus, liberum habere arbitrium. Qui enim ratione præditus est, ὁ μόνον κατανοεῖ ὡς ἔχῃ τὰ ὄντα, ἀλλὰ καὶ βουλευεται περὶ τῶν πρακτικῶν, ἵνα τὰ προκειθὲν ἐν τῇ βουλῇ ἐληται, καὶ ἐλθέτω πρᾶξι. Id est, non solum contemplatur ea quæ sunt, sed etiam deliberat de ijs, quæ fieri debent, ut quod in consilio prælatum

latum est ceteris, eligat, & agat, quod elegit. *Nemes. de nat. hom. cap. 41.* Etenim deliberationes, consilia; addo etiam hortationes, laudes, reprehensiones, leges, præmia, poenæ, & id genus omnia, frustra sunt, si *πραΐς*, si virtutes, & vitia, & quicquid ex actionibus nascitur, non sit in nostra potestate *lib. 3. Eth. cap. 5.*

21 Potestas nostri arbitrij sese non extendit ad actionum eventus, sed ad actiones tantum, & ad ea quæ ex actionibus necessario sequuntur. Nam hoc quidem in nostra potestate est, ut bonæ famæ, valetudini, divitijs studeamus: ut autem bene audiamus, bene valeamus, ditescamus, non est arbitrij, aut potestatis nostræ. Hæc enim pendent ab externis causis, quæ non sunt in nostra potestate. *Nemes. cit. hoc.*

22 Obijci solet adversus liberum arbitrium, actiones unius cuiusq; & studia esse talia, qualis est vitæ finis; bona, si bonus; mala, si malus. Finem non eligi, sed appeti *ἀποβλεπόμενος τὸ*

ἀγαθόν

ἀνευξέτως, id est, *sine pravia delibe-
ratione ac consilio*; ac proinde non posse
non appeti, quod finis rationem habe-
re videtur. Non esse in nostra potesta-
te, ut quod nobis proponitur, finis ra-
tionem habere aut non habere videat-
ur, cum non scimus *ὅτεροι τὸ παλαιόν*.
Id est, *cum non sit in nostra potestate, quæ
species nobis offeratur*. Verum hæc nul-
lius momenti sunt. Nam τὰ πρὸς τὴν
ἡμῶν, τὸ τέλος τοῦδε πρὸς ἡμᾶς. Id est,
prout affecti sumus, finem proponimus.
Quocirca cum unusquisq; sibi sit cau-
sa τὸ ἕξω, à qua scilicet error circa fi-
nem proficiscitur, καὶ τὸς παλαιὸν πῶς
ἔσται αἰτίον, hoc est, *in causa erit, cur si-
bi illud potius, quam aliud finis ratio-
nem habere videatur*. lib. 3. Eth. cap. 6.

23 Solet etiam obijci, improbos,
hoc est. eos qui longiori consuetudine
habitum peccandi sibi pepererunt, non
posse aliter quam male agere. Consue-
tudo enim est veluti altera natura, quā
frangas citius, quam corrigas, ut ait
Quintilianus, ubi in pravum induru-

it. Quales autem sunt habitus, tales actiones inde prodire necesse est. Ut ergo non est in potestate improborum, ut improbi non sint, aut ut esse desinant, si forte vellent; ita etiam non videtur in eorum potestate esse, ut aliter agant, quam male, quo videtur effici, ut improbi in peccando non sint *αὐτῶν ἐξ ἑαυτῶν*.

Verum & hæc obiectio frivola est. Nam id omne in nostra potestate est, cuius principia in nostra potestate sunt, ut ante dictum est: principia habituum sunt actiones qualescumque; & habitus vicissim sunt principia actionum sibi similibus, boni bonarum, mali malarum, ut ostendetur cap. 12. Quocirca qui sua sponte ea egit, quibus improbus evasit, sponte sua profecto improbus est, & sua sponte peccat, etsi non possit non peccare: præsertim cum ignorare non potuerit *ἐκ τῶν ἐν ἐργασίᾳ τοῦ ἀνθρώπου ἐστίν ἡ αἰτία, τὰς ἐξ ἑαυτοῦ γινώσκων*. Id est, ex actionibus, quæ in singularibus versantur, habitus nasci. lib. 3. Eth. cap. 2.

24 Quomodo liberum arbitrium
con-

consistat cum diuina providentia, semper visum fuit explicatu difficillimum, Stoici, vt providentiam assererent, omnia fato subiecerunt, & ab ineluctabili causarum serie pendere contenderunt. Peripatetici, vt liberum arbitrium tuerentur, singulares actiones, & quicquid in nostra potestate positum est, divinæ providentiæ subesse negauerunt. Christiani providentiam cum libero arbitrio sociant, humanaeque actiones, tam singulas quam vniuersas, decreto, scientiæ, & gubernationi divinæ subijciunt: & in ijs tamen liberum arbitrium rectè collocant. Deus enim, vt est sapientissimus, secundas causas gubernat, singulas secundum naturæ suæ modum: necessarias, vt necessario; liberas, vt libere operentur, & quidquid ex actionibus sequi debet, libere producant.

CAP. VII.

De Affectibus in genere.

Parag. 1.

Ic de principijs spontanearum actionum, quæ spectant ad rationalem animæ partem; sequuntur ea, quæ pertinent ad partem animæ ratione destitutam, nempe $\pi\acute{\alpha}\theta\eta$, siue affectus: qui etiam inter causas & principia nostrarum actionum sentendi sunt. Horum naturam vel imprimis debet Ethica interpretari. In ijs enim edomandis & dirigendis præcipuè versatur, sicuti medicina in curandis morbis. Affectus enim morbi, atq; ægri tudines animi sunt, si rationis fræno non coerceantur.

2 Commodū autem auspicabimur affectuum doctrinam à definitione, deinde singulas definitionis partes seorsim excutiemus, & probabimus, sicubi
Phi-

Philosophi inter se non consentiunt. Definiri potest affectus hoc modo: affectus est motio appetitus sensitivi, cum non naturali mutatione corporis, ab obiecto bono, vel malo, à phantasia propositio, & æstimato, ad illud consequendum, hoc vitandum.

3 In hac definitione genus est motio. Affectus enim non sunt naturales animæ facultates; non habitus consuetudine parati; sed naturalis facultatis functiones, ac motiones, ex quibus habitus morales, virtutes scilicet, ac vitia, nascuntur. Aristoteles autem non solum *πυράμεις, ἔξτε μὴ αὐτῶν*, sic discernunt passim, ut confundi non possint, *lib. 2. Eth. cap. 5. lib. 1. Mag. mor. c. 7. & lib. 2. End. cap. 2.* sed etiam affectus appellat *μεταβολάς*, *lib. 2. Rh. cap. 1.* & *ἐνεργείας*, *lib. 3. de anima cap. 7.*

4 Differentia generi in definitione addita complectitur subiectum, obiectum, & finem. Subiectum, seu sedes affectuum est *facultas appetens*. Cum enim ad quemlibet affectuū tres distin-

Etæ motiones concurrant; (nam & facultas cognoscens, intellectus scilicet, aut sensus, movetur ab objecto; & facultas appetens, à judicio facultatis cognoscentis; & cor reliquumq; corpus non naturali mutatione afficitur ab appetitu, spiritibus & sanguine, nunc ad extremas corporis partes sese effundentibus, nunc ad interiora recurrentibus) in secunda motione affectus proprie, & formaliter, vt loquuntur, consistunt: prima motio est affectuum fons, & origo: tertia, effectum quoddam ac *νύμφομα* consequens.

5 Errant igitur Stoici, qui affectus pravas opiniones esse, & judicia, ac proinde ad cognoscentem, non ad appetentem facultatem pertinere volunt, quemadmodum ex cicerone colligitur, qui affectus omnes ex Stoicorum opinione definit *opiniones*; ægritudinem, opinionem mali præsentis; metum, mali impendentis; lætitiā, boni præsentis; libidinem, boni venturi. *lib. 4. Tusc.* Quamquam, si Stoici affectus o-
piniones

piniones appellant ac iudicia, quia ex præviâ opinione ac iudicio facultatis cognoscentis oriuntur, vt quidam eorum sententiam interpretantur, rectè sentiunt hic in parte de affectibus, sed improprie loquuntur. Quanquam & ipse Aristoteles sic loquitur *lib. 4. Eth. cap. 6.* cum metum definit *ἡ προσδοκία κακῶν*, id est, *expectationem mali*. Metus enim non est ipsa expectatio mali, sed est affectus, qui oritur ex mali expectatione.

6 Quicquid sit de sententia Stoicorum quod affectus sint motiones appetitus, sic potest demonstrari: In appetitu id *ἡ δῆμις* est *καὶ φύγη*, id est, *persecutio & fuga*, quod est *καταφακίς καὶ ἀποφακίς*, id est *affirmatio & negatio*, in facultate cognoscente. *lib. 6. Eth. cap. 2.* Atqui affectus non consistunt in affirmatione aut negatione; sed in persecu-^x tione aut fuga: tendunt enim in obiectum sub ratione boni aut mali, non sub ratione veri aut falsi. Deinde facultas cognoscens in cerebro residet, ap-

petitus in corde: quocirca cum cor potius afficiatur, quam cerebrum, si affectus vehementius concitantur; sequitur in appetente potius, quam in cognoscente facultate affectus ponendos esse.

7 Motiones appetitus sunt ex earum genere, quas Philosophi immanentes vocant: quæ in ea facultate recipiuntur ut in subiecto, à quâ manant, ut à causa efficiente, Ex quo sequitur, affectus non esse meras passionibus, sed ex passionibus, & actionibus simul mixtos. Passiones enim sunt, non solum quatenus appetitus moveretur ab obiecto cognito, sed etiam quatenus idem appetitus suum ipsius actum in se recipit, (quod pati Philosophi appellant) totumq; corpus spirituum adminiculo, non naturali mutatione afficitur, quatenus autem appetitus ab obiecto cognito excitatus, affectus in seipso ciet, ac producit, eatenus affectus actiones dicendi sunt. Hæc enim productio quædam actio est haud dubiè. Verumtamen

tamen quia perpeffiones in affectibus manifestiores sunt, quā actiones solent affectus *πάθη* h.e.; passiones potius appellari quā actiones. Quanquā non est eadem omniū affectuū ratio. Nam quī rationem vel antevertunt, vel euertunt præcipuo quodā jure passiones appellari merentur. ab ijs enim ducitur, & rapitur quodāmodo noster animus. Quī rationem sequuntur, ei; se ducendos permittunt, magis videntur ad actionum naturam accedere.

8 Appetitus hominis dividitur in λογικόν & ἀλόγιστον *lib. 1. Rhet. cap. 10.* id est, in rationalem, & rationis expertem: quorum ille recidet ἐν τῷ λογικῷ hic ἐν τῷ ἀλόγῳ, *lib. 3. de anima, c. 9.* Ille voluntas. hic appetitus absolute nuncupatur: *lib. 3. de Anima. cap. 10.* vel etiam appetitus sensitivus. quia, ut voluntas rationem, ita hic sensum sequitur. In utro duorum affectus collocandi sint, non difficile est explicare. De sententia Aristotelis non potest esse dubium. Is enim & locis citatis, & multis alijs,

alijs, appetitum *ἁλοῦν* distribuit in *ἰμ-
δυμία* & *δυμὴ* lib. 2. *Top. cap. 7. & lib. 4.
Top. cap. 5.* & ad has duas classes omnes
omnino affectus reducit, ut sequenti-
bus cap. patebit.

9 Hæc sententia optima ratione
nititur. Omnes enim animi affectus
conjuncti sunt cum corpore. *Ἄμα δὲ τῶ-
ν πᾶσιν καὶ τὸ σῶμα.* Id est, *semper e-
nim cum his corpus aliquid patitur.* lib.
1. *de anim cap. 1.* Ipsa nempe experien-
tia docet, quoties animus affectu tur-
batus est, spiritus variè agitari, moveri
languinem, concuti cor, ac sæpe totum
corpus. At voluntas immaterialis est &
inorganica. Itaq; motâ voluntate cor-
pus non necessario movetur, nisi cum
eâ simul moveatur appetitus sensitivus.
Non potest ergo voluntas esse sedes af-
fectuum propriè dictorum.

10 Quod homo pluribus affecti-
bus obnoxius est, quam bruta, non in-
de est, quod in homine sint affectus
duplicis generis; alij in voluntate, alij
in appetitu sensitivo: sed quod alij à so-
lo

lo sensus judicio, alii à ratione, median-
te sensu, excitentur. Concipit enim ra-
tio multas voluptates, & dolores, ad
quos appetendos aut averfandos sensi-
tivum appetitum ministerio phantasiæ
excitat. Hujusmodi affectus ho nini pe-
culiaries sunt: reliqui, qui à solo sensu
oriuntur, cadunt etiam in bruta, vt pa-
rag 14. & icq. plenius ostendemus.

11 Non est tamen diffitendum,
quin in voluntate sit aliquid affectibus
αισθησεων. Nam sicuti appetitus sensiti-
vus movetur à judicio sensus, ita etiam
moveretur voluntas à judicio rationis.
Hujusmodi motiones, si quis velit af-
fectus nominare, non erit multum re-
pugnandum; modo caveatur, ne moti-
ones appetitus sensitivi, & voluntatis
confundantur.

12 Appetitus omnis ex se cæcus
est: ideoque nihil persequitur vt bonū,
nihil fugit vt malum, si facultate cog-
noscente non excitetur, ac dirigatur.
Non sufficit autem ad concitandos af-
fectus, vt objectum appetitui à cogno-
scente

sciente facultate proponatur, & indicetur; sed requiritur præterea, ut illud censeatur, & iudicetur, sit ne bonum, an malum; non quidem absolutè, & in se, se l comparatè, ac nobis Quemadmodum enim, si quis res horribiles, puta leones videat depictos, aut etiam res iucundas, non commovetur tamen: ita etiam animus non afficitur sola objecti boni aut mali perceptione, sed tum demum, si iudicium, atque æstimatio accedat. *lib. 3. de Anim. cap. 3.*

13 Iudicium hoc atque æstimatio à qua affectus proxime excitantur, est actio sensus interni: quem alii phantasiam, alii æstimativam, aut cogitativam vocant. Objecta æstimanda proponuntur phantasie; vel ab externis sensibus, vel etiam ab intellectu. Multi enim affectus sunt in homine, qui ab ejusmodi objectis excitantur, quæ non incurunt, in sensus externos, ut cupiditas honoris, zelotypia, & id genus alii.

14 Cum objecta æstimantur à phantasia, vel concurrit ad illam æstimationem

mationem ratio, vel non concurrat: concurrat ratio non solum ad æstimandas eas res, quæ non incurrunt in sensus externos, sed etiam ad multas alias, quæ ab externis sensibus apprehenduntur, & phantasiæ offeruntur.

15 In hoc concursu, vel consentit ratio cum phantasiâ, vel ab eâ dissentit. Si ratio cum phantasiâ consentit, animus sine vlla hæsitazione amplectitur objectum bonum aut repudiat malum, firmiterque in proposito persistit. Si ratio & phantasia dissentiant, oritur inde incertitudo animi & fluctuatio quedam, quæ non prius componitur, quam vel ratio affectum phantasiæ iudicio excitatum superavit, vel se ab affectu occæcatum iudicio phantasiæ subiecit.

16 Itaque cum Aristoteles *lib. 1. Rhet. cap. 1.* affectus esse dicit, per quos homines immutati *διαπερὸς τὰς ἡθλούς*, id est, non eodem modo de iisdem rebus iudicant, id non potest de omnibus affectibus intelligi, sed de iis tantum, quæ concitantur ab eiusmodi rebus, de quibus

bus alitur ratio, alitur sensus judicare solet. Hujusmodi enim affectus revera sunt in animo, quod color in oculo. Itaque sicuti ictericis omnia videntur esse flava, quia oculus flavo colore suffusus est: ita omnia bona videntur iis, qui animum habent affectu concitatum, quæ isti affectui consentanea sunt; aut mala, quæ eidem sunt dissentanea. Cum ratio non concurrat ad æstimationem objectorum, oriuntur inde affectus ἀλογοί, quales sunt in pueris & brutis, (nam & his affectibus tribuendi sunt, quicquid contra contendat Stoici.) quales etiam sunt affectus, qui rationis iudicium anteverunt.

17 Affectus sese exerunt in infantibus, & consuetudine invalescunt, ante rationis usum. Atque hæc causa est, cur homines si sibi permittantur, potius κακὴν, quam εὐδαίμονα vitam instituunt. Non tamen hinc efficitur, ut affectus in nostrâ non sint potestate. Magna quidem vis est affectuum, sed tanta tamen non est, ut actiones nostras efficiant invitatas

vitas. Qui enim invita sit ea actio, quæ cum voluptate conjuncta est. Atqui voluptatem adfert quicquid geritur ex cupiditate, *lib. 3. Eth. c. 1.* vel etiam ex ira, *lib. 2. Rhet. cap. 2.* Deinde, quæ cupiditate aut ira adducti facimus, non minus vitare possumus, quam quæ peccamus *καὶ λογισμῶν*, cum τὰ ἄλογα πάθη non sint minus ἀνθρώπινα, id est, in hominis potestate, quàm ipse λογισμὸς. *lib. 2. Eth. cap. 1.*

18 Quod attinet ad affectus illos, qui rationem antevertunt, actionesque quæ ex iis fluunt; etsi minus sint spontaneæ, quàm cæteræ: hætenus tamen in nostra potestate sunt, ut peccati rationem habeant, si sint contra rectæ rationis dictamen. Nam id saltem est in nostrâ potestate, ita comparatum habere animum à consuetudine, ut à nullo objecto moveri possit ad aliquid agendum, nisi consultâ prius ratione.

19 Affectus ergo non pendent à corporis temperamento, ut videtur Galenus credidisse. Non enim est in nostra

nostra potestate, quod in solidum pendet à corporis temperamento. Deinde quam multi fuerunt non mali temperamenti, pessimis affectibus obnoxii? quam multi temperamenti pravitatem sic correxerunt bona consuetudine, ut non fuerint, nisi bonis ac moderatis ducti affectibus? Denique si temperamentum foret causa nostrorum affectuum, non foret locus virtutibus, aut vitiis: rectèque vivendi præcepta, non à Philosophis, sed à Medicis petenda forent. Interim fatendum est, alios ad hos, alios ad illos affectus à naturâ procliviores esse: quæ proclivitas haud dubiè temperamento adscribenda est; ita tamen, ut cura atque institutione facile possit immutari.

20 Objectum affectuum est bonum & malum in genere. Nam cum affectus, non à sensu solum, sed etiam à ratione oriantur, (ut supra parag. 13. & sequentibus dictum est) non solum bonum jucundum, & malum triste; sed etiam bonum honestum, & utile & malum

lum turpe, ac damnosum, affectus concitare possunt in homine jam rationis compote. Affectus puerorum, & brutorum, vt & illi, qui rationem anteverunt, versantur solum circa bonum iucundum, & malum triste.

21 Finis affectuum proximus est consequi bonum & vitare malum propositum: remotus, salus, & incolumitas animalis; quæ duabus rebus conservatur, boni necessarij consecutione, & mali propulsatione.

22 Ex quo sequitur, affectus non esse toto genere malos (vt Stoici videntur existimasse) sed tantum quoad excessum, & defectum. Nam qui malum sit, quod à naturali facultate proficiscitur? quodque tendit in bonum, atque in ipsam adeo salutem animalis? Aut natura frustra homini concessit appetitum sensitivum, vel etiam perperam; aut motiones appetitus sensitivi, id est, affectus, non sunt omninò in malis numerandi. Præterea potentiùs haud dubiè ferimur in optatos fines affectuum beneficio

beneficio, consequimur eos perfectius, & fruimur jucundius, si affectibus non abutamur quidem, sed utamur, ut famulis rectæ rationis. Denique amor & odium ita per univēsam vitam, omnesque nostras actiones diffusa sunt, ut sine his vita nostra ne vitalis quidem sit, nedum ut felix esse possit.

23 Hæ rectè Peripatetici. Cùm Stoici univēsum genus affectuum damnant, verbis longius, quàm opinione, & sententiâ à Peripateticis recedunt. In quolibet enim affectu, duo distinguūt; *παρὰ φύσιν*, quâ mens hominis primâ statim specie rei objectæ movetur, & vi quadam pellitur, & *ἐκ συστάσεως*, quâ eadem mens cognitam phantasiam assensione sua approbat, καὶ ἐμδεδάκει. Illi aiunt involuntariam, ideoque neque bonam, neque malam esse, & in sapientem etiam cadere; hanc dicunt esse voluntariam, malam, & non nisi in stulto reperiri. *A. Gel. lib. 19. cap. 1.* Præterea distinguunt Stoici inter *πᾶσι καὶ ἐκ φύσεως*. *Πᾶσι καὶ*, Cicero perturbationē interpretatur

interpretatur; *ἀπαθεία*, *constantiam*.
πάθος ex Stoicorum sententiâ est aver-
 sa à rectâ ratione, & vehemens contra
 naturam animi commotio; *εὐπαθεία*,
 commotio animi placida, constans, &
 secundum rationem. Perturbationum
 faciunt quatuor partes, duas ex opina-
 tis bonis, libidinem & lætitiâ; & toti-
 dem ex opinatis malis ortas, metum &
 ægritudinem. Hisce quatuor perturba-
 tionibus, tres opponunt species con-
 stantiarum; libidini, voluntatem; læti-
 tiâ, gaudium; metui, cautionem: ægri-
 tudini nullam affectionem laudabilem
 opponunt: nolunt enim sapientis ani-
 mum præsentis mali opinione affici.
Cic. lib. 4. Tusc. quest.

24 Non damnant ergo Stoici to-
 tos affectus, sed in iis solas *συγκαταθέσεις*:
 atq; has non omnes, sed eas solum, quæ
 rectæ rationi adverſantur, in quo re ipsa
 non diffident à Peripateticis. Videtur
 ergo omne discrimen in eo positum,
 quod Stoici sapientem ob præſens ma-
 lum nullo modo moveri velint. Peri-
 patetici

patetici concedant moderatè moveri posse. Qua in re Stoicorum opinio, nō modo regulis Christianæ religionis, sed ipsi adeo humanitati adversa est. Pleraque officia è vitæ societate sublata sint, si hæc Stoicorum indolentia vitam semel occupaverit. Sed parū metuedum videtur ne hac in parte nimis simus Stoici, si quidem hanc opinionem ipsa praxis satis refellit. Quotus enim quisque fuit ex eorum numero, quos Stoici sapientes fuisse confitentur, qui ita ad omne malum obduruerit, vt non levissimè fuerit commotus? De subitis illis animi motibus, quomodo sint aut non sint in nostrâ potestate sententiam nostram diximus parag. 18.

CAP.

cor
ran
tell

Au
u
cnp
app
ger
par
cen
vig
lib.
Pri
mīa

CAP. VIII.

De Affectibus in specie.

Parag. I.

CTVM est de affectibus in genere, sequitur; singulorum affectuum in specie consideratio, quatenus ea, conducit ad virtutum mortalium naturam & munus facilius & accuratius intelligendum.

2 Aristoteles revocat omnes affectus ad duo genera: alios enim ponit ἐν τῷ ἐμψυχῶ, id est, in appetitu concupiscente, alios ἐν τῷ θυμῶ, id est, in appetitu irascente: illi ἐμψυχία, hi θυμὸς generali quadam appellatione nuncupantur; quasi cupiditatem siue concupiscentiam, & animositatem aut animi vigorem dicas. lib. 2 de Anim. cap. 3. & lib. 3. cap. 9. lib. 1. Rhet. cap. 10. lib. 2. Prior. cap. ult. Interdum tamen ἐμψυχία & θυμὸς adhibentur, ad significandos

dos duos affectus particulares, à ceteris omnibus affectibus ad duo illa capita pertinentibus, distinctos, desiderium scilicet & iram propriè dictam. *lib. 2. Eth. cap. 5. lib. 1. de An. cap. 1. parag. 12. & 14.*

3 Quid inter hæc duo genera affectuum discriminis intercedat, Aristoteles, quod sciam, nulquam disertè tradit. Piccolhomineus statuit affectus facultatis concupiscentis versari circa ea, quæ ad sensus, & ad corpus pertinent, & gustum tactumve voluptate quadã aut dolore afficiunt: tum etiam circa instrumenta, quibus illa comparantur, veluti circa divitias: affectus appetitus irascentis, circa ea, quæ ad animum magis spectant; qualis sunt honor, gloria, victoria, beneficia, injuria, & id genus alia. *Grad. I. cap. 10.*

4 Sed hæc sententia non est ut defendi possit. Nam appetitus concupiscentis & irascentis, non sunt facultates re ipsa, sed sola ratione differentes. Vna enim eademque facultas est, quæ indu-
nia

μῆλον & *δύμω* nuncupatur, idemque est utriusque objectum, sed aliter atq; aliter cōsideratū. Deinde illa boni & mali ad corpus & animum pertinētis distinctio, locum non habet in brutis animantibus: in quibus tamen affectus *δύμω* & *μῆλον* ac *ἐπιθυμητικὸς* reperire certū est.

5 Thomas hæc duo genera affectuum sic distinguit, ut statuatur affectus *ἐπιθυμητικὸς* versari circa bonum vel malum simpliciter & absolutè spectatum; *πρὸς δὲ δύμω*, circa bonum vel malum arduum: hoc est, circa bonum obtentu; & malum, vitatu difficile. *part. 1. 2. quest. 23. art. 1.* Quæ sententia aperta est, & ad singulorum affectuum naturā investigandam satis accommodata.

6 Iam vero quot sint species affectuum & quæ species singulis generibus tribuendæ sunt, non est ita facile declaratu. Aristoteles quidem varios affectus enumerat, ut videre est *lib. 2. Eth. c. 5. & lib. 2. Rhet.* sed certum numerum nusquam designat, nec species enumeratas ad sua genera reducit, ne-

E

dum

dum ut iusti numeri, quod requiri videtur, adferat probationem. Nos igitur Thomæ sententiam proponemus & si quid in illâ desiderari videatur, id deinde adjiciemus.

7 Thomas undecim omninò species affectuum enumerat: In appetitu concupiscente ponit amorem, odium, desiderium, fugam, sive aversionem, lætitiā & tristitiā: in appetitu irascente, spem, desperationem, audaciam, sive confidentiā, metū, & iram. *Ib. art. 4.*

8 Hunc undenarium affectuum numerum hoc modo colligit. Appetitum ait, vel circa bonum versari, vel circa malum: eumque à bono trahi, à malo pelli. In hac tractatione tria distinctè considerari posse: primò, inclinationem ad objectum consequendum, aut vitandum: secundò, motum ipsum, qui inclinationem sequitur: tertio, quietem in objecto jam præsentī. Amorem esse, cum appetitus inclinatur ad consequendum bonum; cum ad bonum movetur desiderium; cum illud consequitur, in
co-

eoque quiescit, gaudium. Contra odium gigni, cum animus inclinatur ad objectum malum vitandum; cum à malo repellitur, fugam; cum in malum incidit, in eoque detinetur, tristitiam. Ideoque amorem & odium esse in animo nostro, quod gravitas & levitas in elementis: desiderium & fugam, quod adscensus & descensus: gaudium, quod quies naturalis; tristitiam, quod quies violenta. *Ibid.*

9 In appetitu irascente non esse affectum qui inclinet animum ad objectum expetendum aut averfandum: non etiam affectum quietis in objecto præfenti. Inclinationem enim præcurrere, & præsupponi in appetitu concupiscente; & quietem, quæ motum appetitus irascentis sequitur, ad concupiscentiam pertinere. Appetitum enim irascentem non commoveri, nisi quoties difficultas quædam aut impedimentum concupiscenti appetitui objicitur: idque vel ab objecto bono, vel à malo fieri, objectum bonum debere futurum esse:

bonum enim præsens, quando præsens est, non habere difficultatem, siue impedimenta. Bonum futurum, si existimetur acquiri posse, spem concitare; si minus, desperationem. Objectum malum vel futurum esse, atque imminere, vel adesse. Malum imminens, si consideretur ut superabile, audaciam gignere; si ut insuperabile, metum. Si malum consideretur, ut præsens, iram parere. 16.

10 Hæc Thomæ de numero affectuum sententia, ejusque probatio, ingeniosa quidem est, sed non satis accurata. Nam primò amorem & odium non rectè dicit esse in animo nostro, quod gravitas & levitas est in elementis. Nam gravitas & levitas non sunt motus elementorum, sed principium à quo motus est, siue inclinatio ad motum: At omnis affectus motiones sunt, ut dictum est parag. 3. cap. præced. ac proinde amor quoque & odium debent esse motiones, non inclinatio ad motum, ut Thomas videtur voluisse. Hac quoque de causâ non potest lætitia comparari cum

cum naturali quiete elementorum, nec tristitia cum quiete contra naturam: quia quies cum affectus naturâ pugnat. Est enim motui contraria. Deinde amor & odium non videntur esse species affectuum à desiderio & fuga distinctæ, sed potius desiderio & fugæ subordinatæ, sicuti misericordia, invidia & multi alii affectus, subordinantur tristitiæ. Quare, si amor & odium enumerentur ut species proximæ affectus *indivisi-
bilis*, causa nō est, cur misericordia invidia, & multi alii, de quibus postea, non debuerint ut proximæ species recēseri.

II Mihi præ cæteris placet sententia Stoicorum, qui quatuor tantum affectus statuunt, sive genera affectuum. Objectum enim appetitus, à quo affectus concitari solet, vel ut bonum considerari potest, vel ut malum: atque utrumque vel ut futurum sive absens, vel ut præsens. Circa bonum absens versatur desiderium, circa præsens, lætitia; circa malum absens, sive imminens, fuga; circa præsens, tristitia.

12 Hi quatuor affectus pertinent ad appetitum concupiscentem; suntq; omnium affectuum simplicissimi, primi & communissimi, ad eosque reliqui omnes revocari possunt, tanquam quædam subordinatæ species. Nascitur autem hæc specierum varietas, vel ex objectis simplicium affectuum multiplici consideratione variatis; vt, *χαῖρς*, id est, *gratia*, *κακοθυμία*, id est, *malignitas*, amor, odium, *ἐπιχαρῆς χαῖρς*, misericordia, nemesis, invidia, zelus, zelotypia, pudor, poenitentia, aliæque multæ species affectuum ἐνθυμητικῶν: vel ex difficultate atque impedimentis ad objectum appetitus concupiscentis absolutè simpliciterque spectatum, accedentibus; vt affectus *θυμωῖ*, spes scilicet, desperatio, audacia, metus, & ira.

13 Desiderium, (vt singulorum affectuum descriptionem adferam) est affectus, quo expetimus bonum, quod nobis deest: Fuga, quo nolumus atque averſamur malum, quod nobis imminet. Lætitia est affectus, quo concitatur
animus

animus, à bono præfenti: triftitia, quo
moveretur animus à malo præfenti.

14 Ad desiderium revocatur gratia, & amor : ad fugam , malevolentia, aut malignitas & odium. *Χάρις ὅτι καὶ τὸ ὅτι ἔχων λέγει* χάριν ὑποσχεθῆναι δομένῳ, μὴ ἀντίτινος, καὶ ἴν' αὐτῷ τὸ ὑποσχεθῆναι, ἀλλ' ἴν' ἐκείνῳ τί. Id est, Gratia est , per quam, qui habet, dicitur gratificari indigenti, non ut aliquid pro eâ sibi reddatur aut utilitas ex eo obveniat ; sed solum, ut illi, cui gratificari vult , aliquid boni contingat. lib. 2. Rhet. cap. 7. Brevius sic: Gratia est desiderium alteri benefaciendi, non sui commodi causa , sed tantum , ut alteri benefaciat. Malignitas contra est desiderium malefaciendi ei, qui nihil mali intulit.

15 ΦΙΛΕΪν Aristoteli est, τὸ βέλαισαι
τινι αὐτοῖς ἀγαθὰ, ἐκείνους ἔντα, ἀλλὰ μὴ
αὐτῶς, καὶ τὸ κατὰ δυνάμιν περὶ κλινὴν εἶναι τύπων.
Id est, *Amare est velle alicui, quae pu-
tat bona, idq. illius, non sui ipsius causa, &
paratum esse ad ea pro viribus efficienda.*
lib. 2. Rhet. cap. 4. Amor ergo est affe-

Etus, quo alicui optamus quæ bona putamus, eaque pro viribus efficere studemus, non nostri, sed illius causa, quem diligimus. Odium amorì contrarium est, ideoq; definiri potest affectus; quo alicui optamus, quæ mala putamus, eaque pro viribus efficere studemus. Atque hæc quidem propria quædam & stricta amoris & odii acceptio est, quâ personæ solummodo dicuntur amari, & odio haberi. Alias hæc vocabula latius sumuntur: & amor quidem pro desiderio fruendi eo, quod nobis videtur esse bonum: odium pro affectu, quo abhorremus ab fruitione ejus, quod videtur nobis esse malum.

16 Ad lætitiā pertinet *ἐπιχαρεία*: ad tristitiā, misericordia, nemesis, invidia, zelus, zelotypia, pudor, poenitentia. *Ἐπιχαρεία* est lætitia quā quis percipit ex alienis malis. *Ἐλεός* ὁ ἐν λυπῇ ὅτι πρὸ φαινομένου κακῷ φθαρείκῳ καὶ λυπηρῷ πρὸς τὸ πλῆθος, ὃ καὶ αὐτὸς περὶ τοῦ κακοῦ παθεῖν, ἢ καὶ αὐτὸς τινα, καὶ τοῦτο ὅταν πλῆθος φανῇ. Id est, *Misericordia est tristitia* sive

sive dolor, quidam conceptus ob malum
quod videtur perniciem aut molestiam
allaturum ei, qui isto malo indignus est,
& quod ipse putet se pati posse, aut suorum
quempiam, ac imprimis cum malum vi-
detur imminere, lib. 2. Rhet. c. 8. Brevius
Ἐλεός ἐστι λύπη ὅς ἐστι ἀναξίως κακοπαύλαι.
Diog. Laert. Zenone. Quod Cicero sic
expressit: Misericordia est ægritudo ex
miseriâ alterius injuria laborantis, lib. 4
Tusc. quæst.

17 Νέμσις ἐστὶ λύπη ἐπὶ ταῖς ἀναξίως
εὐτυχίαις. Id est, Indignatio est dolor ob
alterius felicitatem, qui ea indignus est.
lib. 2. Rhet. cap. 9. Φθόνος ἐστὶ λύπη ἰς ὅτι
εὐτυχία φανερὴν ἢ ἐξημένων ἀγαθῶν
ὅτι τοῦ ὁμοίου, μὴ ἵνα ἑαυτῷ, ἀλλὰ δι' ἐκεί-
νους. Id est, Invidia est dolor quidam ob
prosperitatem, quæ apparet in iis bonis
quæ dicta sunt, erga similes, non ut ali-
quid boni accedat invidenti, sed propter
illos quibus invidetur. lib. 2. Rhet. cap. 10
Vel, ut Cicero, Invidentia est ægritudo
suscepta propter alterius res secundas
quæ nihil noceant invidenti. L. 4. Tusc.
quæst.

18 Ζῆλος ἐστὶ λύπη τις ὅτι φαινόμενη παρυσία ἀγαθῶν ἐπιμῶν, καὶ ἐνδεχομένων αὐτῷ λαβεῖν, ὡς καὶ τοὺς ὁμοίους τῇ φύσει, ἔχει ὁ πᾶν ἄλλω, ἀλλ' ὅτι ἔχει καὶ αὐτῷ ὅτιν. Id est, *Emulatio est dolor quidam ob bona honorata, quæ alius habere videtur, quæq; ipse etiam adipisci potest, existens inter eos qui sunt natura similes, non quod alius illa habeat, sed quod ipse non habeat* lib. 2. *Rhet. cap. 2.* Ζηλοτυπία λύπη τις ἐστὶ ἐπὶ τῷ ἄλλω παρεῖναι, ἢ καὶ αὐτὸς ἔχει. Id est, *Zelotypia est dolor quidem ex eo susceptus, quod alteri quoq; sit, quod ipse habet.* Diog. Laert. in Zen.

19 Αἰσχύνῃ λύπη τις ἐστὶ καὶ παρεχῇ ὡς τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν τῷ κακῶν, ἢ παρόντων, ἢ γεγονόντων, ἢ ἐλλείποντων. Id est, *Pudor sive verecundia est dolor quidam & animi perturbatio, quæ fit ob mala vel praesentia, vel praeterita, vel futura, quæ infamiam adferre videntur.* lib. 2. *Rhet. cap. 6.* Poenitentia est dolor ob admissa peccata. Atque hi sunt affectus ἐπιθυμητικοί.

20 Inter affectus θυμικούς primum loco

loco obtinet spes, quæ nihil aliud esse videtur, quàm desiderium boni difficilis, quod, quia videtur obtineri posse, conjunctum est cum lætitia. Desperatio, spei contraria, est desiderium boni difficilis, quod, quia videtur obtineri non posse, conjunctum est, cum tristitia.

21 Audacia est desiderium aggrediendi mali difficilis, conjunctum cum certa opinione salutis. φόβος ἐστὶ λύπη τις ἢ ταραχὴ ἐκ φαντασίας μέλλουσας κακῶ, ἢ φθαρτικῆς ἢ λυπηρῆς. Id est, *Metus est dolor quidam aut perturbatio ex opinione impendentis mali, quod vel perniciem vel molestiam adferre possit. lib. 2. Rhet. cap. 5.* Brevius, Metus est fuga mali, quod videtur esse intolerabile.

22 Ὀργὴ ἐστὶν ὁρμή τις μὲν λύπης τιμωρίας φαινομένης διὰ φαινομένου ὀλιγορίας αὐτῶν, ἢ ὡς αὐτὴ τινὰ μὲν προσκόντως. Id est, *ira est coniuncta cum dolore cupiditas sperata ultionis, propter apparentem contemptum, quo quis se, aut quenquam suorum, contra quàm oportuit, affectum esse*

esse existimat. lib. 2. Rhet. cap. 2. Stoicis ira est διθυμία τιμωρίας & δόξης ἰσχυρίαι & περὶ δόξης. Diog. Laert. in Zen. Quod Cicero sic expressit. Ira est libido puniendi eius qui videatur lasisse iniuria. lib. 4. Tusc. quaest.

23 In hisce affectibus duplex contrarietas spectanda est, altera in objectis altera in terminis. Ratione objectorum contraria sunt in appetitu concupiscente, desiderium & fuga, lætitia & tristitia, gratia & malignitas, amor & odium; in appetitu irascente, spes & metus, audacia & desperatio. Ratione terminorum opponuntur spes & desperatio; metus & audacia. Quod enim in spe est terminus, ad quem animus sperando movetur, id est terminus à quo animus in desperatione repellitur; simili modo de audaciâ & metu judicandum est. Hanc posteriorem oppositionem, appetitus concupiscens non admittit: quia bonum quatenus bonum est, non potest esse terminus à quo, nec malum quâ malum terminus ad quem in appetitione

petitione: hoc est, animus non potest repudiare bonum, qua bonum, siue ab eo repelli; nec appetere malū, qua malū siue ab illo trahi. Nō potest ergo appetitus concupiscens, qui circa bonum & malum absolutè versatur, accedere ad idem, & recedere ab eodem obiecto. Bonum autem arduum potest esse terminus ad quem, quatenus est bonum; & terminus à quo, quatenus est arduum, & insuperabile. Similiter & malum arduum potest esse terminus à quo, qua malum; & terminus ad quem, quatenus arduum quidem est, sed tamen superabile. Potest ergo appetitus irascens, qui versatur circa bonum aut malum arduum, accedere ad idem & recedere ab eodem obiecto. *Thom. cit. loco att. 2.*

24 Iræ, quæ versatur circa malum præsens nihil contrarium est; neq; ratione obiecti (quia bonum præsens, quod malo præsentī contrarium est, non habet difficultatem.) neq; ratione accessus, & recessus. Nam præsentī ma-
lo

lo vel succumbit, & hoc pertinet ad tristitiam; vel resistit, atq; hoc iræ proprium est. *Ibid. art. 3.* Aristoteles iræ opponit *παύσιν*, eamq; definit *ῥάτσασι καὶ ἡρεμύσιν τ' ὀργῆς*. Id est, remissionem & sedationem iræ. *lib. 2. Rhet. cap. 3.* Sed non videtur iræ remissio ab irâ discrepare specie, nedum vt illi contraria sit.

C A P. IX.

De Voluptate & Doloze.

Parag. I,

Philosophia moralis non solum circa actiones humanas, & affectus, sed etiam circa voluptatem & dolorem occupata est. Etenim in voluptate & dolore, non solum mediocritas seruanda est, sicut in actionibus, & affectibus: verum & danda est opera vt ijs rebus gaudeamus, & doleamus, & eo modo, quibus, & quomodo gaudendum,

dendum, & dolendum est. Tum cavendum est, ne voluptatis illecebris ad turpes, atq; improbas actiones illiciamur, & doloris aculeis ab honestis actionibus deterreamur. *lib. 2. Eth. cap. 3. lib. 2. End. cap. 4.*

2 Vt autem naturam τῆς ἡδονῆς καὶ λύπης, id est, *voluptatis & doloris*, accurate tradamus, observandū, hæc est vocabula trifariam accipi: Ac primo pro eo, quod voluptatem, & dolorem adfert. Hoc sensu dicitur *lib. 3. Eth. cap. 11.* temperantia, & fortitudo peculiari jure περὶ τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας versari. id est, περὶ τὰ ἡδέα καὶ λυπηρὰ, vt ipse sese Philosophus interpretatur. Alias omni virtuti morali tribuitur, versari περὶ τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας, *lib. 2. Eth. cap. 3.* Secundo sumuntur pro affectibus quibus animus movetur. Hoc sensu accipitur ἡδονή, *lib. 6. Top. cap. 6.* quo loco dicuntur χαρὰ, τέλεις, εὐφροσύνη esse nomina τῆς ἡδονῆς, idemq; prorsus significare; cum tamen χαρὰ inter affectus recenseatur. *lib. Eth. cap. 5. & lib. 1. de Anim. cap. 1.*

Tertio

Tertio vsurpantur pro affectione animi, quæ motum sequitur: quæ quidem ipsa affectus non est, sed comes est affectuum. vt, *lib. 2. Rh. cap. 1. lib. 2. Eud. cap. 2. Ethic. cap. 5.* Quibus locis affectus hac nota describuntur, οἷς ἐπιταί ἡδονὴ καὶ λύπη. Id est, quæ comitatur voluptas & dolor.

3 Voluptas hac tertia acceptione definitur τελεία ἐνεργεία ἐπὶ ἡμετέροισιν ἀγαθῶ. Id est, perfecta operationis finis aut perfectio extrinsecus accedens. *lib. 10. Ethic. cap. 4.*

4 Ex qua definitione colligitur, voluptatem proxime non proficisci à facultate naturali, non etiam ab habitu: sed à facultatis naturalis aut habitus operatione. Ideo qui voluptatem non esse ipsam operationem facultatis naturalis, aut habitus, sed perfectionem quæ cum operatione coniuncta est, eamque perficit; non quidem vt causa efficiens, quomodo obiectum sensus dicitur sensum perficere, cum eum ad sentiendum impellit; non etiam

vt

vt habitus, id est, vt causa formalis & interna, quomodo dicitur sanitas efficere, vt quis sit sanus; sed vt finis quidam per se non intenditur, sed tamen qui actionem perfectam, quæ ab agente intenditur, perpetuo comitatur, sicut pulchritudo florentem ætatem *lib. 10. Eth. cap. 4.* Nemo enim bene operatur, vt voluptatem percipiat; sed voluptatem percipit, quia bene operatur.

5 Quemadmodum voluptas actionem perficit, ὡς τέλος ἐπιφύεται, ita actionis internam perfectionem præsupponit, eamq; sequitur: sicut dolor comitatur actionem imperfectam. Est autem actio perfecta ἡ τῆς αἰσθητικῆς διανοίας οὐκ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἀπορίας, id est, *qua editur à facultate optimè disposita minimeq; impedita, & tendit in obiectum in suo genere præstantissimum. lib. 10. Eth. cap. 4.* Sic ex visione voluptatem percipimus, cum & illæsa est, ac non impedita videndi facultas & res pulchra est, quam intuemur.

6 Imperfecta actio, ex qua dolo-
rem

rem nasci diximus, ea est, quæ vel à lassâ aut impedita facultate proficiscitur, aut quæ versatur circa obiectum, quod facultati non respondet. Sic ex visione dolorem capimus, cum vel ex oculis laboramus, vel cum rem horridam, & obicænam intuemur.

7 Mensura voluptatis & doloris, est sensus aut intellectus, quatenus appetitui præest. Quamdiu ergo *πὶ αἰσθητῶν, καὶ τὸ νοητῶν οἷον δέη, καὶ τὸ κέρνον, ἢ διωρεῖν, ἔσται ἐν τῷ ἐνεργεῖν ἢ ἡδονῇ.* Id est, *Quamdiu obiectum sensus, aut intellectus talia sunt, qualia debent esse, atq; ipse etiam sensus atq; ratio, voluptas erit cum actione coniuncta. lib. 3. Eth. cap. 4.*

8 Voluptas, vt ex dictis colligitur, requirit proportionem obiecti, & facultatis cognoscentis: ea sublata, voluptas tollitur, eiq; dolor succedit. Hinc petenda est ratio, cur voluptas non possit esse perpetua, sed quæ prius voluptatem adferunt, postea fastidium pariant & dolorem; nimirum, quia homines *ἀδυνατεῖσαντες ἐνεργεῖν*, id est, *neque-*

nequeunt assiduam operationem perferre. Delassantur enim, exhaustis & consumptis spiritibus, quorum adminiculo suis operationibus incumbunt. Hinc fit, ut cogitatio, & animi attentio remittatur, & voluptas languescat primum, obrepente satietate, deinde planè cesset, & in fastidium ac dolorem definat. lib. 10. *Eth. cap. 4.*

9 Hinc etiam intelligitur cur trahat sua quemq; voluptas; & quæ his voluptatem, alijs adferant dolorem: nimirum, quia non omnes eodem modo affecti dispositiq; sunt, non eadem possunt omnibus esse convenientia. lib. 10. *Eth. cap. 5.*

10 Voluptates inter sese specie distinguuntur, sicut functiones, cum quibus sunt coniunctæ. Vnicuiq; enim actioni quædã voluptas συνοικεῖ, id est propria ac familiaris est, à qua augetur & promovetur. μάλλον γὰρ ἐκαστα κρῖνετε, καὶ ἐξαιρεθεῖτε οἱ μὲν ἡδονῆς ἐρεργεῖτες. Id est, melius indicant & accuratius tractant singula, qui cum voluptate agunt.

Sic

Sic Geometrae evadunt excellentes, qui studiis Geometricis delectantur, & in Musicis alijsq; disciplinis, eodem modo se res habet, *lib. 10. Eth. cap. 5.* Atqui quæ propria sunt rebus specie differentibus, ea specie quoq; discrepare necesse est. Quomadmodum ergo sensus, specie differt à cognitione: ita etiam specie differt voluptas, quæ ex sensu, ab ea, quæ ex cogitatione percipitur.

II Specifica voluptatum differentia, vel imprimis liquet *ἐκ τῆς τῆς ἀφ' ἐτέρας ἡδονῆς ἐμποδίου εἶναι τῆς ἐν ἑαυτῇ αὐτῇ.* Id est, ex eo, quod voluptates orta ex alijs actionibus, alias quaslibet actiones impediunt, Ex gr. si quis sit, qui tibia canente delectetur, eum difficile erit, orationi, quæ tum fortè habetur, tibia canente attendere. Idemq; contingit, cum quis duabus simul rebus vacat. Ea enim actio, quæ jucundior est, alteram elidit: idq; tanto magis, quanto illius voluptas maior fuerit, quam alterius. *Διὸ καὶ ἐστὶν ὅτι ἐν ἑαυτῇ*

δεα, ἔπειτα δὴ πῶ μὲν ἔτιεν καὶ ἄλλα πῶ μὲν,
 ἄλλοις ἡρέμα ἄρ' ἐκ κόμῳ. Id est, *Propte-*
rea, cum re quapiam vehementer capi-
mur, nihil fere aliud agere possumus: at
cum ea parum delectamur, alia fere age-
re solemus. Nam plane, sicuti proprius
 dolor, ita peregrina voluptas animum
 impedit, quo minus attente alijs qui-
 buslibet actionibus vacet, & ex ijs vo-
 luptatem capiat: sed dispari tamen mo-
 do. Nam proprius dolor animum vio-
 lenter abstrahit, peregrina voluptas
 blandè à vocat ab alijs functionibus,
 & retrahit ad suas. Quoniam igitur, ἡ
 μὲν οἰκεῖα ἡδονὴ ἱεραρχοῦσι τὰς ἐνέργειας,
 καὶ χρονιότερας, καὶ βελτίους ποιῇ, αἱ δὲ
 ἀλλότριαι λυμαίνονται, δῆλον ὡς πολὺ δεσπᾶ-
 σι. Id est, *Quoniam propria voluptas a-*
ctiones accuratiores, stabiliores, & me-
liores efficit, & aliena voluptates actio-
nes impediunt, sequitur voluptates plu-
rimum differre lib. 10. Eth. cap. 5.

12 Voluptas varie dividitur: Ac
 primo in voluptatem animi, & volup-
 tatem corporis.

13 Voluptas animi, animo propria est; & mentes sic percipitur, ut ad corpus nullo modo pertineat: voluptas corporis sensu percipitur; ideoque ad animum ita spectat ut corpus etiam afficiat: sensus enim corporei sunt. Contingit interdum (inquit Xenophon) *ἢ αὐτῆς τῆ ψυχῆς ἢ διὰ τῆς αὐτῆς*. id est, ipso animo voluptatem percipere, aut dolorem: interdum *κοινῇ καὶ διὰ τῆς ψυχῆς καὶ διὰ τῶν σωματιῶν*, id est, pariter animo & corpore. Illa animi; hæc sensus voluptas est.

14 Voluptas corporis totiplex est, quot sunt sensus. Alia enim visu, alia auditu, alia alijs sensibus percipiuntur, Ex his voluptates ex gustu & tactu brutis etiam conveniunt, cæteræ sensuum voluptates in bruta non cadunt, *ἢ ἢ ἀπὸ τῆς αἰσθητικῆς*, id est, nisi per accidens: quatenus scilicet horum sensuum voluptates memoriam refricant, aut imaginationem concitant voluptatem ad gustum & tactum pertinentium. l. 3. *Ethic. cap. 10*

15 Secundo dividitur voluptas in communem ac naturalem, & propriam atq; adventitiam. *lib. 3. Eth. cap. II.* Voluptas communis dicitur, quam omnia animantia naturaliter, ac sine delectu expetunt, ac percipiunt ex usu nutrimenti ac Veneris cuiuslibet, ad conservationem sui, tum in individuo, tum in specie. Voluptas propria est, quam quodq; animal suo iudicio sibi deligit, ex hoc aut illo nutrimento aut Venerere. De qua dicitur, Trahit sua quæq; voluptas.

16 Quot modis vnum oppositorum dicitur, tot modis dicitur & alterum: quocirca eodem modo dolor dividi potest; primo in dolorem animi & corporis; secundo in dolorem communem & proprium.

17 Voluptas eodem modo æstimanda est, atque operationes, ex quibus oritur. Quocirca cum actiones aliæ bonæ sint, atque eligendæ, aliæ malæ, ac fugiendæ, aliæ *ἐὐδαιμονίαι*; etiam voluptatum aliæ bonæ atque honestæ, aliæ malæ

malæ atq; inhonestæ, aliæ deniq; mediæ cuiusdem conditionis censendæ sunt *lib. 7. Eth. cap. 13. & l. 10. c. 5.*

18 Quod quædam voluptates inhonestæ sint, quædam mediæ conditionis, hoc est, neq; honestæ, neq; turpes, per se satis notum, quod quædam honestæ sint ac bonæ, & à viro bono eligendæ, sequentibus argumentis contra Platonicos ostenditur. Primo, quia dolor voluptati contrarius est: at dolor malus est, vel ἀπλῶς, vel quatenus impedit honestas actiones. Ergo voluptas bona est, aut simpliciter, aut ex parte. Secundo, quia beata vita cum voluptate conjuncta est: at si omnis voluptas mala esset, beatum non tantum non ἡδίστος, ἀλλὰ καὶ λυπηρὸς vivere necesse esset. *lib. 7. Eth. cap. 13.* Tertio quia omnes, non bestię solum, sed homines etiam, voluptatem expetunt. Quarto, quia voluptas alia bona auget. maius enim bonum virtus est cum voluptate, quam si sola sit, & voluptate destituta *lib. 10. Ethic. cap. 2.*

19 Voluptates animi non solum sunt præstantiores, quam voluptates corporis; sed etiam *ἀγαθῆς* bonæ sunt, cum voluptates corporis tantum sint bonæ secundum quid, atque ex parte. Etenim voluptates corporis mediocritate probantur; excessu vitiosæ sunt: at voluptates animi modum non habent; sed quo maiores, eo præstantiores sunt. Deinde voluptates corporis alicui defectui corporis medentur; ideoq; cum dolore coniunctæ sunt: at voluptates animi incorporeæ sunt, ac synceræ, & ab omni dolore immunes. Atque hæc de causâ stabiliiores sunt. & minus satiæ ac fastidio obnoxie *lib. 7. Ethic. cap. 14.*

20 Causæ cur à vulgo corporis voluptates præferantur voluptatibus animi, ex multis hæ sunt. Primum, quia putantur corporis doloribus mederi, eosq; quantum vis magnos expellere. Secundo, quia vulgus, non sensu magis viget, quam mente nullas alias voluptates percipere potest, præter voluota-

res corporis, quæ sensus feriunt. *lib. 7. Eth. cap. 14.*

21 Hæc ferè sunt quæ Aristoteles de voluptate & dolore disputat, Platonici paulo aliter de voluptate philosophantur. Etenim Plato de voluptate differit in *Philebo*. Ex quo dialogo talem definitionem collegit Aristoteles. voluptas est *ἡδύτης εἰς τὴν φύσιν αἰσθητῆς*, id est, *ortus in naturam, qui fit cum sensu, lib. 7. Eth. cap. 11.* Similiter cum *lib. 1. Rhet. cap. 11.* voluptatem definit, *κίνησιν τινα τῇ ψυχῇ κατὰ φύσιν ἀδεῖαν καὶ αἰσθητὴν εἰς τὴν ἀρχέουσαν φύσιν*, id est, *motionem animæ & restitutionem subitam ac sensibilem instratum natura convenientem, non ex sua, sed ex Platonis sententia, loqui censendus est.* Cæterum Plato per *ἡδύτης κίνησιν & κατὰ φύσιν εἰς τὴν φύσιν*, intelligebat *ἀναμίσγους τῆς ἐλλείας τῇ φύσει*, id est, *repletionem deficientis naturæ.* Adjecit autem vocem *cum sensu*, quia multæ motiones sunt quibus naturæ defectus atque indigentia restauratur, quæ tamen non sunt

sunt coniunctæ cum sensu. vt conco-
ctio, accretio, &c. *Assasius in cap. 3.
lib. 7. Eth.*

22 Ex hisce colligebant Platoni-
ci, voluptatem esse imperfectam: quia
omnis motus imperfectus est, & actus
entis in potentia. *lib. 7. Eth. cap. 11. &
lib. 10. cap. 3.*

23 Hæc Aristoteles reijcit, atq;
refellit. Ac primo docet, voluptatem
non esse *motum*: quia motui competit
celeritas & tarditas, voluptati nō cōpe-
tit. Ἡ δὴναι μὲν γὰρ εἶσι ταχέως, καὶ βραδέως
τῶν εἶσι, μεταβάλλειν εἰς τὴν ἡδονὴν ἐσργεῖν ὅ
καὶ αὐτῶν. λέγω δὲ ἡδονῆς, ταχέως ἢ βραδέως. Id
est, fieri potest, vt quis celeriter aut tar-
dè voluptate perfundatur, id est, ad vo-
luptatem traducatur: at voluptate frui
celeriter non contingit. *lib. 10. Eth. cap.
3.* Deinde docet voluptatem non esse
ortum aut expletionem nature deficientis.
Expletio enim corporis affecto est,
molesta illa quidem & cum dolore
coniuncta: non est ergo voluptas ipsa
expletio: Verum, cum fit expletio, fieri

potest ut aliquis voluptate afficiatur: sicuti afficitur dolore cum exinanitur, *lib. 10. Eth. cap. 3.* Præterea non omnes voluptates cum expletione conjunctæ sunt, sed eæ tantum, quæ ex alimentis percipiuntur: voluptates animi, & nonnullæ earum, quæ ad corpus pertinent, etiam tum percipiuntur, cum natura nihil desiderat: idque sine ullo dolore, aut cupiditate prævia. *lib. 7. Eth. cap. 11 & lib. 10. cap. 3.*

24 Præterea falsum est, voluptatem imperfectam esse ac per partes, ut motus acquiri. Quin est ὅλον τι, καὶ ἀμέειρον, id est, totum quid atq; impartibile: ideoq; ἀθρόως, id est, momento temporis percipitur. Etenim καὶ ἐδέξα χρόνον λάβοι τίς ἀνὴδονῆν, ἥς ἐπὶ πλείω χρόνον γυνομένης τελωθήσεται τὸ εἶδος, ut quis voluptatem percipiat, cuius forma cum productione temporis perficitur. Nimirum, ὅπ τῆς ἡδονῆς ἐν ὅτῳ χρόνῳ τέλος τὸ εἶδος. Id est, quia voluptatis forma in quolibet tempore perfecta est, *lib. 10. cap. 4.* Est quidem alia voluptas, alia diurni-

turnior aut maior : tota tamen voluptate semper fruitur, quisquis fruitur.

CAP. X.

De virtutibus intellectualibus, Præcipue de Prudentia.

Parag. 1.

Actum est de fine, & obiecto moralis Philosophiæ; supersunt media quibus propositus finis acquiri debet. Virtus scilicet, & Amicitia, de quibus deinceps agendum est.

2 Virtus & ἀρετή, vnde dicta sint, dictum est *cap. 2. Parag. 2.* Virtus hoc loco non sumitur pro qualibet rei qualitate, aut efficacia; sed pro habitu, qui subiectum in quo est, (animum scilicet hominis) δὲ ἔχον ὑποτελεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτῷ δὲ ἀποδίδωσιν. Id est, *bene affectum reddit, & opus eius rectum, ac perfectum dat.* *lib. 2. Eth. cap. 6.*

3 Virtutes dividuntur in διανοητι

ἡσυχία & ἰσχυρία, id est, *intellectuales & morales lib. 2. Eth. cap. 1. & lib. 6. cap. 1.* Quarum illæ, mentem; hæ, appetitum regunt, ac perficiunt. *lib. 1. Eth. cap. 13.* Per mentem autem intelligo partem illam animæ, quæ immortalis est. Errat enim Picholhomineus, quum virtutes dianoeticas in phantasia recipi, & in memoriâ servari docet. *grad. 5. c. 6.*

4 Operationes mentis duæ sunt, quæ virtute diriguntur, *κατάφασις & ἀπόφασις*, id est, *affirmatio & negatio*: quibus totidem operationes appetitus respondent, *διωξις καὶ φυγή*, id est, *appetitio et fuga*. Quemadmodum autem virtus intellectualis mentem disponit, ut nihil affirmet, nisi verum, nihil neget, nisi falsum; ita disponit virtus moralis appetitum, ut nihil prosequatur nisi bonum, nihil aversetur nisi malum. *lib. 6. Eth. cap. 2.*

5 Virtus moralis non potest exerceri sine virtute dianoetica. Appetitus enim noster ex se cæcus est: quare indiget duce ratione, quæ obiecta censeat,

&

& bonum esse dicet, quod bonum est,
& malum, quod malum est: quæque
mediocritatem, in qua moralis virtus
posita est, in qualibet actione defini-
at, & ad varias circumstantias accom-
modet.

6 Virtutes dianoeticæ sunt quin-
que *νῦν, ἐπιστήμη, σοφία, τέχνη, καὶ φρόνη-
σις*. Id est, *intelligentia, scientia, sapi-
entia, ars, et prudentia lib. 6. Ethic.
cap. 3.*

7 Mentis partes duæ sunt, τὸ ἐπι-
σημορικόν, καὶ τὸ λογιστικόν *lib. 6. Eth. cap. 1.*
Siue, quod eodem redit, τὸ θεωρητικόν καὶ
τὸ πρακτικόν. Mens enim theoretica, ad
sciendum; practica, ad ratiocinandum,
ac deliberandum valet. Ad partem the-
oreticam pertinent intelligentia, scien-
tia & sapientia: ad practicam, ars & pru-
dentia. Mens theoretica versatur circa
ea, quorum principia aliter se habere
nequeunt; practica, circa illa quæ hoc
vel illo modo possunt evenire. *lib. 6.
Eth. cap. 3.* Illius finis, & perfectio est
sola veritas; huius, veritas *ἐμολόγως ἔχει-*

α τῷ ὀρέξῃ τῷ ἡδυνῷ, id est, *qua congruit cum appetitu recto; quæq; ad actionem referunt. lib. 6, Eth. cap. 2.*

8 Intelligentia est habitus assentiendi principiis sine demonstratione. *lib. 6, Eth. cap. 6.* Scientia est habitus demonstrativus. *Ibid. cap. 3.* hoc est, cognitio rerum necessariarum per causas, ac principia. *lib. 1. post cap. 2.* Sapientia est rerum præstantissimarum scientia, cum intelligentia coniuncta *lib. 6. Eth. cap. 7.* Ars est habitus *ἡ ἀρετὴ ἀληθοῦς ποινικῆς*; id est, *cum recta ratione effectivus.* Ἐστὶ δὲ πᾶσα τέχνη ἐπὶ γενέσει, καὶ τὸ πηχιάζειν, καὶ διαρρεῖν, ὅπως αὖ γένηται τὸ ἐκδιχομενόν καὶ μὴ εἶναι. Id est, *Omnis enim ars in rei productione occupata est; idq; molitur & spectat, ut aliquid fiat eorum, quæ esse possunt, & non esse. lib. 6. Eth. cap. 4.*

9 Sed de his satis; de prudentia accuratius agendum est. Ea enim sola ad moralem ipectat Philosophiam. Intelligentia, scientia & sapientia Philosophiam theoreticam constituunt, & media

media sunt ad felicitatem theoreticam: ars omnino ad philosophiam non pertinet, quia hominis animum nulla felicitatis parte imbuunt (quod tamen philosophiæ munus est) sed tantum circa instrumenta vitæ occupata est.

10 Prudentia, dicta quasi providentia, Ciceroni est rerum expetendarum fugiendarumque scientia. Aristoteli est *ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ καὶ κακὰ*. Id est, *habitus cum ratione vera coniunctus, ad agendum idoneus, in ijs occupatus, quæ homini bona, vel mala sunt. lib. 6. Ethic. cap. 5.*

11 In hac definitione genus est, *habitus cum ratione vera*: quod nihil aliud est, quam virtus intellectualis. Nam ratio ad intellectum, siue mentem pertinet, & veritatis mentis perfectio est, quæ virtutem facit.

12 Differentia petita est à fine, & objecto. Finis prudentiæ indicatur, cum dicitur habitus practicus: idque non quia in praxi consistit, ut iustitia, tempe-

rantia, & cæteræ virtutes morales; sed quia ad praxim ordinatur, eamq; dirigit. Spectat enim veritatem cum recto appetitu, & actione coniunctam. Hæc parte distinguitur prudentia ab intelligentia, scientia & sapientia: quarum perfectio veritas est, & finis *διαιεσις*.

13. Obiectum prudentiæ sunt ea omnia; quæ homini bona vel mala sunt, hoc est, quorum rectâ, vel pravâ electione, aut fuga, homo probus, vel improbus constituitur: vno verbo τὰ πρᾶκτᾶ. Hæc parte discernitur prudentia ab arte, quæ versatur circa τὰ ποιντᾶ. Quid inter *πρᾶξις*, & *ποιντᾶ* discriminis sit, dictum est *cap. 1. Parag. 7*. Sunt & alia inter prudentiam, & artem discrimina; ac primo, quod artis sit aliqua virtus, prudentiæ non sit: hoc est, quod artifex possit esse bonus, & malus; prudens, non nisi bonus. Secundo, quod in arte excusativus sit (verba sunt Senecæ, *Epist. 95.*) voluntate peccare, quam casu; in prudentia maxima culpa sit sponte delinquere. *lib. 6. Eth. c. 5.*

14 Officium prudentiæ est καλῶς
βουλευέσθαι τὰ αὐτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέ-
ροντα, ὥ κατὰ μέτρον, ὅσον πῶς πρὸς ὕψιστον
ἢ ἰσχυρὸν ἀλλὰ πῶς πρὸς τὸ δὴ ζῆν ὅλον. Id
est, bene consulere in ijs, quæ sibi bona &
utilia sunt, non singulatim, quanquam, ver-
bi gratia ad bonam valetudinem, aut ro-
bur; sed universe, quæ ad bene beateq;
vivendum conducant lib. 6. Eth. cap. 5.

15 Consilium vir prudens init,
non tam de vniuersis, quam de singulis.
Vniuersalia enim vivendi præcepta, &
leges, magis certæ sunt, ac definitæ,
quam vt consultationem requirant.
Quomodo autem singulæ actiones ad
normam virtutis componendæ sint,
longe obscurissimum est propter max-
imam circumstantiarum, varietatem, à
quibus actionibus rectitudo, aut pra-
vitas dependet. Hic igitur consilio o-
pus est,

16 Capto consilio, decernit pru-
dencia, vel bonum præ malo, vel ma-
ius bonum præ minore, vel minus ma-
lum præ maiore eligendum. Minus e-

nim malum habet rationem boni. Hæc electio solum habet locum in malo tristi: malum turpe nunquam prudens eligit, ne quidem si minus sit: quia suæ potestatis est vtrumque malum evitare, nullamque turpitudinem, ne minimam quidem admittere.

17 Prudentia dividi potest in Ethicam (Aristoteles eam vocat τὴν ἐπὶ αὐτῷ καὶ τῷ οἴκῳ, id est, *quæ versatur circa se solum*) Oeconomicam & Politicam. Ethica prudentia dicitur, qua quisq; sibi privatim bene consulit; Oeconomica, quâ bene consulit familiæ; Politica, quâ bene consulit vniuersæ civitati. καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ καὶ τοῦ κοινῶν σοφίαν, id est, *collineat ad id, quod factu optimum est. lib. 6. Eth. cap. 8.* Tres hæ prudentiæ species, non subiecto siue re, sed τῷ οὐσίᾳ, id est, *essentia* ac ratione discernuntur. *Ibid.* Vnus enim habitur est, quo singulis, & familiæ, & civitati consulitur; quia idem bonum est ἐν τῷ καὶ πόλει, id est, *vni & vrbilib. 1. Eth. cap. 1.*

18 Prudentia politica dividitur
in

in architectonicam, & practicam: illa
 generales leges condit, ac canones, qui-
 bus civitas regenda est; vnde & νομοθε-
 τικὴ, id est, *legislatoria* dicitur: hæc civi-
 tatem regit secundum conditas leges, &
 ψήφισματα, id est, *decreta* facit ἐν τοῖς κατ'
 ἑκάστῳ, id est, *de singulis factis*. Vnde &
 πολιτικὰ καὶ ἐξοχλῶ dicitur, servato no-
 mine communis generis. *lib. 6. Eth. cap.*
8. Politica subdividitur in δικαστικὴ
 & ἐκκαλετικὴ. quarum hæc in rebus ge-
 rendis; illa, in præmiis, ac pœnis decer-
 nendis, & litibus dijudicandis, occupata
 est, *lib. 6. Eth. cap. 8.*

16 Prudentia cum virtute morali
 necessario conjuncta est. Hinc duo se-
 quuntur: Primò. Neminem posse esse
 virum bonum ac verè probum, sine
 prudentiâ. Οὐ γὰρ μόνον ἢ καὶ τὸ ὀρθὸν λόγον
 ἀλλὰ καὶ ἢ καὶ τὸ ὀρθὸν λόγον ἐξέχει, ἀρετὴ ἐστίν. Id
 est, *Virtus enim non solum recta rationi*
consentaneus, sed etiam cum recta ratio-
ne coniunctus habitus est. *lib. 6. Eth. cap.*
3. Quin imò prudentia est veluti ἀρχή
 τῶν κατεργασμάτων, cæterarum virtutum. οἷς γὰρ αὐτὴ

προαίξει, ὅτι αἱ ἀρεταί, καὶ οἱ κατ' αὐτάς
 προαίξει. Id est, ut enim ipsa praescripse-
 rit, ita virtutes, & qui iis praediti sunt,
 agunt, lib. 1. Mag. Moral. cap. 35. Ete-
 nim vis virtutis consistit in rectâ προαι-
 ρήσει. Atqui προαίρεσις non potest esse
 recta sine prudentiâ, lib. 6. Eth. cap. 13.
 Est enim ὁρῆσις βελδίκη. Id est, appeti-
 tio cum deliberatione. lib. 6. Eth. cap. 2.
 Et καλῶς βελδέειν, id est, recte deliberare
 est munus prudentiæ. lib. 6. Eth. cap. 5.
 Secundò sequitur, neminem posse esse
 prudentem sine virtute morali. Pru-
 dens enim debet ad optimum finem
 vitam suam, omnesq; actiones dirigere.
 At unusquisque finem sibi proponit
 studiis suis ac moribus consentaneum;
 bonus, bonum: malus, malum. lib. 3.
 Eth. cap. 5. Vitiositas enim pervertit ju-
 diciū rationis, καὶ διαφύσειν ποιεῖ πε-
 τὰς προκλήσεις ἀρχάς, id est, efficit ut de
 principis actionum (hoc est, de fine,)
 falsum iudicet. lib. 6. Eth. cap. 12. Ex qui-
 bus liquet, καὶ τὸ φρόνησιν, καὶ τὸ ἡδίκων
 ὁρετὸν ἀποτελεῖν τὸ ἔργον. id est, pruden-

tia & morali virtute opus virtutis absolvi. Virtus enim ἡ σκοπὸν ποιεῖ ὀρθόν, id est, scopum (agenti propositum) recte facit; prudentia, τὰ μερὸς τῆς τοῦ, id est, media ad hunc ducentia. lib. 6. Ethic. cap. 12.

20. Vulgò quatuor recensentur comites prudentiæ, σωΐσις, δεινότης, εὐβουλία, καὶ γνῶμῃ, id est, perspicacitas, solertia, rectitudo consilii, & sententia: sed videntur σωΐσις & δεινότης inter causas potius prudentiæ, εὐβουλία & γνῶμῃ inter effecta numeranda.

21 Perspicacitas est naturalis facultas judicandi de mediis. Differt ergo à prudentia non hoc solum nomine, quòd à naturâ fit, prudentia usu acquisita: sed etiam, quòd judicet tantum de iis, eaq; approbet, quæ prudentia excogitavit, ac præcepit agenda aut omittenda, lib. 6. Eth. cap. 10. Perspicacitati opponitur ἀσωΐσία, id est, stoliditas, quæ & ipsa à naturâ est. Solertia est facultas naturalis, media celeriter consequendi, & ad scopum applicandi. lib. 6. Eth. cap. 13.

22 Hæ duæ causæ remotæ sunt: causa proxima prudentiæ sunt præcepta, & experientia. Præcepta suppedi-
tant cognitionem vniversalium; experientia, singularium. *lib. 6. Ethic. cap. 8.* Vtraque in prudente requiritur; sed experientia præcipuè. *lib. 6. Eth. cap. 7. & lib. 1. Met. cap. 1.* Hæc causa est cur iuvenes fieri nequeant aut difficulter fiant prudentes. *lib. 1. Eth. cap. 3. & lib. 6 cap. 8.* Experientia ex memoriâ gignitur. multæ enim ejusdem rei memoriæ vnus experientiæ vim efficiunt. *lib. 1. Met. cap. 1.* Sub experientia comprehenduntur exempla, quorum observatio vel imprimis facit ad prudentiam.

23 Vt consilium rectum sit, (hoc enim sonat *εὐβουλία*) requiritur, vt & finis bonus sit, & media legitima: tum etiam, vt nec præcepta sit, nec nimis lentum. *lib. 6. Ethic. cap. 9.* *Γενόμεον* definitur *ἡ ἐν μένῃ ἀρετῇ ἀρετὴ*, id est, *rectum æquum & boni viri* (de aliorum dictis aut factis) *iudicium*. Vir bonus & æquus hic dicitur, qui *εὐσυνεμενὴς* est, hoc est, *facilis*

lis ad ignoscendum, quod per ignorantiam & infirmitatem commissum est. lib. 6. Eth. cap. 11.

24 Cum prudentia pugnat; I. imprudentias; II. *ἀνὴρ μέγας*; III, *πυρρὴ*. Imprudens vocatur, qui, vel occasiones rerum gerendarum negligit, vel nimia affectuum vehementia, ac festinatione arripit, sine debita deliberatione. *πυρρὸς μέγας* dicitur, qui sollicitam, & anxiam deliberationem instituit de rebus nihili. *πυρρὸς* sive versutus appellatur, qui pravam finem sibi propositum habet, vel pravis mediis aspirat, etiam ad finem bonum.

CAP. XI.

*De naturâ moralis virtutis
in genere.*

Parag. 1.

EXPLICATA virtute intellectus, quantum quidē instituto nostro sufficit, de virtute morali porro agendum

dum est; idque vel secundum essentiam absolutam, vel secundum gradus perfectionis, aut imperfectionis. De virtute absolutè agendum est, prius in genere; deinde de singulis virtutibus in specie.

2 Virtus moralis definitur ἔξις θεωρητικὴ ἐν μέσότητι ἕκαστῃ πρὸς ἡμᾶς, οὐκ ἐν λόγῳ, καὶ ὥς ἂν ὁ φρόνιμος οἰοῖται, Id est, *habitus cum consilio coniunctus, inque mediocritate consistens, quæ penes nos, ac iudicio viri prudentis definita est. lib. 2. Eth. cap. 6.* vel plenius hoc modo. Virtus moralis est habitus appetitus sensitivi cum consilio conjunctus, inque ea mediocritate affectuum, & actionum, nec non voluptatis atque doloris consistens, quæ ad nos relata, & viri prudentis iudicio definita est.

3 Genus virtutis est *habitus θεωρητικὸς. Τὰ αὐτὰ καὶ πῶς ψυχῇ ἀσκήσεται, δύναμις πάθος καὶ ἔξις. Ἡ μὲν δύναμις, ἀρχὴ καὶ ὕλη τοῦ πάθους τὸ δὲ πάθος, κίνησις τοῦ δυνάμεως ἢ ἔξις ἰσχύς καὶ κατὰ κράτος τὸ σωαίμιον ἐξ ἑθους ἐγγινομένη.* Id est, *Tria sunt in animo, facultas, affectus, & habitus.*

ius. Facultas est principium & materia affectus; affectus, motio quedam facultatis; habitus, robur & conformitas facultatis consuetudine parta. Plut. de virt.

Mor. Ad horum vnum virtutes & vitia referenda sunt. Non referuntur autem ad affectus, aut facultates. Nam à virtutibus boni denominantur, qui iis præditi sunt, à vitiis mali; ob illas laudantur, ob hæc vituperantur: at à facultatibus, aut affectibus, nec bonus quispiam, nec malus nominatur. Facultates enim à natura sunt, & indifferenti modo se habent ad probitatem & improbitatem. Et affectibus commovemur; non sumus, neque dicimur tales. Relinquitur ergo, virtutem esse habitum. *lib. 2. Eth. cap. 5. lib. 1. Mag. Mor. cap. 7. lib. 2. End. cap. 2.*

4 Additur *μεγαλειδος*: non quia virtus eiusve propria functio in nuda *μεγαλειος* consistit; sed quia non potest exerceri sine præviâ *μεγαλειος*.

5 Differentia virtutis moralis petita est à materiâ & formâ. Materiæ nomine

mine intelligitur subiectum & obiectum. Nulla enim alia materia tribui potest accidentibus.

6 Subiectum virtutis haud dubie est appetitus: verum cum appetitus sit geminus, alter rationalis, alter αλογος (ille voluntas, hic appetitus sensitivus dicitur) in utro duorum virtus moralis sita sit, satis anceps controversia disputatur. Rationes enim pro utraque parte afferri possunt admodum speciosae. Vrgentiores tamen ex videntur esse, quibus appetitui sensitivo virtutes morales asseruntur: quarum hae sunt praecipuae.

7 Primò virtus versatur in eodem adis affectibus, ut postea videbimus. Est enim habitus quo πρὸς τὰ πᾶσι καὶ ἐν ἡμεῖς, id est, *beneficimus in perturbationibus affectu*. lib. 2. Eth. cap. 5. sive, quod eodem redit, quo affectus nostri rationi obediunt. lib. 2. End. cap. 1. At affectus in appetitu sensitivo sunt, non in voluntate; ut docuimus cap. 7. parag. 9. Ergo & virtutes morales. Hoc argumento demonstrat

monstrat Aristoteles contra Platonem, virtutes non esse scientias: si enim virtutes essent scientiæ, inquit essent ἐν τῇ διανοητικῇ τῆς ψυχῆς μορῇ, id est, in rationali animæ parte: atque ita toleretur, καὶ τὸ ἄλογον ψυχῆς μέρος, καὶ πάθος καὶ ἥθος. Id est, pars animæ ratione carens, & affectus & mores. 1. *Mag. Moral. cap. 1.* Secundò, virtus debet in ea animi parte collocari, quæ potest à ratione dissidere: at voluntas semper sequitur rationem: vnde appetitur rationalis appellatur: nec ab eà vnquam dissidet, nisi cum ratio dissidet à seipsa, vt ostendimus *cap. 6. parag. 10.* Tertiò, igniculi & semina virtutum sunt in appetitu sensitivo. Nam etiam in pueris sese exerunt ante vsum rationis. At virtutes, & eorum rudimenta, in diversis subiectis collocare, absolum planè atq; absurdum est.

8 Quod autem Scotus *lib. 3. sent. dist. 33. quest. 1.* colligat virtutem non esse in appetitu sensitivo, quia est habitus *regulans*, qui versatur circa bonum

num honestum, cujus actus sit laudabilis, & homini peculiaris; non satis solidum est. Nam appetitus sensitivus dupliciter considerari debet; nempe, vel quatenus à ratione separatus est; ut fit in brutis: vel quatenus cum ratione conjunctus est, ab eaque regi potest; ut fit in homine. Si priori modo consideretur, fatendum est, ei neque *ογαλσον*, neque honestatem, neque laudem convenire, neque ejus actum homini proprium ac peculiarem esse. At si consideretur idē, quatenus ratione dirigitur, jam & *ογαλσον* illi convenit & honestas, ejusque actio laudabilis, & homini ita propria ac peculiaris esse potest, ut in bruta non cadat. Quoties enim appetitus sensitivus rationis consilio pareat, causa non est, cur illius actio minus dicatur *ογαλσον*, quam actio ipsius voluntatis. Imò actio appetitus sensitivi ab actione voluntatis non discrepat, cum appetitus sensitivus sequitur consilium rationis.

9 Thomas à communi virtutum
ditione

conditione excipit iustitiam, eamque
 tribuit voluntati: sed repugnante rati-
 one. Etenim iustitia nihil aliud est,
 quàm vniversa virtus moralis, licet τὸ
 εἶδος non sit idem. Nam absolutè conside-
 rata, virtus dicitur; in ordine ad alium,
 iustitia. *lib. 5. Eth. cap. 1.* Hæc distinctio
 in ratione potius, quàm in re consistit.
 Quare fieri non potest, vt, cùm in ap-
 petitu sensitivo sint cæteræ virtutes, ju-
 stitia ponatur in voluntate. Aristoteles
 tantum duo genera virtutum facit, in-
 tellectuales & morales: illas ponit ἐν τῷ
 λογιστικῷ, has ἐν τῷ αἰσθητικῷ. *l. 1. Mag. Mor.*
cap. 1. & 5. lib. 2. End. cap. 1. Tertiam se-
 dem non agnoscit. Aut ergo iustitia sita
 erit ἐν τῷ αἰσθητικῷ, aut erit inter virtutes
 intellectuales numeranda. Falsum au-
 tem est, quòd à Thoma adfertur, bo-
 num alienum excedere proportionem
 appetitus sensitivi; ac proinde iustitiam
 quæ versatur circa bonum alienum, ad
 voluntatem, non ad appetitum sensiti-
 vum pertinere. Nam certe, si spectetur
 appetitus sensitivus, quatenus in homi-
 ne

ne rationis imperio subiectus est, ac se-
des cæterarum virtutum constituitur,
vel ab ipso Thoma, non minus ad alie-
num bonum à ratione, quâ ducitur,
excitari, atque impelli potest, quàm ad
proprium. Quod autem definitionem
iustitiæ ad suæ sententiæ stabilimentum
adducit, non admodum firmum est. Nā
cum à I. C^{is} iustitia definitur, constans
& perpetua *voluntas* suum cuique tri-
buendi, ff. *de Instit.* & *1. lib. 10.* aut ab
Aristotele habitus quo hominis pro-
pensi sunt ad res iustas gerendas, quo-
que res iustas gerunt, & gerere volunt.
lib. 5. Eth. cap. 1. voluntas non opponi-
tur appetitui sensitivo, sed designat so-
lummodo, iustitiam non posse sine vo-
luntate, iut renitente voluntate exerce-
ri. Atque hoc non est iustitiæ peculia-
re, sed omnibus virtutibus moralibus
commune.

IO Quam in appetitu sensitivo
virtutes morales ponimus, civiles atq;
Ethicas, non Theologicas virtutes in-
telligimus. Aliam enim harum rationē
esse

esse, facile agnoscimus. Charitas enim manet in altera vita. 1. Cor. cap. 13. in qua non erit locus appetitui sensitivo, saltem non ante resurrectionem.

II Præterea concedimus, in voluntate esse quosdam habitus virtutibus moralibus analogos, qui ex prudentia, ut effecta ex suis causis, immediate profluunt; quique sic se habent ad prudentiam, sicut actiones voluntatis se habent ad actiones intellectus practici. Hi habitus voluntatem quidem perficiunt ut subiectum, non dirigunt, aut determinant ut obiectum. Voluntatem enim ab intellectu practico determinari, alibi dictum est. At virtutes morales non solum appetitum sensitivum perficiunt ut subiectum, sed dirigunt etiam, ac determinant ut obiectum; eumque rationi subjiciunt, ac reddunt morigerum, tametsi natura sua sequatur dictamen phantasiæ. Morales ergo virtutes insunt appetitui sensitivo ut sequatur rationem: at habitus illi virtutibus ἀνάλογοι, insunt voluntati,

G

quia

quia sequitur rationem.

12 Sic de subjecto : Objectum virtutis sunt affectus, quos in appetitu sensitivo residere demonstravimus, *cap. 7. parag. 10. & περὶ αἰσθητικῶν*, quæ ex affectibus oriuntur, *lib. 2. Eth. cap. 6.* Item voluptas & dolor, quæ *παρὰ τὴν φύσιν*, καὶ *παρὰ τὴν φύσιν*, καὶ *παρὰ τὴν φύσιν* τοῖς ἡσυχάζουσιν ἀναγκαῖον, id est, omnem affectum, omnem actionem, imò omnia, quæ sub electionem veniunt, comitatur. *lib. 2. Eth. cap. 3.*

13 Hæc est materia virtutis moralis, jam de forma dicendum est. Forma virtutis est mediocritas, hoc est, medium inter nimium & parum, sive inter excessum & defectum. Nam si artes inter nimium & parum medium servant; si opera, quæ scitè affabreque facta sunt hoc nomine commendantur, ὅτι ἔτι ἀ-
πελείπειν, ἔτι προσδεῖται, ὥς τὸ μὲν ὑπερβολῆς καὶ τὸ ἐλλείψεως φθιγγόνος τὸ εὖ, τὸ δὲ αὐ-
ζόνος, id est, quod nihil illis detrahi aut addi possit, excessu & defectu operis perfectionem corrumpente, idemq; mediocritate conservante: quidni virtus moralis, quæ

quæ omni arte ἀκρίβιεστα καὶ ἀμείνων ἐστίν, τῷ μέσῳ ἂν εἴη σοφιστικὴ. Id est, *qua omni arte limatior & melior est, sagittarii more medium seu scopum petat ac feriat. lib. 2. Eth. cap. 6.*

14 Mediocritas hæc præcipuè servanda est in affectibus, & actionibus. *lib. 2. Eth. cap. 6.* Si enim in his nihil fuerit peccatum, non peccabitur in voluptate aut dolore. Qui enim appetit, & averfatur; agit, & omittit quod debet & quomodo debet, is voluptatem, aut dolorem non percipit, nisi ex quibus rebus, & quomodo percipere debet.

15 Primum ergo servanda est mediocritas in affectibus. Etenim ἐν παντὶ σωμῆχῃ καὶ διαμετρετῇ ὅτι λαβῆναι, τὸ μὲν πλεον, τὸ δ' ἐλαττον, τὸ δ' ἴσον. Id est, *in omni re continua ac divisibili, & plus, & minus, & æquale sumere possumus.* Atqui affectuum divisibilis quædam latitudo est. Ergo in affectibus excessus locum habet, defectus, & mediocritas. *lib. 2, Eth. cap. 6.* Affectus non esse toto genere malos, c. 7. parag. 22. contra Stoicos pro-

bavimus. Quare non debet virtus affectus abolere, sed moderari, & regere, ut inter excessum, & defectum consistant. Non est ergo virtus ἀναισθησία ἢ ἡσυχία, id est, *vacuitas à perturbatione, aut animi quies*, ut Stoici voluerunt, sed *σωφροσύνη* potiùs affectuum, ac mediocritas *lib. 2. Eth. cap. 3.*

16 In actionibus etiam latitudo quædam est, atque extensio, aut potiùs in rebus, circa quas actiones humanæ sunt occupatæ, veluti in pecuniâ, honore, periculis, nutrimento, &c. In his ergo excessus etiam est, defectus, & mediocritas: quorum illum, & istum virtus fugere debet, hanc servare. Hæc igitur est mediocritas, servare modum, tum affectu in animo, tum eventu, & actionibus in rebus externis. Verbi gratiâ, modestia ita regit animum, ut nec immoderatos honores affectet, nec admittat.

17 Omne medium est inter duo extrema. Ergo & virtus erit inter duo extrema vitia, quorum utrumque quidem,

dem, virtuti contrarium est, alterum in excessu, alterum in defectu. *lib. 2. Ethic. cap. 6.* Sed tamen *πλείων ἐναντιότης ἐστὶ τοῖς ἄκροις πρὸς ἄλληλα, ἢ πρὸς τὸ μέσον.* Id est, *maior extremorum inter se pugna est, quàm cum medio. lib. 2. Eth. cap. 8.* Pugna autem extremorum cum medio inæqualis est. Interdum enim excessus, interdum defectus magis cum medio pugnat. *lib. 2. Eth. cap. 8.*

18 Verum enimverò non omnis affectus aut actio medium admittit. Quædam enim *ἐνδὺς ᾧνδρας αὐ σωτηρίας* *μέγα μὲν φαυλοτήτος,* id est, *quorum nomini- bus statim vitium est implicatum, ut invidia, impudentia, adulterium, furtū, &c.* Alia ipsa statim appellatione bona sunt, ut nemesis, pudor, zelus, jejunium, eleemosyna. Atque hujus quidem rei hæc est ratio, quòd hæc vocabula non nudos affectus, aut nudas actiones significant: sed affectus & actiones cum circumstantiis conjunctas, in quibus bonitas aut malitia moralis posita est. Itaque sicut in extremis non est medi-

um, & in medio non est extremum; ita etiam in illis quæ per se mala sunt, non potest servari modus, neque in aliis, quæ per se bona sunt, modus transiri.
lib. 2. Eth. cap. 6.

19 Virtus bifariâ spectari potest: nēpe vel $\chi\tau\iota$ τὴν ἐστίαν καὶ τὴν ἀρίστην καὶ τὴν ἐν τῇ ἀρίστη, id est, *secundum essentiam ac definitionem*, vel $\chi\tau\iota$ τὸ εὖ καὶ τὸ ἀεὶ οὖν, id est, *secundum præstantiam ac perfectionem*. Si virtus spectetur secundum essentiam medium est inter extrema vitia, quæ sibi invicem opponuntur, ut extremum extremo, virtuti, ut extrema medio: si verò spectetur secundum perfectionem extremum est, & duo vitia alterius extremi rationem habent. *lib. 2. Eth. cap. 6.*

20 Præterea, virtus considerari potest, vel $\chi\tau\iota$ τὸ ποῖον vel $\chi\tau\iota$ τὸ πόσον, Id est, *vel ratione qualitatis, vel ratione quantitatis*. Ratione qualitatis divisibilis est & sensim crescit, prout altius in animo hominis defigitur, eumque magis firmat in proposito bene agendi.
* Quare non sunt audiendi Stoici, quibus

bus μήτε ἀρετῆς ἀρετὴ ὑπερέχει, μήτε κα-
 πεδῶσις κατὰ τὴν ὁρίσιν. Id est, *nec virtus*
virtute maior est, neq̃ recte factum re-
cte facto. Plut. de Stoic. cont. Ratione
 quantitatis consistit in indivisibili me-
 dio, à quo quicquid recedit, pecca-
 rum est. τὸ μὲν γὰρ κατὰ τὴν ὁρίσιν, μοναχῶς ὅτι τὸ
 δὲ ἀμειβόμενον πολλαχῶς. Id est, *recte fa-*
cere uno tantum modo contingit; peccare
multis modis. lib. 2. Eth. cap. 6. Nam τὸ
 μὲν ἀγαθὸν μονοειδές τὸ δὲ κακὸν πολυειδές. Id
 est, *bonum uniforme, malum multisforme.*
 1. Mag. Moral. cap. 25. Hæc tamen in-
 divisibilitas, non mathematicè, sed E-
 thicè considerari debet: hoc est, cum a-
 liquâ qualicunque latitudine. Nam ὁ
 μικρὸν τῆς εὐπεριεχόμενης ὑπερέχει, ἀλλ' ὁ
 πλεον. Id est, *non reprehenditur qui pau-*
lulum defleat à perfectione, sed qui lon-
ge. lib. 2. Eth. cap. 9.

21 Ab indivisibili virtutis medio
 interdum longiùs receditur, interdum
 minus longè. Quare iterum errare Sto-
 icos necesse est, cum peccata volunt esse
 paria. Peccatorum inæqualitas pendet

à diversitate circumstantiarum : ab his enim actionum qualitatem, ac discrimē morale pendere, dictum est, *cap. 5. par. 11.* Nam gravius haud dubiè peccatum est, patrem deliberato consilio, & studio nocendi, quàm justo dolore stimulum, peregrinum interficere.

22 Medium virtutis ἡ κατὰ αὐτὸ τὸ οὐκ ἴσα, ἢ οὐκ ἴση, id est, *vel ex ipsa re, vel ex relatione ad nos*, dijudicandum est. Illud vocatur medium rei, hoc medium personæ sive medium rationis. Medium rei est, quod æqualiter distat ab extremis : sic sex dicimus esse medium inter duo, & decem. Medium rationis est quod vni cuique convenit; quodque neque nimium, neque parū est. Medium rei vnum est, & omnibus idem: medium rationis varium & mutabile. Vtrumque medium pendet à proportionē. Medium rei pendet à proportionē Arithmetica; medium rationis à proportionē Geometricā. In proportionē Arithmetica servatur æqualitas excessus; vt inter 2. 4. 6. In propor-

proportione Geometricâ servatur similitudo rationum; vt inter 2.4.8. Illic enim quaterharius numerus tot vnitatibus superat binarium, quot à senario superatur; hic, quaternarius toties continet binarium, quoties ab octonario continetur.

23 Virtutes imorales positæ sunt in medio rationis, non in medio rei: idque propter duas causas. Prima est, quia virtus inæquali intervallo distat ab extremis, ita vt cum altero maiorem cum altero minorem affinitatem habeat. Verbi gratiâ, liberalitas propius accedit ad prodigalitatem, quàm ad avaritiam; & sic de cæteris. Secunda causa est, quia virtus se debet ad varias circumstantias accommodare, & nunc ad vnum nunc ad alterum extremum propius accedere. Ab hac communi lege excipienda est iustitia: ea enim non in simplici, sed in analogico sive proportionali medio consistit. Medium enim iustitiæ non pendet à proportionem, sed ipsum est proportio quædam, vt suo lo,

eo dicemus.

24 Medium virtutis in qualibet actione, viri prudentis consilio definiendum est. Quod sic non est intelligendum, ac si in qualibet actione viri prudentis consilium foret expectandum: sed hoc eo spectat, vt indicetur, modum cuiuslibet actionis, rectæ rationis dictamine, quam prudentes semper sequuntur, definiendum esse.

CAP. XII.

De causa efficiente virtutis moralis.

§ I.

EXPLICATA est definitio virtutis moralis: agendum est porro de causa efficiente; idque eo magis, quia de eâ non vno modo sentiunt Philosophi. Tum etiam utilis est hæc doctrina ad naturam, & vim virtutis accurate, vt debet fieri intelligendam. Quare expensis primum dissentientium Philophorum

Philosophorum sententiis, quid de ortu ac causa virtutis sentiendum sit, ex Aristotele docebimus.

2 Galenus virtutum & vitiorum causam videtur constituere corporis temperamentum; quia nimirum, animi mores temperamentum corporis sequuntur. Stoici videntur existimasse, virtutes esse à natura, easque hominum animis innasci, vitia esse contra naturam, eaque parari pravâ consuetudine, ad quam alii aliorum exemplo seducuntur. Socrates volebat, virtutes ἐνσῆμας esse. *lib. I. Mag. Moral. cap. I.* aut φεγνήσεις. *lib. 6. Eth. cap. 13.* aut etiam ἀβύσς. *lib. I. Mag. Mor. cap. 35.* Quibus loquendi modis significare voluit, virtutes ad mentem pertinere, ac proinde doctrina & institutione parari.

3 Hæ sententiæ habent quidem aliquid veri, ut postea videbimus, sed nulla earum τὴν κρείαν αἰτίαν, id est, proximam ac precipuam causam, quæ hic quæritur, assignat.

4 Temperamentum proxima vir-

tutis, & vitiorum causa esse non potest. Nam etsi vitiosum & morbidum temperamentum hominum mores secum ferè trahat, (copiosa enim & accensibilis, furorem; & nimia pituita, fatuitatem adfert) temperamentum tamen sanum, homines ad hos aut illos animi motus ac mores disponit tantum ac inclinat, non trahit necessarîo. Sæpe enim consuetudine mutantur mores, non mutato temperamento; & sæpe mutatur temperamentum, non mutatis moribus. Tum temperamentum in nostra non est potestate; at mores in nostro sunt positi arbitrio, vt docuimus. *cap. 6.*

5 Sed neque a natura virtus est. Nam primo, quicquid à natura est immutabile est: at mores, assuefactione mutantur. Nam qui bonus erat & probus, improbus sæpe fit consuetudine vivendi, & contra. Secundo, quæcunq; à natura nobis obveniunt; τὰς δυνάμεις τὰς τῶν δεξιῶν κομίζουσα, ὅτε εἴ τις ἐκπαιδεύεται ἀποδιδόναι. Id est, horum prius facultates accipimus, deinde functiones obimus

obtinemus. Neq; enim ex iterata sæpe sensatione sensum accipimus; ἀλλὰ ἀνάπαυσιν ἔχοντες ἐχρησάμεθα, ὃ χρῆσταιμενοι ἔχομεν, Id est, sed contra, cum sensum habere-
mus eo usi sumus; non adepti sumus eum, quia usi sumus. At virtutes consequimur, ἐπεργήσαντες πρῶτον, id est, postquam exercuimus prius, quæ virtutis sunt. Tertio, legislatores solent homines præmijs ad virtutes incitare, pœnis à vitijs deterere; frustra, si virtutes, & vitia à natura proficiscuntur, non ab arbitrio nostro lib. 2. Eth. cap. 1.

6 Sed nec institutioni aut doctrinæ virtus in solidum tribuenda est. Etenim πρὸς ἀρεμὰς τὸ εἶδέναι μικρὸν, ὃ εἶδέναι ἰσχύει. Id est, ad virtutes comparandas scientia siue doctrina parum aut nihil valet. lib. 2. Eth. cap. 4. Non flectit enim voluntatem, nec subigit affectus. Et si enim intellectus de rebus appetendis & fugiendis edoctus, vere quidem iudicet, cum eas absolute considerat, hallucinatur tamen sæpe, cum easdem cum omnibus circumstantijs confert, & ad

ad actionem destinat. Atq; hic error ab affectu est. Nam qui affectibus ducitur, non audit dehortantes à vitijs; nec rationes, aut præceptorum momenta intelligit. Non prius ergo prodest doctrina, quam animus auditoris ita excultus est moribus, ut possit recte gaudere, & dolere. *lib. 10. Ethic. cap. 9.*

7 Hic affectus non nisi consuetudine subigitur: ex quo sequitur, consuetudinem *κωλύει αὐτὴν εἶναι τὴν πάλαι ᾗ οὖσαν τὰς ἐξῆς*. Id est, *præcipuam ac proximam causam esse morum*: sicut Aristoteles docet *lib. 2. Eth. cap. 1. & 2.*

8 Consuetudo quam Græci ἐθὺς vocant nihil aliud est, quam crebra moralium actionum repetitio. Actionibus virtutes effici, vel ipsa docet experientia. Ut enim fabricando, fabri; ita *τὰ δίκαια καὶ σώφρονα πράττοντες*, id est, *iustas ac temperatas actiones exercendo*, iusti ac temperantes fiunt. *lib. 2. Eth. cap. 1.* Idem evincit vocis etymon: virtus enim *ἡδίκη* dicta est *ἐπὶ τῷ ἐθὺς*, à consuetudine, voce in vno tantum elemento

mento mutata *lib. 2. Eth. cap. 1.*

9 Numerus actionum, quibus virtus generatur, non potest definiri. Plures enim vel pauciores requiruntur, prout animus ad virtutem magis est aut minus dispositus: prout etiam actiones validiores sunt aut minus validæ. Actionum enim paucitatem, valor & attentio facile compensat.

10 Actiones quibus virtus comparatur debent constare certa quadam mediocritate inter excessum & defectum: quæ à mediocritate recedunt, virtutem corrumpunt potius & vitium generant. *lib. 2. Eth. cap. 2.*

11 Medium in actionibus & affectibus consequi summæ difficultatis est. Facile est irasci, & pecuniam erogare: at difficile est irasci, & pecuniam erogare: cui, quantum, quando quamobrem, & quomodo oportet. *lib. 2. Ethic. cap. 9.*

12 Quare hæc tria precepta studiose servanda sunt. Primo, quandoquidem

dem τὸ ἄκρον, τὸ δὲ ἐς τὸ ἁμαρτωλότερον, τὸ
 ὑψίστον, id est, *extremorum alterum ma-*
ius peccatum est, alterum minus: si quis
 medium accurate non possit assequi,
 τὰ ἐλάττω λαττώτερον τὸ κακῶν, id est, *mi-*
nima malorum eligenda sunt, & maxime
 declinandum ab eo vitio, quod virtuti
 maxime adversatur *lib. 2. Eth. cap. 9.* sic
 tamen hæc regula servanda est, ut non
 accidat illud *Incidit in Scyllam cupiens*
vitare Charybdin.

13 Secundo, longissime reciden-
 dum est ab eo vitio, ad quod natura
 sumus procliuiores, atq; ex quo plus
 voluptatis percipimus. Πολὺ γὰρ ἀπὸ τοῦ
 πλεονεξίας τὸ ἁμαρτάνειν. εἰς μείζον ἢ ἔοικε. Id est,
enim longissime a peccato recedimus, ad
id quod medium est veniemus: eo nempe
 modo quo lingua distorta flexione re-
 cta fiunt. *Lib. 2. eth. cap. 9.*

14 Tertio, in omni negotio vo-
 luptas, & quicquid jucundum est, no-
 bis debet esse suspectum. Οὐ γὰρ ἀδύνατον
 κρίνομεν αὐτὸ. Id est, *in ea indicanda ni-*
mius nobis tribuimus. *lib. 2. Eth. cap. 9.*

Non

Non est ergo committendum, ut nostras actiones voluptate aut dolore metiamur, & licitum putemus omne id, quod iucundum nobis est; & illicitum, quod iniucundum.

15 Actiones non tantum causæ sunt, sed & affecta virtutum. Nam ex τὸ ἀπὶ χεῖρς ἢ ἰδόντων, καὶ νόμους σώφρονες καὶ καὶ νόμους, μάλα δὲ δυνατά μετὰ ἀπὶ χεῖρς αὐτῶν. Id est, *abstinendo a voluptatibus, temperantes efficimur: & temperantes effecti, voluptates maxime possumus aspernari.* Eodem modo se res habet in alijs virtutibus.

16 Inter actiones quæ virtutem efficiunt, ac formant; & eas, quæ virtutem efficiunt, ac formant; & eas, quæ virtutem formatam consequuntur, non exiguum discrimen est. Nam quæ virtutem antecedunt, eventu quidem bonæ sunt, non animo: at quæ virtutem consequuntur, & eventu & animo bonæ sunt. Qui enim virtute præditus est, & sciens agit, & περαιρέμενος, hoc est, *capto consilio, & voluntate firma, ac constan-*

constanti: qui virtute nondum est præditus, eadem quidem agit, sed non eodem modo, & animo *lib. 2. Eth. c. 4.*

17 Vtrum habitum virtutis quis adeptus sit, necne, ex voluptate & dolore, quæ nostras actiones sequuntur, judicari potest. Si quis enim ex virtutis actionibus capit voluptatem, certum est, eum hominem virtute præditum esse: at si quis ob honestas actiones contristetur, is habitum sibi nondum peperit. *lib. 2, Eth. cap. 3.* Sunt alia multa signa vel crescentis, vel perfectæ virtutis, quæ accurate recensentur à *Plat. lib. de suo in virtute profecto cognoscendo.*

18 Consuetudo, quam præcipuam virtutis causam esse diximus, naturam præsupponit & doctrina atq; institutione dirigitur. Tribus ergo rebus boni fiunt. Hæc tria sunt *quævis ἔθος & λόγος*, id est, *natura consuetudo, & ratio siue institutio & doctrina lib. 7. Pol. cap. 13.* Natura incipit, doctrina dirigit, consuetudo absoluit.

19 Per naturam non tam ipsæ facultates naturales intelligendæ sunt, quam naturæ quædam prærogativa, quam *ἐνφύια* Philosophus, *lib. 3. Eth. cap. 5.* & virtutem naturalem. *lib. 6. Eth. cap. 13.* appellat. Hanc naturæ prærogativam respiciens, docet virtutes *μὴ ἐξ ὁφύσει, ἀλλὰ προκρόσει ἡμῶν δέξασθαι αὐτὰς ἑγγίγνεται*. Id est, non præter naturam, sed sic affectis inesse, ut ad eas suscipiendas apti simus natura *lib. 2. Eth. c. 1.* & τὰ ἠθικὰ, id est, virtutes morales, id est, dispositiones quasdam ad virtutem, natura nobis inesse. *lib. 6. Ethic. cap. 13.*

20 *Ἐνφύια* comprehendit corpus bene temperatum; item sagax ingenium, acre ac solidum iudicium, fidelem memoriam, bonam indolem, aliasque dotes naturales, quæ ex benetemperato corpore fere consequuntur, item semina virtutum, hoc est, generalium propositionum ad discrimen honesti atq; inhonesti spectantium notiones.

21 Institutio alia est practica, alia specula-

speculatiua. Institutio practica primo in pueris, deinde in adultis adhibenda est. Pueri inde à teneris ad honestatem & virtutem educandi sunt. Bona enim educatio magnam habet ad virtutem generandam momentum. Nam etsi pueri non sint virtutem, aut vitiorum capaces, quam diu pueri sunt: vtile tamen est ac necessarium, vt ijs rebus assuescant, in quibus virtus consistit. Nam

Quo semel est imbuta recens servabit odorem Testa diu.

22 Vtile est etiam in pueris excitare laudabiles quosdam affectus, pudorem, zelum, gloriæ cupiditatem, & id genus alios; quibus seu frænis ac stimulis quibuldam ad officium faciendum addigantur. Etsi enim virtute præditi, his adminiculis non indigeant, vt qui solo virtutis amore virtuti student: in juvenibus tamen, alijsq; qui ad virtutem formandi sunt, valde commendantur. *lib. 4. Eth. cap. 9.*

23 Adulti præceptis instituendi sunt, & exemplis. Præcepta sunt exemplaria

plaria, & normæ formandæ vitæ: exempla non solum sunt normæ vivendi, sed & stimuli, quibus animus impellitur ad studium virtutis; & à peccatis deterretur.

24 Institutio speculatiua spectat Philosophiam theoreticam: quæ licet toto genere diversa sit à philosophia practica, vtilissima tamen est ad virtutis studium primo, quia de multis agit, quorum cognitio in practica Philosophia est necessaria, vt de fine, de anima, ejusq; facultatibus. Secundò, quia judicium format, & magna magni, parva provi æstimare facit. Tertiò, quia animū abducit à rebus corporeis. Quarto deniq; quia multa suppeditat argumenta, quæ nos ad virtutem invitant.

CAP.

CAP. XIII.

De Pietate.

Parag. I.

Xplicata est virtus moralis in genere: sequuntur species. Neque enim vnica tantum virtus est, vt ex Stoicis antiquioribus quidam existimarunt, sed plures, eæque specie differentes. Differentia virtutis petenda est ab obiecto: obiectum vel internum est, vel externum: internum sunt affectus: externum, personæ, erga quas, & res, in quibus virtus exercetur.

2 Ex obiecto externo dividitur virtus in pietatem & probitatem, pietas, erga Deum est; probitas, erga homines. Neq; enim hic pietas pro φιλοσοφία sumitur, sed pro εὐσεβεία. Atque hoc sensu inter virtutes morales censetur, & ad ciuilem beatitudinem dirigitur: quia & ipsa in affectu posita est

est, quæ virtutum est materia, & mirifice conducit ad reliquos affectus moderandos. Probitas iterum in varias species subdividitur, vt *cap. seq. dicemus*.

3 Virtutes dupliciter considerari possunt: nempe, vel quatenus inchoatæ, vel quatenus absolutæ atq; perfectæ sunt. Si virtutes inchoatæ sunt atq; imperfectæ, vnaquæq; potest sine alijs consistere: at perfecta virtus in nullo reperiri potest, qui, non sit omnium virtutum coronâ stipatus. Adeo necessario virtutes omnes, si perfectæ sint, inter se connexæ sunt. Idque vinculo prudentiæ. Nam neq; virtus esse perfecta potest, sine prudentia; neque prudentia sine virtute. Ex quo sequitur, vt ipsæ quodque virtutes, cum perfectæ sunt, necessario copulatæ sint.

4 Pietas est virtus Deum religiose, riteq; colendi. Quid autem sit deum ritè colerè, non ex Aristotelis, qui admodum parce pietatem interpreta- tus fuit, sed ex Pythagoricorum, Platon-
nicorum

nicorum aliorumq; humanæ sapientia
consultorum scriptis, qui plura de pie-
tate tradiderunt, delineandum est,
quantum id allucente rationis nostræ
face, ac naturali lumine fieri potest.

5 Pietatem, aut saltem religionem
qualemcunq; ipsa natura hominum
animis inserit. Hæc enim communis
notio, Deum esse, ubi vis gentium se ex-
erit, & religionis studium tam vehe-
mens producit, ut homo, quamvis æ-
gerrimè se alijs submittit, lapidem po-
tius colat aut lignum, quam ut prorsus
sit sine religione.

6 Pietas, religioq; nascitur ex nu-
minis præviâ notitia: & prout hæc no-
titia, vel vera est, vel falsa, ita quoq;
religio vel pietas est, vel superstitio, at-
que idololatria. Quare cum Apostolus
gentiles reos agit temeratæ pietatis, ijs-
que justam damnationem denunciat,
hæc duo conjungit, τὸ γινώσκειν τὸν θεόν, id
est, *quod de Deo cognosci potest*, inter
iplos manifestum est; &, ἰσχυρόθυμον, id est,
obtenebratum est, desipiens, eorum

cor. ut innuat, & Deum non posse ritè coli, sine vera notitiâ, & ideo non fuisse rite cultum à gentibus, quia animi pravitas notitiam de Deo corruperat.

7 ~~¶~~ sunt potissimum in Deo agnoscenda, ex quibus intelligi potest, illi jus competere exigendæ ab hominibus pietatis, & religionis; *ἐξουχία*, id est, *eminentia* bonitas, & iustitia.

8 Quod Deo pietatem deberi dicimus ob eminentium, ex ijs, quæ in natura & ordine mundi, in homine, atq; in societate humana conspiciuntur, firmo argumento comprobatur. Primum enim videmus in hac visibili natura imperfectiora perfectioribus inservire; elementa, mistis corporibus; mista corpora, plantis; plantas, animalibus; animalia, & cætera omnia homini. Deinde *ἡ φύξις τῶν σῶματι ἀρχῇ, διὰ τὸ πλεονέκτην ὅτι οὐκ ἔστιν ὁρμήσας, πολιτικὸν καὶ βασιλικόν*. Id est. *Animus in corpus herile imperium obtinet: mens in appetitum, politicum ad regium*. Pretere-

rea mas natura sua præstantior est scæmina: ideoq; ille, imperare; hæc, parere debet. Postremo, qui cæteris hominibus tanto inferiores atque deteriores sunt, quanto bestię deteriores sunt homine, corpus animo, appetitus mente, aut femina mare; hi natura sunt eorum serui, jſq; melius est aliorum imperio subesse. *lib. 1. Polit. cap. 5.* Quæ cum ita sint, an non homines fateri debent, necesse esse, sibiq; vtilissimum, vt sapientissimo & optimo Deo seruiant, hoc est, cum pie ac religiose colant? Ipse Epicurus, qui, quamvis doceret Deum ἔτι ὡς ἀγαθὴν ἔχειν, ἔτι μὴ πέχειν, id est, neq; ipsum habere negotij quicquam, neq; alijs exhibere, judicauit tamen, vt Cicero retulit *lib. 1. de Nat. Deor.* tam eximiam esse, ac præstantem Deorum naturam, vt ea debeat ipsa per se ad se colendam alicere sapientem.

9 Bonitas Dei ac beneficentia, quam multas & vrgentes causas suppeditat religionis? Deus nos fecit, nos cōseruat

servat, nos fovet ac gubernat; & omnia fecit, conservat, fouet, ac gubernat in nostrum vsum. Summa erit ingratitude, horum beneficiorum magnitudinem non agnoscere.

10 Consideratio divinæ justitiæ hoc modo pietatem excitat. Pietas justitia quædam est (*ut ait Cicero lib. 1. de nat. deor.*) adversus Deos: dicamus nos, adversus Deum. Ex quo sequitur, iniustum esse eum, ac proinde iustas pœnas expectare à justo Deo, qui pietatis debitum, hoc est, religiosum cultum ei non persolvit.

11 Cultus Dei aut internus est, & in animo consistit; aut externus atq; etiam corpore exercetur.

12 Cultus internus constat amore, & timore siue reverentia. Amandus est Deus quia ipse optimus est, ipsumq; summum bonum, & omnia bona nobis largitur: timendus, quia omnia novit, omni pervidet, providet, ac regit.

13 Timere ac revereri Deum, nihil est aliud, quam omni studio cavere, ne

peccatis nostris eum offendamus, eiusque iram in nos provocemus. Pertimescite Deos ô filij (inquit Cyrus apud Xenophontem lib. 8. *Cyrop.*) vt nihil impij nihil nefarij comitatis, vel deliberetis.

14 Cultus externus est precatio de qua Cicero, *lib. 2. de nat. deor.* Cultus deorum optimus est, idemque castissimus, & sanctissimus, plenissimisque pietatis, vt eos semper pura, integra, incorrupta, & mente & voce veneremur. In quibus verbis, si pro *Deorum*, Dei scripisset, quid posset Christianus desiderare?

15 Precationis species sunt, petitio & gratiarum actio. Petendum est à Deo non solum, vt bona nobis necessaria largiatur, sed etiam, vt delinquentibus nobis ignoscat, & mala, quæ ob peccata nobis imminet, avertat. Hæc deprecatio dicitur.

16 Non quælibet à Deo petenda sunt sed ea, quæ & ~~amās~~ bona sunt, & nequeunt nobis male cedere *lib. 5. Eth.*

cap.

cap. 1. Verum quia ipsi fere ignoramus, quid nobis vtile sit, aut invtile, aut generalis formula instituenda est; qualis est illa veteris poetæ apud Platonem *Alcib. 2.* Ζῶ βασιλεῦ, τὸ μὲν ἐὼλὰ καὶ εὐχομένοις καὶ ἀγαυοῖς ἄμμι δίδου. τὸ δὲ δὴ καὶ εὐχομένοις ἀπάλεξιν. Id est, Imperator rex, optima quidem & voventibus & non voventibus nobis tribue, mala etiam a voventibus averte. Neque aliter Deos præcabatur Socrates, quam ut bona largirentur, quod illi optime sci-
rent, cuiusmodi res essent bonæ. *Xenophon. lib. 1. Σοκρ.* Aut putendum, ut ea sentiamus, loquamur, & agamus, quæ & ipsi Deo grata sunt; nobis amicis, ac Reip. salutaria, & honorifica. *Xenoph. ἱππάρχ.*

17 Gratias esse Deo agendas pro acceptis beneficijs, & ratio facile dicat, & Ethnici crediderunt. Si lusciniæ essem, inquit Epictetus, facerem quod lusciniæ: cum autem homo sim, quid faciam? laudabo Deum, nec cessabo unquam. In Rom. Rep. frequentissi-

num erat Dijs supplicatio nō decerni, quoties res feliciter cessissent, aut vrbs esset ab imminente calamitate liberata.

18 In deprecatione ab Ethnicis adhibita fere fuere sacrificia quædam, aut lustrationes, quibus iratum numen censebant placari. Hæc enim opinio omnium hominum animis infixæ est, dilectis offendi, & irasci numen: ex hac ira sequi calamitates, tum publicas, tum privatas: Deum victimis placari, & calamitatem averti, si recte instituantur. Quæ quidem arguunt, recte illos existimasse, non posse solis precibus, sine vllō satisfactione placari numen: sed veram rationem satisfaciendi, & vsum sacrificiorum ignorarunt.

19 Pietas non prima tantum virtutum est, sed & dux cæterarum & fundamentum. Maxima enim illius vis est ad homines in officio continendos: nam qui ratione moueri non possunt, religione tamen moventur. Pietate autem sublata, Inquit Cicero, fides etiam, societas humani generis, & vna excellen-

excellentissima virtus iustitia (imo omnis probitas) tollitur *lib. I. &c. Nat. Deor.*

20 Pietati in excessu ponitur *Ἀσέβεια* siue superstitio: in defectu, impietas.

21 Superstitiosi dicuntur, qui nimis anxia cura omnia à numine, imo omnia pro numine, metunt, & quidlibet comminiscuntur ad placandum numen, quod semper sibi iratum esse existimant: quare semper idololatria, & *ἰδωλοθρησκεία*, cum superstitione coniuncta est. *vid. plut. de ἰσίδαιμ.*

22 Impij contra dicuntur; qui nullo pietatis ac religionis sensu tanguntur, quia censent, vel non esse Deum, vel non affici cura rerum humanarum.

23 Hæc fere ex Philosophis hauriri possunt de pietate præcepta: quæ, quam mutila sint, præ ijs quæ in S. Litteris de pietate præcipiuntur, cuius Christianorum facile est intelligere. Qui enim potuerint illi pietatem rectè docere, quorum alij plures deos habu-

erunt, alij vnum quidem deum profes-
si sunt, sed qualis ille sit, non noverunt,
ne quid in quantum satis est ad piete-
tem. Omnes ergo patrias religiones
præ cæteris commendantes, à vero mo-
do colend. Deum, quam longissime ab-
errarunt. Quidni? nam animalis homo
non capitea quæ sunt Spiritus Dei 1.
Cor. 2. 11.

24 Est tamen aliquod opera-
pretium in Philosophorum libris anno-
tare, & excerpere, quæ illi de pietate ac
religione præceperunt, vt intelligamus,
quam longe, imo quam non longe pos-
sit homo in pietatis ac religionis do-
ctrina progredi, sine supernaturali lu-
mine. Si in maximis illis hominibus
scintillæ fuerunt, imo vmbra tantum
pietatis, quid statuendum erit de no-
bis, quam, ipso Deo doctore opus esse,
& illius spiritu, qui nos ducat in om-
nem veritatem?

CAP. XIV.

De fortitudine.

Parag. 1.

Vit pietas; sequitur probitas, quæ complectitur omnes virtutes, quibus hominis officia, vel erga seipsum vel erga alios homines continentur, atq; gubernantur.

2 Cicero quatuor facit virtutum familias, prudentiam, Iustitiam, Fortitudinem, & Temperantiam. Ex harum enim partium aliqua oritur, quicquid inter homines honestum est. *lib. 1. off.* Vulgo virtutes hæ vocantur Cardinales. Ex his prudentia præest dirigendæ rationi, versaturq; in veri perspicientia solertiaque. Reliquæ præsumt appetitui. Appetitus, vel circa nostra versatur, vel circa aliena. Cum circa nostra versatur, dirigitur à Fortitudine vel temperantia: ab illa, in rebus adversis, &

ingratis; ab hac, in rebus secundis & jucundis: cum versatur circa aliena, dirigitur à Iustitia.

3 Hæc divisio non est quidem contemnenda; sed tamen quia non satis liquet, qua ratione reliquæ virtutes ad has familias referri debeant; quia etiam prudentia cum virtutibus moralibus confunditur, tutius erit Aristotelem sequi, qui singulas virtutes recenset, & suo ordine explicat.

4 Etsi non magnopere laborandum sit de ratione ordinis, quem Aristoteles servavit in virtutibus enumerandis, videtur tamen aliqua illius ratio reddi posse non incommoda. Virtus enim vel nos dirigit in ordine ad nos ipsos, vel in ordine ad alios, hoc est efficit ut nihil faciamus, quod sit nobis ipsis inconueniens, vel alijs noxium. Virtus quæ nos dirigit in ordine ad nosmetipsos, vel circa affectus versatur, vel circa conversationem. Affectus virtute dirigendi præcipue tres sunt, metus, cupiditas, & ira. Circa metum versatur
for-

fortitudo. Cupiditas vel in voluptatibus cernitur, vel in divitijs, vel in honore. Circa cupiditatem voluptatum versatur temperantia: circa divitias & sumptus mediocres, liberalitas; circa magnos, magnificentia: circa honores magnos, magnanimitas, circa mediocres modestia. Circa iram versatur mansuetudo. In conversatione vel veritas spectatur, vel iucunditas: veritatem spectat veracitas: iucunditatem, in serijs ac tota vita, comitas; in jocisurbanitas. In ordine ad alios nos dirigit justitia, atq; ea vel universalis, vel particularis: illa nos dirigit ad bonum publicum totius civitatis; hæc, ad bonum privatum singulorum civium.

5 Fortitudo hoc loco non est virtus corporis, quam robur latine nuncupamus, sed animi. Græci ἀνδρεία vocant ἀνδρῶν ἀνδρεία, id est, a viro. Hæc enim virtus viro fere peculiaris est, & raro cadit in foeminas. Pendet enim à temperamento sicco, & calido, & corde compacto, solido, ac spiritioso, quæ
rara

rata sunt in foeminis.

6 Fortitudo est virtus servans mediocritatem in metu & fiducia.

7 Differentiæ specificæ virtutum, ab obiecto, vt dictum est, petendæ sunt, vel interno vel externo. In hac definitione obiectum internum expressum est, metus & fiducia. Obiectū externū est τὸ φοβεῖσθαι καὶ τὸ παρρησιάζεσθαι. Id est, *quod metum incutere; aut confidentium adferre solet*. Circa utramq; versatur fortitudo: sed præcipuè circa metum. Metus enim versatur circa mala; fiducia, circa bona. Atqui difficilius est ideoq; fortitudini magis consentaneum, τὰ λυσιπυρὰ παρρησιάζεσθαι, ἢ τὰ καλὰ φοβεῖσθαι. Id est, *res molestas ferre; quam a secundis abstinere. lib. 3, Eth. cap. 9.*

8 Quicquid metum incutit, malum esse debet. Et quamvis omne malum ita comparatum sit, vt metum incutere possit, fortitudo tamen in omni malorū genere non cōspicitur, l. 3. E. c. 6.

9 Mala sunt duorum generum: quædam inhonesta, quædam tristia.

Mala

Malis inhonestis dicuntur peccata, & quæcunque ex peccatis nascuntur, nostrave culpa contrahuntur. Hæc vir bonus haud dubiè metuere debet. Qui enim ea contemnit, tantum abest ut fortis sit, ut improbus potiùs, atque impudens debeat appellari. *lib. 3. Eth. cap. 6*
 Hæc causa videtur fuisse quibuidam ex antiquis, ut fortitudinem φόβον ψόβου, καὶ δὴς ἀδελίας definirent, id est, *metum reprehensionis & timorem infamiae*. Nam qui timidi sunt adversus leges, confidentes sunt adversus hostes; καὶ τὸ παθεῖν ἡμεῖς ἀδελία, οἱ μάλιστα φοβέμενοι τὸ κακῶς ἀκούσαι, Id est, *minime metunt mala pati, qui maximè metunt male audire*.
Plut. in Agid.

10 Malorum tristium quædam sunt, καὶ ἀνθρώπων, quædam καὶ ἀνθρώπων, καὶ ἀνθρώπων dicuntur, quæ humanam conditionem ac vires superant, ut prodigia, terræ motus, inundationes, & id genus alia. Sed neque in his est occupata fortitudo: nam quia neque sibi gloriam pariunt, neque cuiquam utilitatem

tilitatem adferunt, qui horum malorū mole opprimuntur, necesse est ab omnibus ea metui, qui sanæ mentis sunt, & insani, imò etiam athei sunt, qui hisce malis intrepidè se obijciunt. *lib. 8. Ethic. cap. 7.*

II Mala tristitia καὶ ἀνδραγαθῶν dicuntur, quæ, etsi hominem terrere possunt, humanas tamen vires non superant: atque hæc iterum vel leviora sunt, ut jactura pecuniæ, morbus, exilium; vel graviora, ut pericula, mors. Hæc omnia quidem viro forti intrepidè ferenda sunt, si suâ sibi culpâ non obveniant: qui tamen in levioribus illis ἀποβολῶν se præstat, si nihil aliud accedat, non fortitudinis, sed aliarum potius virtutum, puta liberalitatis, modestiæ aut mansuetudinis, laudem hoc nomine meretur: sicut ex adverso avari, ambitiosi, aut iracundi sunt, qui ea supra modum metuunt. Vera enim fortitudo in maximis tantum malis conspicitur. *lib. 3. Ethic. cap. 7.* Non tamen in omnibus: sunt enim quædam, etiam ἐκ τῶν καὶ ἀνδραγαθῶν, quæ

quæ sine improbitate, atque impietate non possunt contemni : vt ignominia, ac contumelia, quæ nobis ac nostris im-
erentibus infertur : item calamitas aut excidium patriæ, everfio religionis, & id genus alia.

12 Malorum omnium maximum, ac terribiliffimum est mors: nempe fi ea in fe confideretur : fi verò confidere-
tur in ordine ad vitam futuram , cujus refpectu hæc noftra vita mera mors eft, ne in malis quidem numeranda eft. Mors in fe terribilis eft, quia τὸ μέγας, eft, id eft, *extremum*, atque vltima linea rerum ad civilem vitam pertinentium. Nam τὸ πρὸς τὴν δεινότητα ὡς ἐστὶ δόξα, ὅτι ἀγα-
θὸν ἔστι κακὸν τῷ. Id eft, *mortuo nihil reli-
quum videtur efle* (ex iis fcilicet quæ civilem felicitatem fpectant) *neq; bonū,
neq; malum.* lib. 3, Eth. cap. 6. Fortitudo igitur præcipuè confiftit in mortis pe-
riculis adeundis, ac fufiinendis.

13 Sed cum mors multis modis obvenire poffit , vt in bello, ex naufragio, ex morbo, ex fupp'icio, aut alio ali-
quo

quo modo; fortitudo maximè relucet in periculis ac morte bellica: quæ quia pro religionis, pro libertatis, pro patriæ parentum, ac liberorum defensione appetitur, pulcherriima est, atq; honestissima, *lib. 3. Eth. cap. 6.* Huc referri debet mors eorum qui injustè damnati ob professionem veræ religionis, magno animo mortem ferunt, vt martyres.

14 In cæteris mortis, ac periculorum generibus, vt in tempestate, in morbis, vir fortis *αδύς* quidem, id est, *fine metu* est, etiam tum, cum de salute sua desperat: verumtamen *ἀδάσκαλος* *τὸν ἀνὰ γέφυραν*, id est, *agre fert, talem sibi mortem oppetendam esse*, quæ nec aliis vtilitatem adfert, nec sibi gloriam. *lib. 3. Eth. cap. 6.*

15 Officium viri fortis est, intrepide adire, & constanter sustinere pericula: sed ea solum, quæ honesta sunt, hoc est, quæ Reip. vel facti, vel exemplo sunt profutura, & ipsi laudem ac gloriâ paritura qui ea adit; idque prudenter, hoc est, vbi, quando, & quomodo, decet

cet; atque honestatis tantum causâ. *lib.*
3. Eth. cap. 7.

16 Ex hoc theoremate multa cō-
 sequuntur: Ac primò, non esse fortes,
 qui sibi ipsis desperatione quadam ac
 vitæ radio violentas manus inferunt.
 non enim fortium virorum est, ut ait
 Curtius, odisse vitam, sed contemnere
 mortem. Quin potiùs timidi sunt, qui
 magnitudine mali imminentis deterriti
 in voluntariâ morte, mali quærunt aut
 remedium aut compendium. Præterea
 injurii sunt in Remp. quam aliquo mē-
 bro defraudant, quum se invtili ac non
 necessariâ morti dedunt. *lib. 3. Eth. c. 7.*
 Sed quid si magistratus aliquem dam-
 net ad *ἀπορίας*? lege naturæ potiùs
 parendum est, quam magistratui, id
 quod naturæ contrarium est, præcipi-
 enti.

17 Inter *ἀπορίας* damnandi non
 videntur naturæ, qui igne in pulverem
 tormentarium coniecto, se ipsos simul
 cum hostibus occidunt, si publica auto-
 ritate muniti sint, nullaq; appareat spes
 victoriæ

viſtoriz, & patriæ, cui militant, bonum potiùs ſpectent, quod in ruinâ hoſtium conſiſtit, quàm malum, quod in hoſtium poteſtatem venientibus perferendum foret.

18 Secundò ſequitur, non eſſe fortes qui duello congregiuntur; neq; ignavos, qui provocati, duello ſeſe non ſiſtunt: in quo, vincere non eſt vtile Reip. vinci etiam damnofum. In hoc numero non ſunt cenſenda duella, quæ ex publico pacto ad bellorum compendium indicuntur. Nam etſi non ſatis videatur tutum, belli fortunam vni alterive committere; ſi tamen ita conſultum videatur jis, penes quos eſt ſumma poteſtas, non ſunt fortitudinis laude fraudandi, qui ejuſmodi duella aggrediuntur, & pro viribus ſuſtinent.

19 Tertiò ſequitur non eſſe verè fortes, ſed tantum *καλ' ὁμοίωμα*, qui nullo habitâ, aut etiam poſthabitâ ratione honeſtatis, pericula ſubeunt, ac ſuſtinēt, aut gloriæ ſtudio, probrive, ac pœnæ metu, quæ fortitudo civica dicitur; aut
ira,

ira, libidine, aliove affectu concitati, quæ fortitudo *στῆναι* *supra* aut *στῆναι* *παρὰ* appellatur. Multò minus eos, quos vel rei militaris peritia, vel certa spes victoriæ vel ignorantia periculi in aggressu facit confidentiores. Hi enim omnes pericula contemnunt, non quia honesta sunt, sed quia existimant, ea sibi parum aut nihil nocitura. Ideoque si fortè intelligunt pericula esse opinione suâ majora, animum despondent, & fugiunt, nisi necessitate quadam adigan-
tur ad pugnandum, aut spe destituan-
tur sibi per fugam consulendi, *lib. 3. Eth. cap. 8.*

20 Quartò sequitur, non esse fortes qui stipendii præcipuè causa aut spe prædæ militant, causa belli sùsque deque habita. Etenim causa bellum licitum facit, & honestum: quare qui lucrum præcipuè spectant, iis finis non potest esse honestus, ideoque nec ipsi fortes sunt. Ejusmodi tamen milites vtilissimi in bello sunt; quia prompti paratique sunt ad pericula subeunda, *2*

ἢ βίον μετὰ μικρὰ κέρδη κατὰλλάττον. Id est, vitam exiguu quaestu permutant. lib. 3. Eth. cap. 9.

21 In adeundis ac sustinendis mortis periculis, vir fortis non vacat omni metu, in stat furiosorum, & mente captorum, qui pericula contemnunt, quia non cognoscunt: sed ἀνέκτανκτο δεινός ἀνθρώπος. Id est, imperterritus est ut homo. lib. 3. Eth. cap. 7. Pericula enim illi ἢ μὴ ἀνθρώπος, φοβερά ἢ δ' ἀνθρώπος, ἢ φοβερά, ἀλλ' ἥρεια, ἢ ὑδαμῶς. Id est, quā homo est, terribilia sunt; quā fortis, aut parum terribilia sunt, aut nullo modo lib. 3. End. cap. 1. Etenim mors & vulnera viro forti per se quidem molesta sunt, invitoq; accidunt; imò mors tantò magis invito accidit, quantò meliore est ac beatior, eoque vita dignior: nam μεγάλων ἀγαθῶν ἀποσεσῆσθαι οὐδὲς. Id est, maximis bonis novit se spoliari. Quia tamen finis fortitudinis ipsā honestate jucundus est, non tantum illa constanter fert, sed etiam lætatur conscientia suorum factorum, & gloriæ factis suis debita.

debitæ. lib. 3. Eth. cap. 9. Et in hoc elucet excelsus animus, quod cum molestū ducat tot bonis spoliari, non detrectet tamen pericula aut mortem ipsam boni publici causa adire.

22 Pericula vel subita sunt, vel prævisa: utrobique quidem fortitudine est opus: attamen ἀνδρῶν ἡ δούξαι τὸ ἐν τοῖς αἰφρῆσιν ἀποβόν, καὶ ἀπὸ ἐκχρόν ἡ ἐν τοῖς προειρημένοις. Id est, fortitudinis laudem magis mereri videtur is, qui in repentinis metu vacuum atq; imperterritum se præstat, quàm qui in prævisis. Ea enim animi constantia, quæ minus habet præparationis, magis est ab habitu. lib. 3. Eth. cap. 8.

23 Fortitudini duplex excessus opponitur, & duplex defectus; alter in metu, alter in fiducia. Defectus in metu proprio nomine caret, docendi causa vocari potest ἀναλυσία, id est, indolentia: excessus in metu appellatur δουλία: eodemque nomine significatur defectus infiduciâ, Latine timiditas dicitur, & ἰγναυία: excessus in fiducia vocatur

δεγ-

De Cos. id est, *audacia*, *lib. 3. Eth. cap. 7.*

Quamquam cum de affectibus agitur, audacia non vitiosum habitum, sed speciem affectus denotat, ut suo loco diximus.

24 Ignavi ac meticulosi, aut metunt quæ metuenda non sunt, aut nimis metunt, quæ metuenda sunt modiciter. Ideoque vel detrectant omne periculorum genus, vel, si quæ subeunt, non ferunt satis constanter, sed fugiunt, ac deserunt officium. *Ἀνδραγαθὶ* plane nihil metunt, ne illa quidem, quæ metuere, vel non est turpe, vel etiam honestum. Audaces temerè sese in pericula conjiciunt, idque ut fortes esse videantur, cum non sint. Quare etiam arrogantes sunt: & quia in omnibus non possunt imitari virum fortem, sæpe inceptum deserunt: unde & *δρακιδέλι* vocantur, hoc est *audaces simul & ignavi*, *lib. 3. Eth. cap. 7.*

CAP. XV.

De Temperantia.

Parag. I.

Emperantia, Græcis σωφροσύνη dicitur, quasi σωζουσα ὁρῶντων, id est, *conservans prudentiam*. Voluptas enim & dolor corrumpunt τὰς αἰσθητικὰς κρίσεις, id est, *opiniones, quæ spectant id, quod sub actionem cadit*. Nam cum animus voluptate, aut dolore correptus est, nō cernit finem, cujus gratia αἰσθητικὰ πάντα δεῖ ἐπιλέγειν. Id est, *omnia eligenda & agenda sunt*. lib. 6. Eth. cap. 5. quod certè insigne argumentum est imprudentiæ. Quare cū temperantia voluptatem, doloremque moderetur, ne possit mentis iudicium pervertere, merito *custos prudentiæ* nuncupatur.

2 Temperantia est virtus servans mediocritatem in expetendis, & fruendis iis rebus, quæ gustum tactum ve aliqua

liqua voluptate afficiunt.

3 Differentia temperantiæ petita est, partim ab objecto interno, partim ab externo: objectum internum est cupiditas; externum, voluptas, aut potius ea quæ voluptatem adferunt. Temperantia enim non eo tantum modo, quo reliquæ virtutes, voluptatem spectat nempe quatenus comes est affectuum, & operationum nostrarum; sed etiam, quatenus animo proposita, sui consequendi, ac fruendi cupiditatem in illo excitat.

4 Temperantia non solum circa voluptatem, sed etiam circa dolorem occupata est, hoc est, circa ea quæ dolorem adferunt. Nec tamen hæc in parte cum fortitudine convenit. Nam fortitudo versatur circa dolorem *ὅτι τῇ μεγίστῃ τ' αὐτοῦ*, id est, *quum ingruunt molesta*: temperantia, *ὅτι τῇ ἀπυσία τῇ ἡδονῶν*, id est, *quum non obtingunt res incunde*. lib. 3. Eth. cap. 11.

5 Temperantia non versatur circa omnes voluptates promiscuè. nam *ἐν*

τὰς ἡδονὰς ψυχικὰς, ὅτι οὐ φρονεῖς, ὅτι ἀκό-
λαστοι αἰσθητῶν. Id est, qui animi voluptati-
bus dediti sunt, neq; temperantes, neq; in-
temperantes appellantur. lib. 3. Eth. c. 10.
Nimirum, quia hæ voluptates nō sunt
excessu vitiosæ, sed quo majores eo
meliores, vt 9. cap. dictum est. Quod si
cui interdum noxiæ sunt (veluti si
quis præ nimio ardore discendi res ma-
thematicas, alia quædam negligat ma-
gis necessaria) fit id haud dubiè per ac-
cidens.

6 Non versatur etiam temperan-
tia per se circa voluptates, quæ ex visu,
auditu atque odoratu percipiuntur.
nam ne ii quidem, qui hisce dediti sunt
per se temperantes dicuntur aut intem-
perantes. lib. 3. Eth. cap. 10. Neque eti-
am excessus hic cavendus est, quasi per
se vitiosus sit; sed hætenus tantum, ne
impediat actiones eas, quæ per se bonæ
sunt, & sine culpa non possunt omitti.

7 Relinquitur ergo, temperanti-
am solum versari circa voluptates eas,
ὅτι καὶ τὰ λογικὰ ζῶα ποιοῦν. Id est, quæ no-

bis cum reliquis animantibus communes sunt. Nimirum quæ ex gustu, & tactu percipiuntur. *lib. 3. Eth. cap. 10.* Hæ enim, quia serviles sunt, ac belluinæ, ipso excessu per se vitiosæ sunt, ideoque virtute moderandæ.

8 Circa voluptates ex visu, auditu ac tactu, temperantia versatur per accidens, quatenus scilicet memoriam refricant, aut spem faciunt earum voluptatum, quæ ad gustum, aut tactum directè spectant. *lib. 3. Eud. cap. 2.* Nam etiam belluæ voluptatem ex hisce sensibus hoc modo percipiunt: per se non item. *lib. 3. Ethic. cap. 10.*

9 Gustus saporibus judicat, tactus percipit ac fruitur. Quare videtur temperantia circa tactum magis, quàm circa gustum versari. *lib. 3, Eth. cap. 13.* Imò videtur τῇ αὐτῇ δὲ τῷ αἰσθῆναι αἰσθῆναι, αὐτὴ τὸ γινώσκον, καὶ τὸ αἰσθῆναι τῇ δ' αἰσθῆναι, αὐτὴ τὸ αἰσθῆναι. Id est, opinione quidē esse circa objecta duorum sensuum, gustus & tactus, sed reverā, circa objectum tactus. *lib. 3. Eud. cap. 2.* Intemperantes enim

enim ἐ πᾶν χαίρει (τὸ χρεῖσθαι τὸ χυλᾶν, ἢ
 ἐχ'· ἀλλὰ τὸ ἀπολαύειν, ἢ γινεῖν) πᾶσι δι
 ἀφῆς. Id est, non admodum delectantur
 saporum iudicio, aut planè non; sed frui-
 tione, quæ tota in tactu efficitur. Ideoq;
 Philoxenus quidam sibi optabat collū
 haud minus longum, quàm collum
 gruis, ὡς ἰδοῦμεν τὸ ἀφῆς, id est, quia de-
 lectabatur tactu, lib. 3. Eth. cap. 10.

10 Sed & in voluptatibus ad ta-
 ctum pertinentibus discrimen constitu-
 endum est. Sunt enim aliæ liberales, a-
 liæ serviles ac belluinæ, liberales sunt,
 quæ ex frictione, aut calefactione per-
 ciuntur, quæque per totum corpus
 sparsæ sunt; quæ hinc exceptæ debent
 intelligi. Quare efficitur proprium tē-
 perantiæ objectum esse voluptates ser-
 viles, quæ tactu in determinatis corpo-
 ris partibus, ex cibo, potu, aut venere
 percipiuntur lib. 3. Ethic. cap. 10.

11 Officium viri temperantis est,
 illicitas, & inhonestas voluptates aver-
 sari, licitas moderatè appetere, ac frui eo
 quo oportet, modo; & non immodera-

tè dolere, si fortè ne licitis quidem voluptatibus frui licet. Licitæ voluptates sunt, quæ conducunt ad sanitatem, ἡ σωτηρίαν, id est, ad bonam corporis habitudinem, quæque non sunt ὑπερβολῇ ἢ ὑποβρίαν, id est, τὸ ἕλδον, id est, supra modum rei familiaris, aut præter decorum, lib. 3. Eth. cap. 11. Adeoque quæ neque divinâ, neque civili lege prohibita sunt.

12 Temperantiæ in excessu opponitur ἀκολασία, id est, intemperantia: defectus proprio caret nomine, ὅτι τὸ μὴ πᾶν γίνεσθαι. Id est, quia pauci reperiuntur qui in defectu peccant. Si cui enim nihil fuerit jucundum, nihilque differre alterum ab altero videatur, ἀναιδὴς ὁ ἀνὴρ, καὶ πόρνος ὁ ἀνδρῶν ἐστίν. Id est, si profecto stupidus fuerit, & ab humanitate remotissimus. lib. 3. Eth. cap. 11.

13 Vocaculum ἀκόλας & à pueris aptissimâ similitudine translatus est ad intemperantes. Nam quemadmodum puer ὁ μὴ κολαζέμενος, id est, qui non castigatur, cupiditatem potius, quàm paedagogum sequitur ducem; ita quoque,
nisi

nisi τὸ ὁμολογῆναι αὐτὸν à ratione castigetur
ac coërceatur, sensim vires acquirit, &
primò contra rationem insurgit, eamq;
tandem elidit, atque evertit, suoque vi-
vit arbitrato, ut fieri solet in intempe-
rante. lib. 3. Esch. cap. 12.

14 Intemperans, & in voluptate
peccat, & in dolore; ἀναισθητός, in volup-
tate tantum. Intemperans enim volup-
tatibus invitatus caret; ἀναισθητός, suapte
sponte. Ideoque intemperans peccat, &
quia omnes voluptates promiscue ex-
petit, iisque nimis cupidè fruitur, &
quia nimis dolet, si desideratis volup-
tatibus non potest frui. At ἀναισθητός so-
lummodo peccat, quia omnes volup-
tates aspernatur. Non potest autem
peccare in dolore, quem forte capiat ex
vltu voluptatis; quia voluptas nemini
invito obvenire, ac proinde neque do-
lorem adferre potest.

15 Voluptas in unoquoq; deside-
rium sui, & cupiditatem excitat. Id e-
nim quisque experit quod sibi jueun-
dum est. Cupiditates, vel naturales sunt

& toti speciei communes, vt cupiditas cibi, potus, & veneris: aliæ adventitiæ & vnicuique peculiare, vt cum quis hunc vel illum cibum, potum, aut venerem expetit. Non enim omnes eodem cibo aut potu capiuntur, sed alius alio. *lib. 3. Eth. cap. 11.* Hinc sequitur, voluptates alias communes esse, alias proprias ac peculiare, vt *cap. 9.* dictum est.

16 In cupiditatibus, ac voluptatibus naturalibus ὁλίγοι ἀμύψαντες, ὡς ἐν τῷ πλείονι. Id est, pauci peccant, atq; id uno modo, nempe in excessu. Non enim peccant, qui cibi & potus tantum sumunt, quantum satis ad sedandam famem, aut sitim: at edere aut bibere quæcunque offeruntur, ὥς ἂν ὑπερπαιδῆς, Id est, donec plenior sis, quàm natura necessitas postulat, nihil aliud est, quàm ὑπερβαίνειν τὸ κατὰ φύσιν τῶν πινδῶν. Id est, modum natura convenientem copia superare. *lib. 3. Eth. cap. 11.* Huiusmodi homines appellantur ὑπερπαιδοί, id est, heluones, gluttones, comedones, ventres.

17 In cupiditatibus ac voluptatibus

bus propriis, πολλοὶ καὶ πολλαχῶς ἀμάρτανουσιν. Id est, multi peccant, & multis modis. Intemperantes enim ὑπερβάλλουσιν τὰ χαίρειν οἷς μὴ δεῖ, ἢ τὰ μάλλον, ἢ ὥς οἱ πολλοί, ἢ μὴ ὥς δεῖ, ἢ μὴ ὅ δεῖ, id est, modū superant, vel quod iis rebus delectentur quibus non oportet, vel quod nimium delectentur, vel quod ita ut vulgus, vel quod non ita ut oportet, vel quod non qua parte oportet, & si quæ aliæ circumstantiæ in fruendis voluptatibus observandæ sunt. lib. 3. Eth. cap. 11.

18 Intemperans omnia, quæ jucunda sunt, aut certè quæ jucundissima sunt, ita avidè concupiscit, itaque à suâ cupiditate trahitur, ut illa omnibus rebus habeat potiora. Διὸ καὶ λυποῖται, καὶ ἀποτυγχάνων, καὶ ὀπιδυμῶν; καὶ λύπης καὶ ὀπιδυμίας. Id est, Ideo dolore angitur, & cum voluptatibus potiri non potest, & cum eas concupiscit: semper enim cupiditas cū dolore coniuncta est. lib. 3. Ethic. cap. 11. Atque hac etiam in parte modum excedit.

19 Intemperantia deterior est ignavia

navia, & timiditate. Primò, quia actiones singulares, quibus comparatur temperantia, magis sunt voluntariæ, quàm quibus comparatur fortitudo: illæ enim circa voluptates versantur, hæ circa dolores: quorum illæ optabiles sunt, hæ verò fugiendæ. Deinde, quia facilius est, voluptatibus moderatè expetendis & perfruendis, quàm periculis intrepidè adeundis, ac sustinendis assuefieri: illud enim crebras habet occasiones, & sine periculo; hoc raras, & cum periculo conjunctas. *lib. 3. Ethic. cap. 12.*

20 Temperantia dividitur in frugalitatem & castitatem. Frugalitas est temperantia in cibo aut potu: quæ in cibo est, abstinencia; quæ in potu, sobrietas dici consuevit. Quanquam hæc vocabula sæpè confunduntur.

21 Frugalitati in excessu opponitur voracitas, & ebrietas; illa in cibo, hæc in potu: in defectu, nimia à cibo, vel potu abstinencia. Voraces, aut ebrii sunt, qui quantitate cibi, aut potus, corpus

pus onerant, & mente non impediunt, majoremque suavitatis, quàm sanitatis, aut facultatem suarum rationem habent: abstinencia non est vitiosa, nisi cum est noxia.

22 Castitas est temperantia in venere, & rebus ad venerem spectantibus: ut sunt colloquia, gestus, basia, & id genus alia.

23 Castitas vel in conjugio servanda est, vel extra conjugium: in conjugio modus est adhibendus in venere: extra conjugium omnis venus illicita est.

24 Castitati in excessu, opponitur libido, & impudicitia; in defectu, nimia à venere abstinencia. Libido in animo est; impudicitia, in verbis, gestibus & actionibus. Utraque locum habet, tum inter conjugatos, tum inter cœlibes. Conjuges non solum libidinosi aut impudici sunt, cum violant leges communis tori; sed etiam cum petulanter inter se consuecunt. Abstinencia à venere in conjugatis tantum,

non in cœlibe, potest esse vitiosa.

CAP. XVI.

De Liberalitate & Magnificentia.

Parag. I.

Liberalitas à libero dicta
(non quia liberis debetur,
sed quia à libero animo
proficiscitur,) definitur
virtus servans mediocritatem in appe-
tendis, dandis & accipiendis pecuniis.

2 In hac definitione externum, &
internum liberalitatis objectum ex-
pressum est. Objectum externum sunt
ῥῆματα, id est, pecunia. ῥῆματα vocan-
tur ea omnia, ὅντων ἡ ἀξία νομισματικῶς
ᾖ. id est, quorum estimationem num-
mus metitur. lib. 4. Eth. cap. 1. Objectum
internum est pecuniæ cupiditas.

3 Officium liberalitatis in dando,
& in accipiendo positum est; præcipue
tamen in dando. Primò, quia liberali-
tas in usu magis quàm in possessione
posita

posita est: atqui dare ad vsum, accipere ad possessionem spectare videtur. Secundò, quia virtutis magis est τὸ εὖ ποιεῖν ἢ τὸ εὖ πάσχειν, id est, bene de altero mereri, quàm beneficio affici; (illud enim honestum est, hoc vtile, lib. 8. Eth. cap. 13. Et, τὰ καλὰ δεξιτέρην, ἢ τὰ αἰσχρὰ μὴ δεξιτέρην, id est, agere quod honestum est, quàm non admittere turpitudinem. Atqui dare est εὖ ποιεῖν, accipere εὖ πάσχειν: & qui rectè dat, honestè agit; qui accipit, sibi cavet à turpitudine, dum non accipit, nisi quomodo oportet. Tertiò, qui gratia, & laus danti potius, quàm accipienti tribuitur. Quartò, quia difficilius est sua dare, quàm accipere, imò etiam, quàm non accipere aliena Quintò, quia liberalis magis dando, quàm accipiendo amorem sibi conciliat. lib. 4. Eth. cap. 1. Hisce adde dictū Servatoris nostri, Beatius est dare quàm accipere. Act. 20. 35.

4 Quod etiam in accipiendo sit posita liberalitas, hinc colligendum est. Primò, quia usque dare non potest, qui
nihil

nihil vnquam recipit. Deinde, quia, qui nihil ab aliis accipere vult, damnare videtur eos, qui accipiunt.

5 In dando spectari debet finis, personæ, quantitas & qualitas beneficiorum, tempus, locus, & animus. Finis liberalitatis idem est, qui omnium virtutum, nempe *τὸ καλόν*. Quare qui beneficia, vel lucri, vel honoris, vel voluptatis causa argiuntur, avari, ambitiosi, intemperantes, & quidvis potius sunt, quàm liberales. Non enim beneficium est, quod in quæstum mittitur. *Sen. lib. 4. de ben. c. 14.* Nam à beneficio abesse debet negotiatio. *Idem lib. 6. de ben. cap. 12.*

6 In personis considerata est dignitas. Nam sicuti beneficia malè locata, ne beneficia quidem sunt; ita beneficium dando accepit (vt ait Seneca) qui digno dedit. Quare non sunt quibusvis danda beneficia, *ὅς ἔχῃ ἀξίαν, ὥς δὲ*, id est, vt suppetat, quod possit dari dignis. *lib. 4. Eth. cap. 1.* Indigni omnes sunt, quos novimus esse improbos. Inter

ter probos ij digni censerī debent, quorum vel egestas vel benevolentia, vel merita nobis sunt abunde perspecta. Hāc in parte bifariam peccatur: vel cum datur indignis, vel cum non datur dignis, vtrumque cavet liberalis quantum potest: ægrius tamen fert, *ἐν δίοις μὴ ἀνάλυσιν, ἢ εἰ μὴ δίοιντι*, id est, *se, cum res postularet, non fecisse sumptus, quam fecisse, cum non postularet.* lib. 4. *Eth. cap. I.*

7 In quantitate beneficiorum primum habenda est ratio sui ipsius, deinde accipientis. In seipso consideranda sunt facultates & decorum. Non debēt ergo beneficia exhaustire nostras facultates, vt non suppetat, quod deinceps detur. Non debent etiam esse sordida, aut infra dignitatem nostram. In accipiente consideranda sunt egestas, benevolentia, & merita. Egestatis & benevolentiae causa dantur beneficia; meritorum causa, redduntur. Quæ egenis tribuuntur, sat magna sunt; si satis prosunt. Beneficium enim vnus in fa-
me

me panis, & ardentibus siti, vixq; spiritum per siccas fauces trahentibus monstrare fontem. *Sen. lib. 3. de ben. cap. 8.* In benevolentia aliorum erga nos illud in officio est; vt ei plurimum tribuamus, à quo plurimum diligimur. *Cic. lib. 1. offic.* Si referenda sunt beneficia bene de nobis meritis, maiore mensura reddenda sunt, si angustia non obstat rei familiaris.

8 In qualitate beneficiorum spectanda est utilitas, & iustitia. Ea liberalitate vtendum est, quæ profit amicis, noceat nemini. *Cicero lib. 1. offic.* Quæ accipientibus nocitura sunt, ea vel petentibus negare beneficium est. Sic frigidam agris negamus, & lugentibus ac sibi iratis, ferrum; aut amantibus quicquid contra se vsurus ardor petit. *Sen. lib. 2. de ben. cap. 14.* Iniusta sunt beneficia quæ alijs eripiuntur. Non enim minus iniusti sunt, qui alijs eripiunt, quæ alijs largiantur, quam si ista in rem suam converterent. Liberalis ergo debet de suo largiri *lib. 4. Eth. cap. 1.* Nihil enim

nim est liberale quod non sit idem iustum. *Cic. lib. 1. off.*

9 In tempore spectatur celeritas. Nam bis dat, qui cito dat. Minuit enim beneficij magnitudinem cunctatio. Nam cum in beneficio jucundissima sit tribuentis voluntas, multum detrahit beneficio, qui nolentem tribuisse se, ipsa cunctatione testatus est, ac non tam dedisse, quam non retinuisse. *Sen. lib. 2. de ben. cap. 1.* Cito dare, est petitionem indigentis dando antevertere. Nihil enim carius constat, quam quod precibus emitur. Itaq; cum molestum sit verbum rogo, huius facienda est gratia amico, & cuicumq;, quem amicum sis promerendo facturus. *Sen. ibid. cap. 1.* Atq; hoc sane in liberalitate est optimum: si tamen alterius indigentia non est per se perspecta, optimo proximum est, plura rogantis verba intercidere, ne rogati videamur. *Senec. ibid.*

19 De loco sic statuendum: beneficia quæ honoris causa tribuuntur, vel bene

benevolis, aut bene meritis, aperte & publice tribui possunt: ita tamen ut absit ostentatio. Quæ tribuuntur egestatis sublevandæ causa, privatim & clam danda sunt. Ea enim vulgare, nihil est aliud, quam accipientis in opiam exprobare. Interdum etiam vel inscienti atque ignaro beneficium tribuendum est; cum scilicet egestatem ejus sublevare volumus, cui ægre est aliorum opibus indigere.

II In animo dantis requiritur *aluma*, id est, *hilaritas*. Qui enim dando contristatur, pecuniam honestis actionibus anteponit. *lib. 4. Erb. cap. 1.* Hilaritas animi in vultu & verbis apparere debet: ne silentium, aut loquendi tarditas tristitiam imitata, corrumpat beneficia vultu negantium promissa. Quanto melius abijcere bona verba bonis rebus, atque etiam familiarem querelam; *Iraſcor tibi, quod cum aliquid desiderasses, non olim scire me voluisti. Ego vero mihi gratulor, quod experiri animum meum libuit. Postea quicquid*

quid desiderabis, tuo iure exiges. Sen. ibid. cap. 3.

12 In accipiendo, viro liberali observandum est: Primo ut non sit petax. Raro enim petendum est beneficium, & non nisi in urgente necessitate; nunquam repetendum, quasi debitum. Equissima quidem vox est, est & jus gentium præ se ferens, *Redde quod debes*, sed in beneficio turpissima. Quamquam non potest reddi beneficium petenti. Interit enim beneficij natura, si transit in mercedem. Secundo, ut oblata beneficia accipiat quidem, sed verecundè. *ὁ γὰρ ἰσὶ τῷ δὲ πρῶτος ἐν χρεῶν ἐννοεῖται*, id est, non est hominis beneficij, promissè beneficium accipere lib. 4. *Eth. cap. 1.* Tertio, non debet accipere ab ijs, quibus nollet dedisse: veluti ab improbis, aut tyrannis. Grave enim est debere cui nobis. Quarto non etiam quidvis, accipiendum est, sed id tantum, quod rectè datur: hoc est, quod neq; danti, neq; accipienti ignominiosum est, aut noxium. In primis cauenda

da sunt beneficia viscata.

13 Liberalitati opponuntur *ἀσφραγία*, id est, prodigalitas, & avaritia. *ἄσφαλος* dicitur, quasi *ὁ δὲ αὐτὸν ἀπολλύμενος*. Id est, qui ipse sese perdit. Nam perditio quædam sui ipsius videtur esse *ἢ τὸ εἶναι φθόρα*, id est, facultatum interiitum; præsertim *τὸ ζῆν διὰ τὸ πλεονέχον*, id est, cum hisce vitam tueamur. *lib. 4. Eth. cap. 1.*

14 Prodigalitas & avaritia diversa ratione, & excessus est, & defectus. Prodigalitas est excessus in dando, defectus in accipiendo: contra avaritia est defectus in dando, & excessus in accipiendo. Quod si prodigi interdum etiam accipiendo peccent in excessu, illud per accidens contingit. Quia enim volunt usque largiri; cum sua prodegerunt, coguntur aliunde rapere, quod alijs largiantur. *lib. 4. Eth. cap. 1.*

13 Avaritiæ tria sunt genera, Primum genus est eorum qui in dando tantum peccant; in accipiendo modum servant, idque vel *διὰ τὴν ἐπιεικίαν καὶ ἐν ἀσφραγίᾳ*

ἀδελφῶν ἢ αἰσχυρῶν, id est, probitate qua-
dam adducti, aut studio fugienda turpi-
tudinis: vel διὰ φόβον, id est, praemetu,
nescilicet si accipiant, cogantur maio-
ra reddere. Huiusmodi homines vo-
cantur φιδωλοὶ, γλίσχοι, κίμβικες, κυμι-
νοπρίται. Id est, praeparci, tenaces, serdi-
di, cumini sectores. Secundum genus e-
orum est, qui in accipiendo peccant,
ut lenones, perductores, meretrices,
fures, foeneratores, atq; adeo univer-
sum genus αἰσχυροκαρδῶν. Tertium, genus
eorum est, qui & in dando simul & in
accipiendo peccant, atq; hi haud dubie
sunt deterrimi. *Ibid.*

16 Avaritia multo deterior est
prodigalitate. Primo, quia prodigus
εὐλατό ἐστὶ καὶ ἐπὶ τῇ ἡλικίᾳ, καὶ ἐπὶ τῇ ἀπο-
ρίᾳ, id est facile sanari potest, aut eta-
tis maturitate, aut inopia. Nam cum ea-
dem illi convenient, quæ liberali, dare
scilicet, & non accipere, facile potest
ad medium pervenire, & dare atq; ac-
cipere ut oportet. At avaritia senio au-
getur simul & inopia. Secundo, quia
prodi-

prodigus multis prodest; at avarus ne sibi quidem ipsi. *lib. 4. Eth. cap. 1.*

17 Magnificentia est virtus servans mediocritatem & decorum in magnis sumptibus. Differt enim gradu potius, quam in specie à liberalitate. Versatur enim circa actiones pecuniaris ut liberalitas; non quidem circa omnes promiscue, sed solum *περὶ τὰς δαπανήσας*, id est *circa sumptuosas* siue, quod eodem redit, occupata est solummodo in faciendis sumptibus. Atq; in his *ὁ μεγαλόδουλος μέγας*. Id est, *liberalitate superat magnitudine*. Quod vel ipsum nomen indicat. Nam *μεγαλοπρεπεία* nihil aliud sonat, quam *ἐν μεγάλῳ*. *ὁ μεγαλοπρεπὴς δαπάνη*, id est, *in magnitudine decorus sumptus*. *lib. 4. Eth. cap. 2.* Ex quo sequitur virum magnificum etiam liberalem esse, sed liberalem non esse continuo magnificum.

18 Decorum, quod magnificus observat in eo positum est, ut sumptus operibus, & opera sumptibus, & ambo facultatibus respondeant. Atq; huiusmodi

modi sumptus facit non ostentationis, sed honestatis causa: idq; ἡδύς καὶ ὡρεπῶς, id est, *hilariter & prolixe*, magisq; spectat πῶς κάλλιστον καὶ ὡρεπώτατον, ἢ πῶς, καὶ πῶς ἐλαχίστον. Id est *quomodo opus quam pulcherrimum & quam maxime decorum, quam, quanti, & quam minimo efficiatur sumptu. Ibid.*

19 Opera quæ molitur, vel publica sunt: vt : templa & quæ ad templa spectant, nosocomia, xenodochia, Academia, collegia, & reditus eo pertinentes, curiæ, palatia, fora, porticus, pontes, fontes, & id genus alia: vel privata; vt, ædes, horti, prædia, simplex, vestes, &c. In operibus publicis præcipuè quidem magnificentia consistit, sed & in privatis rebus elucet aliquo modo.

20 In publicis operibus non solum splendor, sed etiam utilitas publica spectanda est, & diuturnitas. Nam facilis est in luxum lapsus, si quis ingentes sumptus & sæpe facit in res momentaneas, vt in ludos, spectacula, & id genus alia. Et, si opus diuturnum
qui-

quidem sit, sed nullum præbet utilitatem civibus, minime videtur id tanquam virtutis opus esse commendandum. Quo in genere merito quis posuerit regum Ægyptiorum pyramides, non sine profusa opum ostentatione in usum sepulchrorum conditas.

21 Magnificientia non cadit in privatos ac plebeios; sed tantum in magistratus & viros illustres, ac principes. Plebeijs enim aut opes non suppetunt, ad faciendos sumptus, aut operibus decorum detrahit obscuritas. In ijs tamen, quæ semel in vitâ fiunt aut raro, ut in nuptijs, & similibus rebus, privati possunt aliquam qualemcunq; magnificientiam exercere.

22 Magnificentia in excessu opponitur *βαναυσία*, id est, *luxus*, & *ἀπειρία*, id est, *imperitia decori*; in defectu *μικροπρέπεια*, id est *sordes*.

23 *Βάναυσοι* & *ἀπειροχάλοι* dicuntur, qui obscuritatis suæ immemores, illustrium virorum mores imitantes, vel facultates suas exhauriunt, vel splendorem

dorem quærunt sibi indecorum: veluti
sutor aut sartor sibi principe dignum
ædificet palatium, aut curet fieri mar-
moreum tumulum: tum qui magnos
sumptus faciunt, in opera vel non sa-
tis splendida, vel nullam vtilitatem,
neq; publicè, neq; privatim habitura.

24 *Μικροπρεπής* dicuntur, qui
nimis anxie & parce sumptus præben-
tes, operibus detrahunt splendorem.

CAP. XVII.

De Magnanimitate & modestiâ.

Parag. I.

Magnanimitas (Græcè *μεγα-
λοψυχία* dicitur) hoc loco
non significat fortitudi-
nem, vt sæpe, sed virtutem
quæ servat mediocritatem
in cupiditate & studio magnorum ho-
norum.

2 Obiectum magnanimitatis ex-
ternum, est honor; internum, honoris
cupiditas

eupiditas. Magnanimitas enim in magnis est, ut ipsum nomen indicat. Μεγαλόψυχος enim dicitur ὁ μεγαλύτερον αὐτοῦ ἀξίων ἄξιός ἐστιν, id est, qui cum sit magnus, magna si mereri existimat. At inter bona externa nihil maius est honore, ut qui ipsi Deo tribuitur, καὶ ἑμάλιστα ἐφίεται. ὅτι ἐν ἀξιώματι, καὶ τὸ ὅτι τοῖς καλλίστοις ἀθλοῦν, id est, quæ in y, qui in magistratibus sunt, maxime expetunt, quodque rerum pulcherrimarum præmium est lib. 4. Eth. cap. 3.

3 Officium magnanimi est, magnos honores decenter expetere, oblatos modeste admittere, diligenter tue-
ri ac conservare. Est ergo magnanimus τὸς ἀμεγέθυς, ἀκρος τὸς ὅς ἐστι, μέγας, id est, magnitudine summus; at quatenus ita ut oportet honoribus studet, medium. Ibidem.

4 Fundamentum quo studium magnorum honorum nititur, est ipsa virtus. Magnanimus vir optimus est, habetque in vnaquaque virtute magnam aliquid atque excellens, ipsaque magna.

magnanimitas κόσμος ἢς ἐστὶ τὸ ἀρετῶν.
 Id est, *virtutum quoddam ornamentum*
 est. Nam maiores eas effecit, atque am-
 pliores. *Ibidem.* Quare cum honores
 sint præmia & veluti merces quædam
 virtutis, justum est, ut virtuti ac meri-
 tiseorum, quibus tribuuntur, respon-
 deant, & magnis ac magna virtute
 præditis, cadant magni; & mediocres
 ijs, in quibus mediocres virtutes sunt.

§ Magnanimus ergo non ambit
 nisi magnos honores, & à bonis ac cla-
 ris tantum viris deferri solitos; idque
 non nimis cupide aut solícite, ne rem
 novam sibi, ac insolitam, sed ut merce-
 dem virtutis sibi debitam, petere vide-
 ri possit. Quam etiam ob causam non
 effusè gaudet, si forte magnis honori-
 bus à bonis viris efficiatur, sed mode-
 rate, ὥς τὸ δικαίον πυχάνων, ἢ καὶ ἐλαττώ-
 νων. Id est, *quasi scilicet sua, vel etiam*
virtute sua minora consecutus. Interim
 eos æqui boniq; consulit: quia novit,
 sibi nihil posse maius honore tribui.
 Honores, qui sibi à vulgo, vel ob res
 K parvas

parvas, tribuuntur, non aliter negligit,
quam ignominiam; existimans, neque
illos, neque hanc ad se jure pertinere.
Ibidem.

6. Porro magnanimus non in ho-
nore solum, sed etiam in divitijs ac
principatu, in omni denique fortuna
moderatum sese præbebit, καὶ ἐν ἐπι-
τυχῶν καὶ χαρῆς ἔσται, καὶ ἐν ἀτυχῶν ἀνδραγαθία.
Id est, neq; in secundis rebus effereatur
latitia, neq; in adversis superabitur mo-
rore. Nam cui ne honor quidem mag-
nus est, ei principatus aut divitiæ non
poterunt esse tanti, ut eos immodera-
tè appetat aut nimis cupide possideat.
Novit quidem τὰ ἐπιτυχήματα συμβάλλει-
ν εἰς τοὺς μεγαλοψυχίας, id est, res secun-
das ad magnanimitatem conducere: sed
tum demum, cum bonis viris obtin-
gant. Est quidem solus vir bonus τιμω-
τὸς, id est, honore dignus: si cui tamen
virtus obtingit cum fortuna μάλλον
ἀξιοῦναι τιμῆς, id est, honore dignior ha-
betur. Quibus vero sine virtute talia
bona obtingant, hi non magnanimi,
sed

sed *καὶ ὑβέλαι*, id est, *contem-
tores & contumeliosi* evadunt, quia ali-
os fastidiosè, & cum injura deprimunt.
Qua in re etsi similes magnanimo vi-
deri possint, plurimum tamen ab ijs di-
stant. Nam cum magnanimus *τῶ ἄλλου
καταφρονεῖ*, id est, *alios despicit*, juste il-
lud facit. *ὁ δὲ ἀλγὶ δὲ ἀλγὺς*. Id est, *recte
enim de unoquoq; iudicat*, & magnos
magni, parvos parvi æstimat: & illos
sibi pares hos inferiores se esse iudicat,
Ibidem.

7 Hæc magnanimi in vtraq; for-
tunâ moderatio, non est Stoica quæ-
dam *ἀνιδία*. Nam certe gravioribus ca-
sibus afficitur, ut hominem decet, sal-
tem cum sine arbitris est. Et hos tamen
ipso ita fert, ut nihil faciat præter dig-
nitatem suam. In primis cavet, ne sit
δυσφρενὴς ἢ διητηνός. Id est, *quævulus
aut supplex*. Id enim hominis est nimi-
am curam in res humanas conferentis.
Ibid.

8 Magnanimus neminem metuit.
Hinc fit ut sit *φανερὸς καὶ φανερό-*

λος, id est, *ut aperte se vel inimicum, vel amicum profiteatur*; utq; veritatem potius curet, quam opinionem, omniaq; agat & dicat aperte, nihil dissimulet, nisi forte apud vulgus. Ex quo sequitur nihil difficilius magnanimo esse, quam alterius nutu atq; arbitrato vivere, est enim hoc servile. *Ibid.*

9 Magnanimo nihil est magnum præ se ac virtute sua. Quare non est *δουμασινδς*. Id est, *non facile quippiam admiratur*. Non est etiam *μνησικακος*, id est, *memor iniuriarum*. Nullas enim iniurias tanti æstimat, ut non negligendas eas putet, ac pro nihilo ducendas potius, quam vindicandas. Præterea non est *αὐθροπλίσως*. Neq; enim de se, neq; de alijs libenter loquitur. Nam neque ut ipse laudetur, magnopere curat, neq; ut alij reprehendantur. Quare non est *ἐπαινετινδς*, id est, *laudator sui* scilicet ipsius; *ἐδίκολόγος*, id est, *neq; maledicus*, ne quidem in inimicos. *Ibidem.* Quod additur, *εἰ μὴ δι' ὕβους*, id est, *nisi illata contumelia provocatus*, directe

directe pugnat cum Servatoris nostri
præcepto. *Mat. cap. 5. v. 44.*

IO Magnanimus omnia metitur
virtutis ac dignitatis suæ iplendore, ni-
hil enim judicat virtute aut honore
maius. Quare non patitur voluptate,
aut dolore, aut quæstu aut damno, aut
injurijs, aut vlla alia re virtutis suæ cur-
sum interrumpi: quin ipsam vitam vir-
tuti & honori postponit. Non est qui-
dem φιλοκίνδυνος, aut μικροκίνδυνος, sed
μεγαλοκίνδυνος, hoc est, non temere se,
aut parvis periculis obijcit, sed magnis,
& magna necessitate urgente: atq; in ijs
ἀφ' ὧν ἐστὶ τὸ ζῆν, Id est, non parcat vita
suæ; sed statuit gloriose potius morien-
dum, quam vivendum periculis turpi-
ter declinatis. Si tamen interdum fugi-
endum est, existimat non esse fugien-
du sibi ὑποσείωντι. id est, manibus
demissis, aut manuum demissarum ja-
ctatione ceu remigeo quodam, cursum
acceleranti. *Ibid.*

II Magnanimus paucas res ag-
greditur, sed magnas & celebres: atque

in his ipfis cunctator est, nisi vbi magnus honor proponitur. *Ibid.*

12 Beneficia libenter dat: non accipit, (nedum vt petat) nisi cum verecundia: illud enim præstantioris, hoc inferioris hominis est. Si quæ tamen accipit, ea statim maiore mensura compensat; & bene de se meritum nouo beneficio devincit. Hinc fit, vt acceptorum citius, quam datorum beneficiorum, memoriam deponat: libentiusq; audiat commemorari quos ipse beneficijs affecit, quam à quibus beneficijs affectus est. Præterea ita cōparatus est, vt res pulchras ac splendidas, easq; steriles malit possidere, quam fructuosas, & vtilis. *Ibid.*

13 Magnanimus alijs se prudenter accommodat: inter magnos ac graves, magnum se ac gravem præbet; inter mediocres & humiles, gravitatem comitate temperat. Generosum enim est, inter magnos *συμμετρῶς*, id est, *gravitatem præ se ferre*: inter humiles, ridiculum est. Vtrumque enim magni ani-
mi

mi est, & locum inter æquales tueri, & inferiores non contemnere. *ibid.*

14 Loca honorata raro frequentat: ne aut petere honorem videatur, aut cogatur alijs sese submittere. Incessu utitur tardo, voce gravi, & oratione sedata. neq; enim festinare solet, quia multis negotijs se non implicat *ἐν δὲ συντομίᾳ*, id est, *neq; vehementer contendit*, quia nihil ei videtur esse magnum. *ibidem.*

15 Magnanimitati in excessu opponitur *χαυρότης*, id est, *fastus*, in defectu *μικροψυχία*, id est, *pusillanimitas*.

16 *Χαῦροι* proprie dicuntur fungosi: & quia, quæ fungosa sunt, vento repleti solent, factum est, ut *χαῦροι* dicantur hoc loco qui virtute vacui, solâ virtutis opinione tumeant, virtutesq; sibi inesse existimant, aut quæ non insunt, aut maiores quam insunt, honoresq; sibi arrogant in debitos, & munera quibus gerendis omnino sunt inepti. Præterea *ἐοδῶσι κοσμεῖν καὶ σχηματίζειν*, Id est, *ornatum sibi quarunt ex ve-*

fitu atq; habitu corporis, & similibus alijs: divitias iactant, quasi ex his honorem consecuturi: & quod caput rei est, alios præ se contemnunt. Ibid,

17 Pusillanimes sunt animo adeo deiecto, ut omnes honores promiscue negligant, etiam eos qui sibi jure merito debentur.

18 Neutri duorum videntur esse *κακοί*, id est, *mali*. & *κακοποιοί*, id est, *aliis enim non sunt authores mali*. Vtrique tamen peccant: nam factuosi, sunt *ἄλκιμοι*, id est, *stulti*; pusillanimes, *ἠνέροι*, id est, *tardi, segnes*. Quare utriq; reprehendendi; illi, quia se ijs honoribus, ac muneribus ingerentes, quibus gerendis sunt impares, Reip. non parum nocent: hi, tum quia suis se bonis spoliant quibus digni sunt, malamque de se opinionem apud alios concitant; tum quia reip. sese subducunt, cui poterant utilem operam navare; tum deniq; hac ipsa de se opinione deteriores evadunt, *ibid.*

19 Modestia hoc loco non sumitur

tur pro *continentia*, aut *moderatione* cupiditatum, vt sumitur à Cicerone, *lib. 3. ad Heren.* non pro *ἐν μέτῳ*, vt *lib. 1. Off.* non etiam pro temperantia, vt *lib. 3. Tusc.* Sed pro ea virtute, quæ servat mediocritatem in cupiditate, & studio mediocrium, & parvorum honorum. Modestia enim ita se habet ad magnanimitatem, vt liberalitas se habet ad magnificentiam. Vtrobique non obiectorum diversitas, sed eiusdem obiecti diversa quantitas duas virtutes facit, gradu potius, quam specie differentes. Quare vt in magnis honoribus magnanimus, ita in parvis & mediocribus se debet gerere modestus.

20 Modestus eos solum honores ambit, qui suæ virtuti ac meritis debentur, quosque præfens status Reip. & occasio temporum sine difficultate indulget.

21 Cum modestia coniuncta est animi æquabilitas & humilitas, neque enim effusè gaudet vir modestus ob honores concessos, nec immodice do-

let ob negatos aut ereptos, neque se
supra alios, æquè aut etiam aliquanto
minus honoratos, insolenter ac cum
contemptu effert; sed tantum locum
suum sic tuetur, vt nihil alijs detrahat.

22 Modestix in excessu opponi-
tur φιλοτιμία, id est, *ambitio*: in defe-
ctu, ἀφιλοτιμία, id est, *nimia animi de-
missio*: nisi quod sæpe fiat, vt virtus ip-
sa his nominibus significetur, quia nul-
lum illi proprium nomen à Græcis tri-
butum est. *lib. 4. Eth. cap. 4.*

23 Ambitiosus maiores honore
ambit, quam vel sua virtus exigit, vel
æquitas ac presens temporum condi-
tio permittit; vel æquales ac meritis
suis convenientes ambit nimis cupide.
Cum ambitione fere coniuncta est præ-
sumptio, & superbia. Ambitiosus enim,
& ea sibi arrogat quæ non habet, aut
saltem maiora quam habet; & alios su-
perciliosè præ se contemnit.

24 Αφιλοτίμος dicitur, qui nulla
honorum cupiditate ducitur, adeo vt
ne debitos quidem sibi honores ambi-

at, vitro delatos vel repudiet, vel ægrè admittat, indiligenter gerat, ac nulla plane cura custodiat.

CAP. XVIIII.

De Mansuetudine.

Parag. I.

Mansuetudo primitus videtur bestiis tributa, quæ essent cicuratae, & manibus tractari assuetæ; postea vero adhibita ad significandum animum tractabilem, & iræ suæ moderantem. Græcè dicitur *πραΰς*: quanquam non satis propriè. Nam qui propriè vocatur *πραΰς*, non nihil declinat à medio ad defectum, eo quod non *τιμωριτικός*, sed tantum *συγγραπτικός* esse videatur, id est, non ad ulciscendum, sed tantum ad ignoscendum pronus: cum tamen mediocritati utrumq; adesse oporteat *lib. 4. Eth. cap. 5.* Nam non minus irascendum est, & ulciscendum

dum quando oportet, quam non irascendum & ignoscendum, & cum non oportet.

2 Mansuetudo est virtus servans mediocritatem in irascendo & vindicando. In principe aut magistratu dicitur clementia.

3 Obiectum mansuetudinis internum est ira: obiectum externum sunt ea omnia quae iram provocare solent, ut offensio, damnum, iniuria, ignominia, *iniuria*, id est, contemptus sui & suorum, & id genus alia.

4 Quid ira sit, cap. octavo dictum est. Hoc loco solum observandum est, iram esse omnium affectuum vehementissimum, turpissimum, perniciocissimum. Etenim rationem violentissimo quodam impulsu sede sua deturbat, & vultum, totumq; corpus turpissimo habitu sic deformat, ut iratus à furante solote nullo differre videre possit, nisi quod ille sit ingeniosior nocendi. Præterea, cum animus flagrare coepit dira illa cupiditate vindictæ,

Et fit impotens sui, & non deori tantum, sed etiam arduissimarum saepe necessitudinum obliuiscitur, ac ruit in omne genus funestissimorum, flagitiorum, hoc vnum ingeniosus, vt illis noceat, à quibus se offensum esse existimat: ceterum rationis omnis & consilii expertus.

5 Quare si aibi, hic certè omni studio, curaq; eniten dum est, vt animus statim cicuretur, & ratione se tractari ac duci permittat. Vbi enim mens iræ seruit, ibi nihil rectè, nihil consideratè fieri potest.

6 Ad quam rem non id videtur esse necessarium, vt omnis planè vitetur ira, sed vt modus in ira, atq; vindicta, & mediocritas seruetur. Non enim omnis ira vitiosa est, sed ea tantum, quæ cum rectæ rationis iudicio pugnat. Nam vt ira immoderata, atq; intemperata, & ipsa mala est, & multorum, & maximorum maiorum causa; ita moderata & opportuna ira laudabilis ceneri debet, & utilis ad alias virtutes, fortitudinem imprimis, & illam iustitiæ partem, quæ delinquentibus poenas irrogat, melius

melius exercendam. Apostolus certe iram non damnat sed iræ vehemētiā & diuturnitatem: mediocrem iram aut imperat, aut permittit, cū inquit: Ὁρμίζετε καὶ μὴ ἀμάρτανετε ὅτι ἡμεῖς μὴ ἐμ. ἀνέπαυται τὸ πάροισμα ὑμῶν. Id est, *irascimini, & nolite peccare: ne occidat sol super iram vestram. Eph. 4. v. 26.*

7 Quod Seneca profert adversus Aristotelem, prorsus falsum est. Si ira, inquit, rationem exaudit, & sequitur quā ducitur, jam non est ira, cujus proprium est contumacia, sed alio nomine appellanda est. *lib. 1. de ira cap.* Nam & irati quidam constant sibi, seseq; continent, cum incolumes intactosq; dimitunt, quibus irascuntur, & à nocendo abstinēt, etiam tam, cum ira nondum decessit. Notum enim est illud Platonis; vapulares, si iratus non essem. Deinde, quoties ratio justā & necessariam vindictam decrevit delinquenti irrogandam, ira decretum illud firmat, atq; efficit, ne ab injusta misericordia subvertatur.

8 Mediocritas in irascendo servabitur, si irascamur ἐφ' ὅτις αἰσ', καὶ ὅτις αἰσ', ὅτις καὶ ὅτις αἰσ', καὶ ὅτις, καὶ ὅτις καὶ ὅτις αἰσ', id est, quas ob res, & quibus oportet, præterea quemadmodum, quando, & quamdiu oportet. lib. 4. Eth. cap. 5.

9 Primum ergo considerandæ sunt causæ, & irritamenta iræ. Nam non levi de causa irascendum est; sed tum demum, cum aut gloria Dei violatur, aut tranquillitas Reip. turbatur, aut nostra vel nostrorum salus periclitatur, aut existimatio læditur, aut injuria nobis ac nostris petulanter infertur.

10 Secundò habenda est ratio personarum. Neque enim omnibus, à quibus causas iræ nobis præberi judicamus, promiscuè irascendum est, aut sine discrimine. Sunt enim qui sua sponte, vel etiam per ludibrium causas iræ objiciunt: in hos justa potest esse ira, atq; indignatio nostra. Sunt etiam qui per imprudentiam offendunt: his, si cū poenitentia delicti veniam petunt, irasci inhumanum est, modò imprudentia affectata

affectedata non sit, & dolo careat. Præterea non eodem modo, neq; æquè facile irasci debemus magistratui & subditis, parentibus & liberis. Nam quibus major debetur reverentia, in eos non tam facilis debet esse iræ locus.

II Tertiò, modus iræ faciendus est. Turpissimum enim est, & belluæ magis, quàm homine dignum, sic irâ commoveri, ut furore potius, quàm cōsilio aut ratione egisse videaris, ad quod te ira impellit. Et cum primi iræ motus vehementissimi sint, iis statim ratio se debet opponere: aut si quando rationem minus attentam iram oppressit, proximum est illud Poetæ:

... Ne fræna animo permitte calenti

Da spatium, tenuemq; moram:

Aut consilium Athenodori Philosophi, quod Augusto dabat, ne scilicet iratus, aut diceret, aut faceret quicquam, priusquam omnes litteras Alphabeti ordine recensuisset.

12 Quartò, tempus considerandū est, & cum eo locus. Atq; hic observandum

dum est, ne in gravioribus & apertis delictis nimis tardè, aut in levioribus, & non satis liquidis, nimis citò irascamur. Inprimis irâ abstinendum, est in seriis consultationibus, aut in conviviis, aliisq; locis gaudio destinatis. Quod si forte aliquid ira dignum hic objicitur, de eâ re alio loco ac tempore agendum idq; adhibitis arbitris, ut res componatur potius, quam in illicitam vindictam erumpat.

13 Quintò observandum est, ut ira non fit diuturna. Quæ enim diu fovetur, tandem in odium degenerat. Quia autem iræ causa offensa est, ea vel gratis delinquenti condonanda est, vel qualicunque satisfactione præeunte remittenda, atq; ipsa adeo memoria, si fieri potest, deponenda, ne postea ira recrudescat.

14 Ex ira vindicta proficiscitur, eaque vel defensiva vel offensiva: vindictam defensivam docendi causa vocamus, quâ malum propulsamus; offensivam, quâ malum irritanti, aut delinquenti

linquenti inferimus. Defensivam vindictam omnibus modis esse licitam, omnes homines facile confitebuntur. Nihil enim naturæ, nihil rationi magis consentaneum, quam malum amoliri.

15 Vindicta offensiva vel publica est, vel privata: quarum illa a magistratu, quæ magistratus est; hæc à privato, aut à magistratu ex privata causâ aut affectu exercetur. Vindicta publica, vel in hostes exercetur, vel in subditos: illa bellum, hæc pœna nominatur.

16 Bella incertum semper eventum habent, & maximis calamitatibus referta sunt: quare temerè non sunt suscipienda. Quoties tamen in pace non licet sine injuria vivere: quoties de religione agitur, de libertatis, de patriæ, parentum, ac liberorum defensione, tam justum quam necessarium est, bello se finisque suos tueri, & hostium etiam fines invadere, si priores lacefferunt. Sed cum duo sint genera decertandi (ut inquit Cicero) quibus homines jus suum solent inter se tueri, vnum per disceptatio-

tationem, alterum per vim ; tùm demũ ad posterius confugiendum est, si vti non licet superiore. *lib. 1. Offic.*

17 Poena quæ à magistratu delinquentibus infligitur, non solùm licita est, sed etiam necessaria. Nimia enim licentia (vt inquit Seneca) adversus malos, crudelitas est adversus bonos. Nam cum mali solâ poenæ formidine à peccatis deterreantur, poenâ sublatâ, quicquid libet, sibi licere existimabunt, omniaque jura societatis evertent, & qui potentiores sunt, cæteros habebunt arbitrio suo obnoxios. Quare ita probanda est mansuetudo, (verba sunt Cicero- nis) vt adhibeatur Reip. causâ severitas, sine quâ administrari civitas non potest. Interim autem omnis animadversio contumeliâ vacare debet, & non ad ejus qui punit, sed ad Reip. utilitatem referri. Cavendum etiam, ne major poena quam culpa sit ; & ne iisdem de causis alii plectantur, alii ne appellentur quidem. *Lib. 1. Offic.* Imò legum præsidem, civitatisque rectorem decet, vt re-
ctè

Et præcipit Seneca, quamdiu potest, verbis, & his mollioribus, curare ingenia, ut facienda suadeat, cupiditatemq; honesti & æqui conciliet animis, faciat. que vitiorum odium, pretium virtutum: transeat deinde ad tristiores orationem, quâ moneat adhuc & exprobrat: novissimè ad pœnas & has adhuc leves & revocabiles: ultima supplicia sceleribus ultimis ponat, & nemo pereat nisi quem perire etiam pereuntis interfit, *lib. 2. de Ira cap. 5.*

18 Tria sunt pœnarum genera, (ut rectè Gellius) causis suis ac finibus distincta, Vnum est, quod *κλέσσις* vel *τιμωρία*, vel *ὑπερηβολή* vocatur, quum pœna adhibetur emendandi gratiâ. Alterum, vocatur *τιμωρία*, quæ tum adhibetur cum dignitas, auctoritasq; ejus, in quem est peccatum, tuenda est, ne prætermissa animadversio, contemptum ejus pariat, & honorem levet. Tertium genus *ὑπερηβολή* à Græcis nominatur, cum punitio propter exemplum est necessaria, ut ceteri à similibus peccatis

tis, quæ prohiberi publicitûs interest, meru cognitæ pœnæ prohibeantur. *lib. 6. cap. 12.*

19 Vindicta privata nemini licita est, nisi cui necessaria est. Nam cum magistratus sit minister Dei, καὶ ἑκδικῶς τις ὀφείλει τὸ κακὸν παρὰ τοῦ κακοῦ, id est, *Ultor ad iram, siue pœnam facienti quod malum est. Roman. cap. 13. vers. 4.* in magistratus munus injustè involat, qui privatam vindictam aggreditur. His adde, quod vindicta privata illos, in quos exercetur, deteriores efficiat, eosque vel ignavos reddat, vel ad iram denudò, atq; odium concitet. Vindictam necessariam appello, cum malum non potest nisi malo propulsari, veluti cum quis alteri noxam infert, ut vitam suam inculpatâ tutelâ defendat, omnibus aliis evadendi modis ademptis. In hoc certè casu valet illa naturæ lex; Vim vi repellere licet.

20 Mansuetudini in excessu opponitur ὀργή, id est, *iracundia*; item crudelitas: in defectu ἀοφροσύνη, id est,

ira

ira vacuitas quaedam, atq; lenitudo. Iracundia modum excedit in irâ ; crudelitas in exigendâ pœna aut vindictâ. Nâ qui ignotos homines & obvios non in compendium, sed occidendi causâ occidunt, non tam crudeles, quàm feri nominandi sunt. Crudeles enim proprie dici videntur, qui puniendi causam habent, modum non habent. Sicuti Phalaris, quem aiunt, non quidem in homines innocentes, sed supra humanum ac probabilem modum sævisse. *Senec. de Clem. lib. 2. cap. 4.*

21 Iracundi dicuntur, qui qualibet ex causa, & quibuscumque, & ubique & quovis tempore irascuntur, idq; & citius, & vehementius & diutius, quàm oportet. Quanquam hæc omnia non reperiuntur in eodem, sed in aliis alia. Si quis enim his omnibus esset obnoxius, neq; secum ipse, neq; cum aliis vivere posset. Nam τὸ κακὸν καὶ αὐτὸ πολλοὶ καὶ ὁλόκληρον ἢ, ἀφ' ὧν τὸν γινώσκει. id est, cum per se malum perdat, tum si integrum sit, intolerabile efficitur. *lib. 4. Eth. cap. 5.*

22 Iracundiæ tres sunt species, *ἐκρηχολία*, quæ etiam *ὀργιλότης*, generis nomine vocatur, *πικρότης*, & *ταπεινότης*, quæ & *καρυδευμία* dicitur: Latine, *excandescencia*, *amaritudo*, & *sevitia* dici poterit. Excandescentes, aut vt Seneca eos vocat, *stomachiosi* dicuntur, qui facile, & citò, & vehementer irascuntur. Sed quia *φανεροί εἰσι διὰ τὸ ὀξύτηλα*, id est, *ob animi concitati celeritatem aperti sunt*, iram citò deponunt. *Amari* sive *amarulenti* vocantur, qui diu irascuntur, iram enim premunt, vt nullius suafione possit mitigari: *παῦλα δὲ γίνεσθαι ἀνταποδιδόντες*, id est, *tum demum quiescit, cum iniuriam est ulta*. Quod si hoc non contingit, iram in seipsis decoquunt: ad quam rem tempore opus est. *Sævi*, aut ad verbum, *difficiles*, appellantur, qui omnibus modis modum excedunt, & non patiuntur se placari sine vindictâ aut castigatione. *lib. 4. Eth. cap. 5.*

23 Lenti nuncupantur, qui ne ob iustas quidem causas irascuntur quibus quantum, vbi & quando oportet. Hoc vitium

vitium omnibus quidem cavendum est (nam ignavi & servilis ingenii est, nulla prorsus re ad iram concitari) sed iis præsertim, qui aliis præfunt. Nam omnem disciplinam labefactat, & latissimam sceleribus fenestram aperit, impunitas peccandi.

24 Ex duobus tamen vitiis incundia lentitudine deterior est, magisque mansuetudini adversa. Nam & frequentior est, & ad convictum vitæq; societatem minus accommodata, *lib. 4. Eth. cap. 5.*

CAP. XIX.

De Veracitate.

Parag. I,

RES virtutes, quæ resstant versantur *ἡ δὲ ἀρετὴ, ἡ δὲ ἀρετὴ, τὰς ἐν τῷ ὁμιλίαις, ἡ δὲ τὰς ἐν τῷ ὁμιλίαις.* id est, circa sermones, & actiones, quæ in hominum congressu, & vita quotidiana consuetudine solent

lent adhiberi. In his enim vel veritas spectatur, ac falsitas; vel jucunditas, & molestia: atq; hæc vel ἐν τῇ ὁμιλίᾳ, καὶ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ἄλλους, id est, in conversatione, atq; adeo in omnibus, quæ in vita quotidiana solent usu venire, vel ἐν τῇ παιδιᾷ, id est, in iocis lib. 2. Eth. c. 7. & 4. Eth. cap. 8.

2 Hinc nascuntur tres virtutes ὁμιλικαί: quarum vna, quæ in conversatione spectat veritatem & falsitatem, ἀλήθεια, id est, veritas, aut potius, veracitas, ab Aristotele vocatur, Latine, candor, integritas sinceritas: altera, quæ jucunditatem & molestiam spectat in universa conversatione, φιλία nominatur non quòd sit idem, quod amicitia, sed quòd illi sit admodum affinis, Latine, comitas, & affabilitas: tertia, quæ spectat jucunditatem in iocis, εὐτεγπλία dicitur, Latine urbanitas lib. 2. Ethic. cap. 7.

3 Veracitas est virtus, sermone, gestu, vestitu, atque adeò totâ vitâ, veritatem profitendi.

L

4 Ob.

4 Objectum veracitatis non solum sermo est, sed etiam gestus, vestitus atq; adeò quicquid in vitâ quotidiana solet esse signum, quo mentis nostrę sententiam, affectus, & quicquid in animo est, aliis prodimus. In his enim omnibus excessus & defectus; ac proinde mediocritas habere locum possunt. Possumus enim aliis vel hoc ipsum dicere, quod res est, vel etiam plus, aut minus.

5 Officiũ veracitatis est ἀληθεύειν, id est, *veritatem profiteri*, non quidem ἐν ῥῶμολογίαις, id est, *in pactis conventis* (id enim ad justitiam spectat) sed ἐν δίκαις διαφέροις, id est, *in iis rebus, in quibus nihil refert, sive, quæ citra injustitiam hæc vel illo modo fieri possunt.* lib. 4. Ethic. cap. 7.

6 Iam verò veritas omnis in æqualitate, & convenientiâ consistit. Veritas alia Logica est, alia Ethica: illa est orationis, aut si quâ alia re conceptus nostros aliis prodimus, convenientia cum objecto, sive cum re significatâ:
hæc

hæc est convenientia cum mente, & animi sententiâ. Quare cum mens nostra sæpe hallucinetur, & de propositis rebus perperam judicet, fieri potest, ut quod Logicè falsum est, sit tamen Ethicè verum, & vice versa. Qua de re vide parag. 14.

7 Hoc loco non Logica, sed Ethica veritas consideranda est; atq; ea non in verbis tantum, sed in totâ vitâ. Vir enim candidus omnia agit sine fictione nihil dissimulat, neq; verbis, neque vitâ nisi ob justas causas: atq; id tamen ipsum sine dolo, atq; mendacio.

8 Causa tam candidæ sinceritatis hæc est, quod verax omnis sit αὐτίκας & φιλαλήδης, id est, *ita veritatem amet*, ut nullius gratiâ à veritate recedat. Quid enim is simulare, aut dissimulare possit, ὅ τὸ μὲν ψεῦδος καὶ αὐτὸ φαῦλον καὶ ψεκλόν· τὸ δὲ ἀληθὲς καλὸν καὶ ἐπαινήσιον, id est, *cui mendacium per se, ac sua natura malum atq; vituperandum; verum honestum est, & laudabile.* lib. 4. Ethic. cap. 7.

9 Hinc sequitur, veracem etiam *ἐπιεικῆ*, id est, *equum & iustum esse*, & fidem in promissis & pactis constanter servare, neminemq; vllâ re mentiendo intervertere. Etenim *ὁ ἐν οἷς μὴ διαφέρει ἀληθεύων, ἔτι μᾶλλον, ἀληθεύσει ἐν οἷς διαφέρει· ὡς γὰρ αἰχρὸν τὸ ψεῦδος ἐνυλαβήσεθ, ὅτε καὶ κατ' αὐτὸ ἠυλαβεῖτο.* id est, *qui veritatem profitetur in rebus, in quibus id nihil refert, is multo magis profitebitur veritatem, in quibus id magnopere refert. Mendacium enim ut rem turpem vitabit, quod iam etiam per se, suaq; natura vitabat.* lib. 4. Eth. cap. 7.

10 Vir candidus utitur prudentiâ in veritatis professione: Neq; enim semper, & ubiq; prodit id, quod verum est, neque apud quosvis. Magna enim in veritate varietas est, & multi in eâ gradus necessitatis. Est enim veritas quædam, quam per conscientiam, & leges taciturnitatis non licet propalare: quædam, quam quidem propalare licet, sed tum demum, cum magistratus, aut is, qui nobis præest, id exigit: quædam

dametiam, quæ propalari quidem potest, sed apud eos solum, quorum interest eam cognoscere; quædam denique, quæ promiscuè & sine cautione proferri potest. Hæc omnia vir candidus, & verax pro suâ prudentiâ debet discernere: atque hoc est, serpentem ex præscripto Christi, miscere cum columbâ. *Mat. cap. 16. vers. 16.*

II Hæc prudentiæ cautela in candore eusq; sese extendit, ut liceat subinde, vel indirectâ responsione, vel ambiguis quidem, sed tamen significantibus, & vîtatîs loquendi formulis interrogationes eludere; vel parte veritatis indicatâ, reliquum reticere, ad declinândam necessitatem indicandi eam veritatem, quæ & sibi aliisve nocitura, & nulli sit profutura. Ambiguitates illæ, quæ vna tantum parte vîtatæ significationis sunt, alterâ planè inusitatæ, (quales apud Anabaptistas, & Iesuitas in usu sunt) nullo colore defendi possunt. Quo in genere peccabat ille, qui cùm triginta dierum essent cum hoste

paſſæ induciæ, noctu populabatur agros, quòd dierum eſſent paſſæ, non noctium induciæ, *Cic, lib. 1. Off.*

12 Veritati in genere opponitur mendacitas, vt ita dicam, hoc eſt, ſtudium mentiendi.

13 Mendacium eſt fallax ſignificatio. Vel plenius, Mendacium eſt, cùm quis fallendi animo ſciens volensque verbis aut vitâ proſitetur, quod aliter ſe habere exiſtimat. Duo enim ad mendacium neceſſaria ſunt, voluntas dicendi falſum, & animus fallendi: vt autem falſum ſit, quod dicitur, non eſt neceſſarium. Poſſe enim quis mentiri, qui dicit, quod verum eſt, ſi putet nempe ſe falſum dicere. In mendacio enim Ethica, non Logica falſitas requiritur.

14 Porro aliud eſt mentiri, aliud mendacium dicere. Qui mentitur (inquit P. Nigidius apud Gellium) fallit quantum in ſe eſt; qui mendacium dicit, ipſe fallitur. Vir probus præſtare debet ne mentiatur, prudens ne dicat mendacium. *lib. 11. cap. 11.*

15 Men-

15 Mendacia sunt duorum generum : vel enim solâ libidine mentiendi fiunt, vel intentione alicujus effectû ex mendacio secuturi. Atque hæc iterum distribuuntur in mendacia perniciofa, jocosa, & officiofa. Mendacium perniciosum dicitur, quod ad nocendum; jocosum, quod ad delectandum; officiosum, quod ad juvandum vel se, vel alios comparatum est. *August. lib. de Mend. cap. 14.*

16 Omne mendacium per se ac naturâ suâ malum est : Primò, quia est abusus vocum, quæ datæ sunt ad cogitationes nostras aliis significandas. Secundò, quia auditorem deducit in errorem: error autem mentis malum est, sicut veritas illius ornamentum. Tertiò, quia minuit dicentis *dignitas*. Hoc enim lucrifaciunt mendaces (inquirebat Aristoteles) vt ne tum quidem illis credatur, cum vera dicunt. *Diog. Laert. in vita Arist.* Quartò, qui lædit humanam societatem, in quâ, fide sublata nihil potest esse firmum.

17 Ex quo certè colligitur, mendacia pernicioſa, & illa, quæ ſolâ ſunt mentiendi libidine, viro bono fugienda eſſe, ſive privatus is ſit, ſive in magiſtratu conſtitutus, utpote quæ per ſe mala ſunt, & nihil in ſe boni continent, quo malum illud compenſetur. Quid quòd mendacia pernicioſa præter propriam rationem mali, detrimentum alicui adferunt, eoque nomine injuſta ſunt? Itaque hæc haud dubiè nono præcepto, aliisq; S. Scripturæ locis prohibentur.

18 Aliorum mendaciorum alia videtur eſſe ratio. Hæc enim aliquid in ſe boni continent, quia alicui proſunt, & nulli nocent: eoque nomine ad charitatem referenda videri poſſunt, ac proinde non eſſe peccata, in primis mendacia officioſa. Imò videri poſſet, interdum peccatum eſſe, non mentiri; veluti cùm aliquis ſe, aut proximum ſuum mendacio poteſt à morte liberare, certò periturum, ſi non fuerit mentitus. Hæc ſpecioſa ſunt: attamen ab Auguſtini

fini. sententiâ non videtur recedendum, statuentis, omnia mendacia, etiam officiosissima, peccata esse, & nono præcepto, aliisque S. Scripturæ locis prohiberi. Nam quod per se malum est, non potest vlla affectu ratione fieri bonum. Non enim facienda sunt mala, ut eveniant bona. *Rom. 3. vers. 8.* Et licet generales sint sententiæ, quibus in sacris literis mendacia prohibentur; nostrum tamen non est, exceptionem sine manifesto scripturæ loco adhibere. Quare contendimus peccata officiosa esse mendacia, sed peccata tamen quæ levem habent culpam. Quod si officiosa mendacia peccata sint; tantò magis jocosa debent pro peccatis haberi, quanto majus bonum est pròdesse, quàm deleetare. His adde, quòd scriptura condemnat omnem *μωρολογίαν*, id est, *stultiloquium*. *Ephes. 5. vers. 4.* imò omne verbum *αργόν*, id est, *otiosum*. *Matth. 12. vers. 36.* Multò magis mendacium jocolum: si nempe eo dicatur animo, ut ei auditor fidem habeat.

19 In mendaciorum censu habenda non sunt fabulæ, apologi, parabola, hyberbolæ, iconiæ, & si quid præterea est Rhetorici apparatus. In his enim neq; voluntas est dicendi falsum, neq; animus fallendi. Imo ne falsitas quidē, sed figurata tantum orationis significatio.

20 Veritas, ut dictum est, consistit in æqualitate, & convenientia orationis, & vitæ cum mente & animi sententia: falsitas, in inæqualitate. Quare sequitur, veritatem esse simplicem, mendacium verò duplex: potest enim vel plus esse in oratione, quàm in re est, vel etiam minus. Veracitati ergo duo opponuntur vitia: in excessu, ἀλαζονεία, id est, *arrogantia*, in defectu, εἰσωνεία, id est, *diffimulatio*, lib. 2. Eth. cap. 7.

21 Arrogantes dicuntur qui simulant sibi, aut ea inesse bona, quæ non insunt, aut majora, quàm insunt. Idem dicuntur adulatores, cum aliis plus tribuunt, quàm revera habent. Omnis enim adulator mendax est. Sed de adulatione

latione sequenti cap. Arrogantes sunt duorum generum: quidam se jactant *μὴδενὸς ἔργα*, id est, *nullius gratia*; alii, honoris, vel lucri gratiâ. Qui nullius gratiâ se jactant, vanitate potius peccât, quàm malitiâ: malistamen similes sunt; aliter enim mendacio non delectarentur. Qui se honoris aut lucri causa jactant, deteriores sunt. Non solum enim mendacio, sed etiam ambitione peccant, aut intemperantia, imo etiam injustitia, iis enim muneribus sese ingerunt, quibus gerendis non sunt pares.

22 *Εἰσώτες*, id est, *dissimulatores*, dicuntur, qui, quæ in se laudabilia sunt, dissimulant, vel etiam nimium extenuant. Atque hi etiam duorum generum sunt: quidam enim magna dissimulant & aliis incognita, ne videâtur *ἀλάζονες*: alii etiam minima quæque & apertissima, ut videantur modesti. Tales homines *βαυχαπαύεσσι*, id est *veteratores* vocantur. Atq; hi superioribus multo deteriores sunt.

23 Ex duobus hisce vitiis *εἰρωνεία* multo

multo tolerabilior est, quàm arrogantia. Majorem enim habet cum veracitate convenientiam, minùs noxia est civili societati, & minùs incommoda conversationi.

24 Arrogans, ut dictum est, peccat simulando, ~~etiam~~ dissimulando: ex quo tamen colligendum non est, omnè simulationem, & dissimulationem peccatum esse, sed eam tantum, quæ cum mendacio conjuncta est; veluti si quis dicat se habere, quod non habet, aut nò habere, quod habet. At si quis dicat, se minùs habere quàm habet, non peccat, quia minùs in majore continetur: peccat tamen, si dicat se illud *minus tantum* habere, & nò etiam aliquid majus; jam enim mentitur. Præterea dissimulare dicitur, non is solum, qui dicit se non habere, quod habet; sed is etiam, qui non dicit se habere, quod habet: ille haud dubiè peccat; hic non peccat nisi tum fortè, cum veritas non est defugienda.

CAP. XX.

De Comitatus & Urbanitate.

Parag. I.

Omitas Græcè dicitur ἐπιεικία & φιλοπρῶσις, id est, *affabilitas*. Aristoteles nullum ei proprium nomen tribuit. Quoties enim de comitate agit, *φιλία* eā improprie nominat: ut *l. 2. Et b. c. 7. & l. 4. c. 6.* & passim alibi Idq; vel quia amicitia per quā mīsimiles est, vel quia amicitia mīfacillimè conciliat. Difficile enim dictu est, inquit Cicero, quantopere conciliet homines comitas, affabilitasque sermonis *lib. 2. Off.* Discrimen quod inter comitatem & amicitiam intercedit, in hisce positum est. Primo, amicitia cum amore coniuncta est, comitas ἀνὰ πάντας, καὶ τὸ ἐργάζεσθαι οἷς ὁμιλεῖ. Id est, *caret amoris affectu in eos, quibuscum conver-*
satur

satur. Secundo, amicitia tantum Inter notos contrahitur; comitas ὁμοίως πρὸς ἀγνώστους καὶ γνωσίμους, καὶ συνήθους, καὶ ἀσυνήθους, id est, aequè egra notos atq; ignotos, aequè etiam erga eos quorum familiaritate utimur, atq; erga eos, quorum familiaritate non utimur, exerceri solet. Tertio, amicitia non distinguit personas, comitas distinguit. Οὐ γὰρ ὁμοίως προσήκει σωφρονεῖν καὶ ὁδυρνεῖν δεισιζήσαν. Id est, non convenit, eandem habere rationem alienorum, atquè eorum qui nobis familiaritate coniuncti sunt. lib. 4. Eth. cap, 6.

2 Comitas est virtus mediocritatem servans in voluptate alijs in civili conversatione exhibendâ.

3 Obiectum comitatis sunt sermo, gestus, actiones, atq; omne illud, quo alios in civili conversatione solemus delectare, vel etiam offendere, aut molestiam creare.

4 Officium comitatis est, in omni hominum congressu σοφὰ ἔειπεν ὅτι μὴ λυπεῖν ἢ συνδουλέειν. Id est, hunc habere si-
bi

bi propositum scopum, ne quem offendat, aut potius ut delectet. lib. 4. Ethic. c. 6.

5 Atq; hac in re duo viro comi observanda sunt: alterum vt omnia referat πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον. I. e. ad honestatem & utilitatem: alterum, vt vnicuiq; tribuat τὸ πρέπον. id est, quod dicens atque decorum est. lib. 4. Ethic. cap. 6.

6 Quare εἰρεῖται μὴ καθ' αὐτὸ τὸ σωηδύνειν, καὶ τὸ λυπεῖν ἐυλαβεῖται τοῖς ὃς ὑποβαίνειν, ἔαν ἡμεῖς, σωέμεν λέγω ὃ τὸ συμφέρον. Id est, delectationem per se sequitur, atq; eligit, offensionem contra vitat: ceterum ad ea, quae sunt eventura, ad honestatem, inquam, & ad utilitatem, si maiora sint, accommodat. Etenim τῶν ἡδονῶν δ' ὅσας αὐτὰ ἐστὶ μὴ καλὰ, ἢ βλαβερά, σωηδύνειν, δυσχεραίνει, καὶ πρὸς αἰσθήσει λυπεῖν. καὶ τὸ ποιῆν ὃ ἀσχημὸς αὐτῷ φέρει, καὶ ταύτῃ μὴ μικρὰν ἢ ἐλάττω, ἢ ὅτι ἐναντίως μικρὰν λυπῶ, ἢ ὑποδέξει, ἀλλὰ δυσχεραίνει. Id est, si quando sine turpitudine, aut damno suo alios oblectare non potest, eiusmodi obsecundationem improba-

bit

bit, multoq; malit offendere. Quod si quid erit, quod ei, qui faciat, magnum dedecus, aut damnum adferat, & adversatio parum ei molesta futura sit, non probabit illud factum, sed moleste feret, & reprehendet. Qua in re prudentes medicos imitatur. Ut enim illi modicum dolorem agris valetudinis restituendæ causa infligunt: ita hic ἡ δολὴς ἐνεκα τῆς αὔτης αἰσῶς ἀλλ' οὐκ ἐκ λυπῆς, id est, magne in posterum voluptatis causa leviter offendet. lib. 4. Eth. cap. 6.

7 Ut servet τὸ πρέπον, διαφερόντως ὁμιλεῖ, τοῖς ἐν ἀξιώματι, καὶ τοῖς ταχέσι, καὶ μᾶλλον ἢ ἥττον γυναικίσι, id est, aliter communicat cum iis, qui in aliqua dignitate constituti sunt, aliter cum vulgo; aliter cum notioribus, aliter cum minus notis. lib. 4. Eth. cap. 6. Cum superioribus communicat modestè, & reverenter; cum æqualibus, amicè, & libere: cum inferioribus blande & graviter: ubique vitat levitatem.

8 Comitati in excessu opponitur ἀπροκία, id est, nimium aliis placendi studi-

studium; in defectu, δυσκολία, id est, morositas.

9 "Αἰεσκοί dicuntur, qui vt alijs placeant, nec gravitatem suam tuentur, nec curant honestatem, neq; decorum: omnia aliorum facta, dictaq; probant, aut probare sese simulant, & sua alijs probare quovis modo nituntur. Horum alij nihil aliud spectant, quam vt alijs grati acceptiq; sint, alij quæstum etiam atq; emolumentum: hi κόλακες dicuntur, Latine *adulatores. lib.4. Eth. cap.6.*

10 Morosi dicuntur, qui vel ab hominum conuersatione abhorrent, vel si forte cum hominibus congregiuntur, ne in honestis quidem rebus verborum, aut vultus hilaritate alijs placere student; quin contra aliorum facta, dictaq; vel improbant, vel etiam reprehendunt; & quod caput rei est, aculeata quadam loquedi libertate, omnibus sese reddunt exosus & infensos.

11 Vtrumq; hoc vitium magnum est

est, & malum; alterum, quia noxium, alterum quia molestum est, & parum idoneum ad conversationem civium. Deterior tamen est assentatio, & tanto magis fugienda quanto lædit occultius, nocentiusque.

12 Urbanitas, Græcis *εὐτραπλία*, est virtus servans mediocritatem in ludis & iocis.

13 Obiectum urbanitatis sunt ludi & joci: officium, modum servare, tum in ludis spectandis atque exercendis, tum in jocis dicendis, atque audiendis. Nam etsi in ludis atque jocis facilis sit in excessum lapsus; potest tamen in defectu quoque peccari, etiam à viro gravi & cordato. Ex quo sequitur, aliqua virtute opus esse, quæ in ludendo & jocando modum præscribat, ne in excessu aut defectu peccetur. Omnis enim nostra vita *εἰς ἀνεξίτηλον καὶ σπουδαῖω δέησιν*, id est, *in remissionem & occupationem divisa est*. Homo enim serijs rebus occupatus sensim fatigatur; quiete deficitur. *ἢ γὰρ ἀνάπαυσις, ἢ πόνων ἀετιμαίσι.*

Id

Id est, *requies enim laboris condimen-
tum est. Plut. lib. de puer. educ.* In qui-
ete solent homines ludis & jocis vaca-
re, quo magis animum reficiant. Ipsa
enim cessatio per se non nisi ignavis
hominibus grata est: seduli, tadium
cessationis ludis & jocis diluunt. Neq;
vero putandum est omnes ludos atq;
jocos sacris literis prohiberi. Quin con-
tra, quia ludorum & jocorum mentio-
nem sæpe faciunt, & ludentium & jo-
cantium exempla commemorant, idq;
sine vlla reprehensione, colligi posse vi-
detur, aliquam ludendi & jocandi ra-
tionem nobis indulgeri. Videantur lo-
ca. Gen. 26. 8. lib. 1. Sam. 18. 6. & lib. 2.
cap. 6. lib. 1. Reg. 18. 27. lib. 1. Parag. 13.
8. Jerem. 31. 4. Zach. 8. 5. Nec obstat,
quod Apostolus *ἐντραπλίαν* damnat,
Eph. 5. 4. Eo enim loco *ἐντραπλίαι* no-
mine; non omnis ludorum & iocorum
usus, sed nimia licentia damnatur, quæ
tunc temporis inter Ephesios vige-
bat.

14 Ut autem distinctè huius vir-
tutis natura intelligatur prius de ludis,
deinde

deinde de jocis dicemus. Ludorum tria sunt genera suis finibus distincta. Nam cum omnis ludus ad oblectationem referatur, quidam solo aspectu, aut auditu oblectant, ut spectacula & acroamata, quo etiam referri potest Musica. Alij oblectant spe victoriæ, aut potius spe honoris aut lucri, quæ victor tanquam præmia victoriæ consequi solet. Atq; hi rursus sunt triplices; alij enim victoriam habent in solo casu positam; ut alea: alij in solâ industria aut peritia ludendi; ut ludus pilæ, latrunculorum, &c. Alij partim in casu partim in industria, ut lusus chartarum & quem nos *verkeeren* vocamus. Postremum genus ludorum est, qui solo opere, atque exercitio delectant, ita ut in ijs nulla victoria consideretur; ut, saltare, currere, &c.

15 Spectacula & acroamata non videntur esse damnanda, si nihil habeant obscœnitatis aut impiæ vanitatis, nihil inhumane feritatis, nihil denique aculeatæ libertatis. Quibus cautionibus

bus rejicimus primum omnes actiones scenicas, in quibus multa impia, multa obscœna, pleraq; vana, auribus oculisve obijciuntur: deinde spectacula gladiatorum, in quibus aut homines cum bestiis, aut homines cum hominibus, ad mortem vsque depugnare solebant, tantum ad spectatores oblectandos: Postremo morem veteris comœdiæ, in qua Poetæ non improbantur, sed optimos non raro.

Multa cum libertate notabant.

veluti cum Aristophanes in Nubibus acerbissime traducit optimum philosophum Socratem. Hæc inquam omnia damnamus, non quia urbanitati, sed quia pietati, temperantiæ comitati aliisue virtutibus contraria sunt: sed si ista quæ dixi absint à spectaculis, veluti si quis tragœdiam Sophoclis aut Senecæ, aut commœdiam Terentij aut Plauti agat, aut agi spectet, non putem peccaturum.

16 Non damnaverim etiam ludos, quibus corpus animusve exercetur

tur, siue certamina sint, in quibus victoria proponitur, non in casu sed in peritiis, siue mera exercitia; modo non sint periculosa, ut hastiludia, torneamenta, &c. Sed quid si in certaminibus ludicris, victoriae praeium spectetur, an tum lusus non sit illicitus? Si praeium victoriae sit honor; vel etiam si lucrum ex publico proponatur, non vitiat ludus: sed tum vitiat, si in pretium luditur, hoc est, si ipse victus tenetur victori pretium pendere, & quidem tantum, ut magis quisque lucrum spectet, quam victoriam aut ludendi exercitium. Nam quia modus acquirendi per ludum videtur aequitati repugnare, ad avaritiam pertinet, lucrispe ludis indulgere. Si tamen aliquod lucellum victori proponatur, tanquam praeium, idque tam exiguum ut nec victus doleat amissum, nec victor gaudeat acquisitum, non videtur id plane damnandum. Hac enim ratione nihil aliud efficitur, quam ut ludentes attentiores sint, ideoque animus atque
corpus

corpus melius exerceatur.

17 Ludus alex, cæterique ludi, qui in solo casu consistunt, plane sunt improbandi; idq; non solum, cum in pretium luditur, quod semper apud cordatos turpe iudicatum fuit, & jure civili prohibitum. ff. & C. de Aleatoribus; sed etiam cum nullum pretium in lusum deponitur. Alea enim neq; iudantes exercet, neque justam habet causam delectationis. Neq; enim sensus voluptatem capiunt ex ista actione; neq; victoria delectare debet cordatum, quam solus casus dedit.

18 Atquæ hæc de ludis: jocandi genus duplex est, alterum illiberale, alterum liberale. Illiberale jocandi genus dicitur, quod vel impium aut profanum est, vel obscænum, vel contumeliosum, vel impèritum. Liberale in quo nihil impietatis aut profanitatis, nihil obscænitatis, nihil contumeliæ: quodque eruditionem aliquam coniunctam habet, atque elegantiam: ut sunt ἀποδεδυμένα, hoc est, facete aut acute dicta,

*Et*a, historiae jucunda & id genus alia.
Hoc vnum jocandi genus adhibendum, prius illud studiose vitandum.

19 Præterea diligens in ludis atq;
jocis circumstantiarum, & imprimis
loci & temporis habenda est ratio, atq;
insuper servandum decorum. Est enim
σοφικώτατον tum iocari, atque ludere,
cum aut sacra peraguntur, aut luctui in-
dulgetur, aut de rebus gravioribus se-
rio deliberatur, atque ut verbo dicam,
cum tempus locusque seria requirunt.
Ut decorum servetur, habenda est ra-
tio personarum. Neque enim quilibet
joci atque ludi quoslibet decent: neq;
apud quoslibet. Alii enim decent se-
ves, alij juvenes, alij priuatos, alij ma-
gistratum, alii viros, alij mulieres. Præ-
terea, aliter inter familiares jocandum
est, aliter inter ignotos: aliter cum æ-
qualibus, aliter cum superioribus &
magnatibus. Quæ omnia discrimina
prudenter debent discerni.

20 Iam in audiendis etiam joci
discrimen prudenter adhibendum est.
Alij

Alij enim probandi sunt, alij ferendi, alij denique reprehendi. Probandi sunt ioci liberales, tempestivi, & decori: ferendi, inperiti & inficeti, intempestivi, indecori, item illi, qui aliquid habent mordacitatis: ioci impii, profani, obscæni, petulantes, contumeliosi, reprehendendi sunt.

21 Urbanitati in excessu opponitur *καμολοχία*, id est, *scurrilitas*, in defectu, *ἀγροικία*, id est, *rusticitas*.

22 Scurræ quidem dicuntur omnes, qui in ludis atque iocis non adhibent modum nullamque rationem habent decori aut circumstantiarum, sed illi præcipuè, qui ex quovis illiberali jocandi genere risum captant, nullisq; parcunt, ne sibi quidem ipsis.

23 Scurrarum duo sunt genera: alij enim nihil aliud spectant, quam ut delectent, & risum moveant; alij hoc vitæ genere sibi victum quærunt. Atq; hi parasiti dicuntur, genus hominum supra quam dici potest seivile. Horum mores in commœdijs graphicè describuntur.

24 Rustici & agrestes hoc loco dicuntur, homines ab omni ludorum & jocorum genere alieni, ut qui nec ipsi joculari, neq; aliorum ludos aut jocos perferre possunt.

CAP. XXI.

De Iustitia universalis, & iure.

Parag. 1.

Tquè hætenus de virtutibus moralibus, quæ nos dirigunt in ordine ad nos ipsos: sequitur iustitia, quæ nos dirigit in ordine ad alios. Iustitia est ἡ ἐξ ἐσὶ ἀφ' ἧς πρακτικοὶ τὸ δίκαιον εἰσὶ, καὶ ἀφ' ἧς δικαιοπραγεῖσι, καὶ βέλους τὰ δίκαια, id est, *habitus, quo homines propensi sunt ad res iustas gerendas, quæq; res iustas gerunt, & volunt. lib. 5. Eth. cap. 1.* Ab hac definitione non differt illa, quam tradunt I. Cti ff. de I. & iure lib. 10. Iustitia est constans & perpetua voluntas suum cuique tribuendi.

Nam

Nam *summi cuiq; tribuere*, idem est. I. Cuius quod est *δικαιοπραγεῖν* apud Aristotelem; & *constans & perpetua voluntas* apud illos est, quod apud hunc *habitus*. Est autem habitus remotum iustitiæ genus: pro quo vellem vocem *virtutis* posuisset, quæ proximum iustitiæ genus denotat.

2 Iustitia est cæterarum virtutum usus erga alios. Πολλοὶ γὰρ ἐν ἑαυτοῖς δικαιοῖς τῇ ἀρετῇ διατελεῖν χρεῖσθαι ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ἐπεὶ ἀδυνατοῦσι. Id est, pleriq; enim in suis quidem rebus virtute uti possunt, in iis autem, quas habent cum alio, non possunt. At qui iustitia præditus est, non solum erga seipsum, sed etiam erga alios potest virtutem colere. *lib. 5. Eth. cap. 1.* Iustitia enim foras spectat (ut ait Cicero) totamq; se ad alienas utilitates porrigit, atq; explicat. *lib. 2. de leg.* Quæ de causa videtur esse, ἀγαθὸν ἀλλοτρίον, id est, *bonum alienum*. Cæterarum enim virtutum opteationes habent τὸ δὲ in solâ ἐπιτηδεύσεια affectuum, & circumstantijs ipsi operanti convenientibus, & de-

coris; operationes iustitiæ non in his solum rebus perfectionem suam habent, sed etiam in æqualitate quadam inter damnum & lucrum aliorum. Verbi gratia, si quis τὸ καρδαίνον ἐνεκα μοιχεύῃς καὶ πωσλαμβάνῃς, id est, *questus gratia adulterium committat, indeq; mercedem ferat*, iniustus potius est, quam intemperans: quia illius actionis ἀταξία est in ordine ad alium: si vero committat adulterium πωσίδας, καὶ ζημιώσῃς δι' ὁπδυμίας, id est, *dans aliquid de suo, iacturamq; rei suæ faciens, idq; libidine concitatus*, intemperans quidem erit, at non iniustus speciali modo; sed tantummodo generali, quatenus scilicet intemperantia sub vniuersali iniustitia continetur idque quia ἀταξία est in ordine ad ipsum operantem. lib. 5. Eth. cap. 2.

3 Iustitia est virtus pulcherrima, perfectissima, & optima. Ut enim nequissimus mortalium est ὁ πρὸς αὐτὸν καὶ πρὸς τὸς φίλους ζημιώσας τὴν μοχθηρίαν, id est, *qui improbitate adversus seipsum*
vitur

utitur, & adversus amicos: ita optimus est, ἔχ' ὁ πρὸς αὐτὸν χρώμενος τῇ ἀρετῇ, ἀλλ' ὁ πρὸς ἑτέρον τῆ τοῦ ἔργου. id est, non qui erga se, sed qui erga alios virtutem colit: hoc enim opus, hic labor est. lib. 5. Eth. cap. 1.

4 Iustitia est ἐκ τῶν πολλαχῶς λεγόμενων. Id est, ex eorum numero, quæ multis modis dicuntur. Et si autem hæc homonymia obicurius sit, propter significationum affinitatem; deprehendi tamen potest ex homonymia iniustitiæ. Nam si vnum contrariorum est ambiguum, etiam alterum est ambiguum. lib. 1. Top. cap. 15. Iniustus enim dicitur καὶ ὁ ἀνόμιμος, καὶ ὁ πλεονέκτης, καὶ ἄνιστος. Id est, & is qui legem violat, & qui sibi plus vindicat quam par est, quiq; inæqualis est. Quare iustus dicetur, καὶ ὁ νόμιμος, καὶ ὁ ἴσος, id est, & qui leges servat, & qui equalis est: & Iustitia tum ἐνομίαν, tum æqualitatem denotabit. lib. 5. Eth. cap. 1.

5 Iustitia, quæ denotat ἐνομίαν, vocatur iustitia universalis: quæ deno-

tat æqualitatem, vocatur particularis, Huius divisionis hæc est ratio. Iustitia, vt dictum est, ordinat homines ad se in vicem, & dirigit eorum actiones ad bonum alienum. Quare cum homo vel cum tota Repub. comparari possit, vt pars cum toto; vel cum quolibet privato, vt pars cum parte; cumq; utrobique sint certa quædam officia servanda; omnino duæ species iustitiæ statuendæ sunt; quarum vna dirigat humanas actiones ad commune bonum & utilitatem totius Reipub. altera ad bonum & utilitatem singulorum: illa universalis, hæc particularis iustitia vocari solet.

6 Iustitia universalis est virtus obedientiam omnibus legibus ad publicæ societatis conservationem præstandi. Hinc colligit Aristoteles *πάντα τὰ νόμῳ ἐκείνῳ πᾶσι δίκαια*, id est, omnia quæ legibus consentanea sunt; esse aliquo modo iusta. Dicit aliquo modo, quia fieri potest, vt lex turpia imperet: subiicit ergo illa demum esse iusta, quæ defini-
nita

nita sunt τὸ δὲ τὸ νομοθετικὸν, quod tantundem est ac si diceret, ab iis qui legum ferendarum periti sunt. lib. 5. Eth. cap. 1.

7 Iustitia enim universalis nihil aliud est, quam ὅλη ἀρετή, id est, *universa virtus* moralis: quia, quemadmodum in proverbio est.

Ἐστὶ δὲ δικαιοσύνη συνῆλβδλω πᾶς ἀρετῆς

Iustitia una alias virtutes continet omnes.

Vnus enim idemq; habitus est: qui tamen quia τὸ εἶναι, hoc est, *modus existentia* non est idem, ἢ μὲν πρὸς ἑτερον, δικαιοσύνη ἢ δὲ τοιάδε ἕξις, ἀπλῶς ἀρετὴ, Id est, quatenus ad aliam refertur, *iustitia*; quatenus talis quidam habitus est, *absolute virtus* nuncupari solet. lib. 5. Eth. c. 1. Etenim lex ἀρχεὺς ἐστὶ πάντων, id est, *de omnibus rebus loquitur*. lib. 5. Eth. cap. 1. καὶ καθ' ἑκάστω ἀρετῶν προσατὴς ζῆν, καὶ καθ' ἑκάστω μοχθηρίαν κολύει. Id est, *inbet unicuiq; virtuti convenienter vivere, vetatq; vivere secundum v-*

numquodq; vitium lib. 5. Eth. cap. 2. Quare cum iustitia Pareat omnibus legibus, necesse est, cæteris virtutibus præditum esse, qui præditus est vniuersali iustitia; & viceversa, præditum esse iustitia vniuersali, qui cæteris virtutibus præditus est, si eas referat ad communem vtilitatem Reip.

8 Causa vniuersalis iustitiæ sunt τὴν νομιμῶν ὅσον νομοθέτην ἢ τοὺς αὐτοὺς, ἢ ἅπας τὸ κοινόν, id est, ea omnia legum præcepta, quibus disciplina civium continetur, quæ Rempublicam spectat & ad communem vtilitatem dirigitur. lib. 5. Eth. cap. 2. Duplex enim est civium institutio, altera publica, altera privata. Institutio publica est, quâ cives inde à pueris assuefiunt formæ & legibus Reip. in qua nati sunt, aut in quâ degunt: privata: quâ ciues imbuuntur bonis moribus, qui in omni Rep. debent obtinere. Et sicuti institutio privata facit bonos viros ita publica facit bonos cives, eaq; causâ est vniuersalis iustitiæ, & fundamentum civitatis. Nam in animis civium generat

generat talem ac tantum amorem patriarum legum, vt suas quisq; optimas esse putet, neque eas vlllo modo mutare velit.

9 Iustitia vniversalis in omnibus quidem hominibus est necessaria; sed imprimis requiritur in principe, aut in supremo magistratu: idque non solum, quia illius curæ Resp. peculiari quadam ratione commissa est: sed etiam, quia, qui in magistratu constituti sunt, & legibus soluti, saltem eatenus, vt pœna coerceri non possit, maiorem habent opportunitatem, & licentiam peccandi. Multos enim videas, quos iudices, quad diu privati sunt, esse quanti vis pretij; qui, vbi ad principatum, aut supremum magistratum euecti sunt, omne genus nequitix apertè profitentur: vt verissimum sit illud, siue Biantis, siue Solonis, ἀρχὴ καὶ ἀνδρα ἀνέστη: Id est, magistratus virum demonstrabit. lib. 5. Eth. cap. 1.

10 Vt hæc magistratus licentia coerceatur; non est imperium homini,

sed rationi permittendum *lib. 5. Eth. cap. 6.* magistratusq; debet non secundum voluntatem suam, sed secundum legem imperare. Magistratus enim, qualiscumq; tandem sit, affectibus obnoxius est, quia homo est; ideoq; corruptibilis ab intuitu personarum. At lex semper sibi similis est, & ad omnia immobilis, quibus homines solent moveri ad *προσωποληψίαν* id est, *accepti- onem personarum*. Itaq; videtur Deum Reipub. præficere velle, qui jubet imperare leges; qui vero hominem præfere jubet, *προσι μοι τὸ θηρίον*, id est, *feram adiungit*. Nam cupiditas revera fera est, & iracundia magistratus, & optimum quemq; depravat. *lib. 3. Polit. cap. 16.* Ex quo sequitur interitū paratū esse illi civitati, *ἐν ᾗ ἀρχόμενος ἂν ἢ καὶ ἀκνέος ὁ νόμος*, id est, *in qua lex auctoritate sua destituta subest imperio magistratus*: contra incolumen servari eam, omnibusq; bonis abundare quæ Deus civitatibus largiri solet, in qua magistratus legibus subijcitur. *Plato lib. 4. de leg.* Legitimus

Eth. mus ergo magistratus est φύλαξ τῆς δικαίας, id est, *custos iuris* & ὁ νόμος πλέον τῆς ἀπαιτίας, ἀγαθὸν αὐτοῦ, εἰ μὴ πρὸς αὐτὸν ἀναλογον ἐστίν. Id est, *non plus sibi tribuit eorum, quæ absolutè bona sunt, quam aliis, nisi illud ei ex proportionē debeatur, lib. 5. Eth. cap. 6.* Addo neq; minus mali. Et ob hanc rem debetur illi τιμὴ καὶ ῥέσος, id est, *honor & decus.* Ὅσοις δὲ μὴ ἱκανὰ ταῦτα, ἔτιοι γίνονται τυράννοι. Id est, *qui hisce rebus non sunt contenti, ὅς sunt tyranni lib. 5. Eth. cap. 6.*

II Obiectum vniversalis iustitiæ, aut potius effectum, est τὸ δίκαιον, id est, *ius*, siue id quod iustum est. Ius (non à iustitiâ, sed à iubendo dictum) propriè dicitur naturæ populi ejusve qui vicem gerit populi, iussum. Improprie sumitur, primo per metonymiam subiecti pro eo, quod juri propriè dicto, siue legibus conveniens atque consentaneum est. Secundo, per metonymiam adiuncti, vel pro juris scientia; veluti, cum ius à Celso definitur, ars boni & æqui: vel pro loco, in quo

quo ius dicitur; veluti cum dicimus, aliquem in jus vocare: tertio per metonymiam causæ pro potestate jure concessa; ut in definitione itineris, actus viæ, aquæ-ductus, ubi dicitur, iter est actus eundi, ambulandi homini; actus est jus agendi vel jumentum vel vehiculum, &c. ff. de serv. præd. rust. leg. 1. Hoc loco ius sumitur pro eo quod juri propriè dicto consentaneum est: quod si spectetur ut præstandum, est obiectum; si ut præstitum, est effectum justitiæ.

12 Ius dividitur in politicum & œconomicum: quorum illud simpliciter; hoc, secundum quandam similitudinem, jus appellatur. Ius politicum dicitur quod obtinet ἐπὶ κοινῶν βίῃ πρὸς τὸ εἶναι αὐτὰ ἕκαστον, ἐλευθέρων καὶ ἴσων, ἢ κατὰ ἀναλογίαν, ὥς κατὰ δεινμόν. Id est, inter homines liberos, numero, aut proportionem æquales, vitæq; communione iunctos, ut us omnia suppetant, quæ ad vitam sunt necessaria. lib. 5. Eth. cap. 6. Hoc est, ut verbo dicam, inter cives atq; membra eiusdem civitatis.

13 Ius politicum dividitur in jus naturale & legitimum. Ius naturale dicitur, quod ubique & semper eandem vim obtinet, idq; naturâ suâ, καὶ μὴ πρὸς θεὸν ἢ μὴ, id est, non quia ita decretum vel non decretum est. Ius legitimum vocatur ὁ ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκείνῳ διαφέρεται, ὅπως ἢ ἄλλως ὁπῶν ὃ θᾶν, διαφέρεται, id est, quod ab initio, hoc an illo modo fiat, nihil refert; cum vero constitutum est, tum refert. Iam vero jus naturale apud omnes idem atque immutabile dicitur, non quia ab omnibus & semper præstari solet, sed quia omnes homines semper & ubiq; obligat ad illud præstandum. Huius rei causa est quod recta ratio, quæ norma naturalis juris est, una fit ubique & semper eadem sicuti ubique una & semper eadem est humana natura. At jus legitimum nec idem est apud omnes, & sæpe, vel tacito populi consensu, vel latâ contrariâ lege mutatur. Ejus enim norma est salus Reip. & publica utilitas civium: quæ non semper & ubique una eademq; reperitur, quia non est

est vna semper & vbique eadem forma Reip.

14 Iurisconsulti dividunt jus in commune & proprium. Ius proprium appellant jus civile. Ius commune rursus subdividunt in jus naturale & jus gentium. Ita vt jus omninò tripartitum illis sit. Collectum enim est vel ex præceptis naturalibus, vel ex præceptis gentium, vel ex præceptis civilibus. Ius naturale est, inquit; quod natura omnia animantia docuit. Hinc descendit maris atq; sceminæ conjunctio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, eorundemq; educatio. Ius gentium esse dicunt, quod naturalis ratio inter omnes homines constituit, siue, quo omnes gentes communiter vtantur. Ideoque à naturali jure recedit, quia illud omnibus animalibus; hoc, solis hominibus inter se commune est. Ex hoc jure, introducta sunt bella, discretæ gentes, regna condita, dominia distincta, cōmercia, &c. Ius civile siue proprium, quod quisque populus

pulus sibi constituit. Et quanquam vnaquæq; Resp. habeat jus suum, quia tamen jus Romanum multis in locis & Rebus pub. Europæ receptum est, factum est, ut jus Romanum *ἡ ἐξουσία* jus civile nuncupetur. Atque hoc rursus vel scriptum est, ut lex, plebiscitum, senatus consultum, placita principum, edicta prætorum, responsa prudentum: vel non scriptum sed usu, & consensu utentium, comprobatum. *ff. de Inst. & Iure.* Hæc I. C. sed non videntur satis accuratè jus naturale definivisse. Nam jus naturale nullo modo competit brutis animantibus. Ius enim & injuria non habent locum, ubi locum non habet lex. Leges poni nequeunt brutis animantibus. Itaq; statuendum est, tam jus naturale, quam gentium solis hominibus convenire, sed hoc interesse, quod jus gentium in iis rebus sit positum, quæ ad solos homines spectant; jus naturale in iis, quæ etiam in bruta cadunt, tametsi in brutis non habeant rationem juris. Itaq; jus naturale & jus gentium
idem

idem sunt ratione formæ (eandem enim habent normam, nempe naturalem rationem, quæ in omnibus hominibus est eadem vt ante dixi) sed differunt materia. Nam jus naturale positum est in iis rebus, quæ homini communes sunt cum bestiis, (quas tamen homines faciunt vi rationis naturalis quam diximus esse formam juris; bestia, cæco quodam instinctu, & a juris naturæ alieno) jus gentium in rebus homini propriis. Ius civile, materiâ convenit cum jure gentium (vtrumque enim versatur circa res homini proprias) sed ab eo formâ differt. Nam forma juris gentium est convenientia cum ratione naturali; forma juris civilis, convenientia cum ratione civili, quæ est ipsa salus Reipub. A jure naturali jus civile & materia differt & formâ.

15 Iuris legitimi adjunctum est ἐπιχρηστική, i.e. *aquitas*. *Aquitas* est ἐναρμόνισμα νόμου ἢ ἐλλείπει δὲ τὸ κατὰ νόμον. i.e. *correctio legis, qua aliquid ei deest, propterea, quia generaliter loquitur, lib. 5. Eth.*

cap.

cap. 10. Iure enim constituuntur in iis, quæ ἐν τῷ νόμῳ, non quæ ἐκ τοῦ νόμου accedunt; neque in iis quæ fortè vno aliquo casu accidere possunt. ff. de leg. l. 3. Itaque lex corrigi dicitur; primò, cum quis vniversalem sententiam ad casus non expressos secundum rationē utilitatis & finem legislatoris accommodat. Nam etsi non possint omnes articuli sigillatim legibus comprehendī; attamen, cum in aliquā causā sententia earum manifesta est, bona occasio est, cetera, quæ tendunt ad eandem utilitatem, vel interpretatione, vel iurisdictione supplendi. ff. de leg. l. 12. & 13. Secundò dicitur lex emendari, cum quis eam benignè interpretatur, ejusq; mentem potius, quàm verba respiciat. Nam scire leges non est earum verba, sed vim ac potestatem tenere. Itaque sicuti contra legem, qui facit, quod lex prohibet, ita in fraudem legis facit, qui salvis legis verbis, sententiam ejus circumvenit ff. de leg. l. 17. & 29. Itaque finis legis respiciendus est atq; id, ὃ καὶ

ὁ νομοθέτης ὅπως ἀνείποι, ἐκεῖ παρών, καὶ ἡ
 ἡδὲ, ἐνομοθέτησεν αὖ. Id est, quod etiam
 legislator, si illic adesset, eloqueretur, &
 si scivisset, lege cavisset. Nec tamen ob
 hunc defectum culpandus est legisla-
 tor. Τὸ γὰρ αἰμαρτημα ἐκ ἐν πρὸ νόμῳ, καὶ ἐν τῷ
 νομοθέτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει τῷ ἀνθρώπου. ὅθεν
 οὐδὲς γὰρ ἡ φύσις ἀναγκάζει ὅλην ποιῶν ἐσθλόν. Id
 est, Nam culpa non in lege, neq. in legis-
 latore, sed in ipsa rei natura est. Iam e-
 nim talis est rerum agendarum materia.
 lib. 5. Ethic. cap. 10.

16 Æquitati opponitur: Primò,
 Sycophantia, hoc est, malitiosa legis in-
 terpretatio. I. Cui calumniam vocant)
 quâ verba legis in sensum detorquen-
 tur alienum à mente legislatoris. Se-
 cundò, τὸ ἀκρίβοδίκαιον, quasi dicas ex-
 actum, & strictum jus. Dicitur autem
 strictum jus, cum leges severè retinen-
 tur, circumstantiis loci, temporis, aut
 personarum, ipsaq; legislatoris mente
 mitigationem requirentibus. Atque
 hoc sensu verum est illud; Summum jus
 est summa injuria.

17 Ius œconomicum est, quod colitur
inter ejusde n familiae membra: estque
vel *οικονομικόν*, id est, *herile*, quod est in-
ter domino & servum; vel *πατρικόν*, id
est, *paternum*, quod est inter patrem &
liberos; vel *γαμικόν*, i. e. *nuptiale*, quod
est inter conjuges. *lib. 5. Sch. cap. 6.*

18 Ius œconomicu n non est si-
mpliciter jus, sed jus *κατὰ μεταφυσικὴν καὶ κατὰ
μορφολογίαν*, id est, *translatione verbi*, ac si-
militudine quadam. Nam quia filius
pars quædam patris est, *ὅς ἐστι παῖς*,
ὃς μὴ χωρισθῇ, id est, *usq; dum adoleverit*,
& à patre seiunctus non fuerit, & servus
est domini *κτῆμα*, id est, *possessio* non po-
test esse locus injuriæ propriè dictæ in-
ter patrem & liberos, dominum & ser-
vos. Non enim multo magis fieri po-
test, ut quis sua, quàm ut seipsum inju-
riâ afficiat. Nam ubi non est lex, ibi nō
est injuria: atqui inter patrem & libe-
ros, dominum & servos, non intercedit
lex; quia inter eos non est *ἰσότης τῆ ἀ-
ρχῆς καὶ ἀρχεῖς*, id est, *imperandi & paren-
di æqualitas*. Cum autem major sit æ-
qua-

qualitas inter maritum & vxorem, maior etiam inter eos est juris communitas; non tamen tanta, quanta est inter cives. *lib. 5. Eth. cap. 6.* Atque hæc quidem omnia intelligenda sunt de iis rebus, quæ familiam spectant, quarum omnium dominus est paterfamilias. In quibustamen hæctenus injuriæ locus est quatenus Reip. interest certis legibus familias administrari, & vnumquæque suis rebus non abuti.

19 Iustitiæ vniversali opponitur vniversalis iniustitia, quæ nihil aliud est, quàm vitium, quo non præstatur obedientia legibus, & humana societas turbatur.

20 Vniversalis iniustitia ita se habet ad cætera vitia, vt vniversalis iustitia se habet ad cæteras virtutes: quare sicut hæc idem est, quod vniversa virtus, cæterasq; virtutes suo ambitu complectitur; ita illa idem est quod *ἀνὴρ ἄδικος*, id est, *vniversum vitium*, quod cætera omnia vitia sub se continet. *lib. 5. Eth. cap. 1.*

21 Vt se habet jus ad iustitiam, ita se habet injuria ad iniustitiam: erit ergo injuria objectum, aut potius effectum iniustitiæ universalis, sicut jus est effectum iustitiæ universalis. Injuria est damnum, quod invito à volente immetitò infertur. Sunt enim tria genera damnorum, quæ aliis in civili societate inferuntur. Nam quando quis alteri nocet nescius & ἄγλῶς, dicitur ἀπώχημα, id est, *infortunium*: quando nescius nocet, & non ἄγλῶς, quidem, sed tamen sine malitia, & animo nocendi, dicitur ἀμάρτημα, id est, *erratum*; quando nocet sciens, atq; eo animo, ut noceat, ἀδίκημα, id est, *iniuria*, lib. 6. Eth. cap. 3. Iurisconsulti ἀπώχημα casum fortuitum vocant; ὁμάρτημα, culpam; ἀδίκημα, injuriam. Casum fortuitum appellant, qui humano captu prævideri nequit, aut, si prævideatur, non potest impediri. Culpam esse aiunt imprudentem actionem, aut actionis omissionem, qua alteri immerenti nocetur. Culpam dividunt in latam & levem; culpam la-

tanti

tam esse dicunt, cum quis obtendit ignorantiam in iis rebus, quas omnes homines communi sensu præditi intelligunt: aut cum non adhibet eam diligentiam in rebus alienis fidei suæ commissis, quam adhibere solet in propriis. Levem culpam vocant cum quis peccans consueta in suis rebus negligentia, non præstat in rebus alienis ea omnia, quæ diligens paterfamilias in suis rebus adhibere solet. Injuria vel dolo inferitur, vel vi: utraque à proposito, ac studio nocendi proficiscitur; utraq; etiam invito inferitur: sed vis inferitur scienti; dolus, ignorantia. Licet autem lata culpa à dolo distinguatur definitione, dolo tamen proxima est, & effectu juris, ipse dolus. Et ideo in contractibus, perinde ut dolus, præstari debet.

22 Non quicumque aliquem *ἀδικῶν*, id est, *iniuria afficit*, injustus dici potest: sicut nec justus^u, quicumque *δικαιοῦν*. id est, *alicui ius suum tribuit*: sed is solum, injuriam facere, aut jus alteri tribuere dicendus est, qui suâ sponte

sponte, & ex deliberato animi cōsilio id facit, non qui ex irā, aut alio animi affectu. Etenim ἐκ ἄρχης ὁ θυμὸς ποιεῖν ἀλλ' ὁ ὀργῆς, id est, nō horum autor est, qui ira aut alia animi perturbatione commotus, ea fecit, sed is, qui laceffit. Hujus rei signum est, quod ii, qui injuriā postulantur, quam non intulerunt deliberato animo, sed justā irā provocati, ὁμολογεῖντις ὅτι τὸ παράμαχος, id est, factum confidentes, soleant se tueri ipso jure: at qui deliberato animo alicui intulerunt injuriam, non se solent iure, sed facti negatione defendere. *lib. 5. Eth. cap. 8.*

23 Quomodo iniuriam facere, semper est voluntarium; ita injuriam pati, semper est involuntarium. Volēti ergō nō fit injuria: injuria enim in malis est: nō potest ergo eligi. Si quis eligat, quod sibi damnosum est, definit id esse injuria, quia voluntate suā de jure suo decessit. *lib. 6. Eth. cap. 9.* Et quia privatus non potest alteri concedere jus, quod in ipsum habet Respub. fit saepe, ut, qui volenti nocet, peccet tamen

tamen in Remp. veluti si quis vulneret
aut occidat quempiam mori cupientē,
& quidem tali modo. Præterea cum
dicitur volenti non fit injuria, volun-
tas primum debet esse plena: deinde
sana, hoc est, cum ratione coniuncta;
postremò debet eo fine damnum velle,
quo ab autore inferitur. Itaque si qui a
viatore pecuniam accipiant, ne eum
occidant, aut si qui noceant insano, aut
etiam si qui in martyres sæviant, quan-
quam eorum, qui ista patiuntur, aliqua
voluntas intercesserit, non tamen eo
minus iniurii sunt. Hinc sequitur, ne-
minem sibi ipsi iniuriam facere. Idem
enim non potest agere sponte simul &
invitus: multò minùs potest simul age-
re, & pati, simul plus habere, & minùs
quàm oportet. Qui sibi violentas ma-
nus inferunt, iniurii quidem sunt; sed
in Rempub. non in seipsos. Itaque &
multat eos civitas, & ignominiâ afficit.
lib. 6 Eth. cap. 11. Sed nec is sibi facit in-
juriam, qui *πλέον ἐρέω ἢ αὐτὸς νέμει, εἰδὼς
ὅτι καὶ ἑαυτ.* Id est, qui plus alteri sciens &
volens

volens tribuit, quàm sibi, ὁ δὲ ὁπικὸς ἐ-
 λαττωλὸς δέιν. id est, vir bonus enim fa-
 cile decedit de iure suo. Præterea ἐτέρῃ
 ἀγαθῷ παροικεῖ, id est, aliud bonum lu-
 crificat, quum aliis aliquid de suo con-
 cedit. lib. 6. Eth. cap. 9. Nam non modo
 liberale est interdum de suo jure rece-
 dere, sed etiam fructuosum. Cic. l. 2. Off
 Nam jure suo cedit, si nihil aliud, hoc
 saltem lucratur, ut apud omnes bene
 audiat.

24 In distributione inæquali ini-
 quior est, qui plus æquo distribuit, quàm
 qui plus accipit: quia illud magis est
 voluntarium lib. 5. Eth. cap. 9. Ob ean-
 dem causam deterior est, qui injuriam
 facit, quàm qui patitur injuriam: illud
 enim μὲν κακίας, ἢ τὴν πλείαν καὶ ἀπλῶς, ἢ ἐν-
 ῶς, id est, cum vitio coniunctum est, vel
 integro ac perfecto, quodq̃ simpliciter ta-
 le est, vel cum eo, quod huic finitimum
 est; hoc ἀντὶ κακίας καὶ ἀδικίας, id est, vitio
 & iniquitate vacat. lib. 5. Eth. cap. 11.

CAP. XXII.

De Iustitia particulari.

Parag. I.

DARTI justitiam particularem, quæ diversa sit à cæteris virtutibus moralibus, quæq; sub vniuersali iustitiâ contineatur, vt pars sub toto, sic ostendi potest. Qui facit aliquid eorum, quæ ad cætera vitia pertinent, puta qui clypeum abjicit in prælio, qui irato animo aliquem verberat, qui ægenti suis opibus non succurrit, *ἀδικεῖ ἢ ἡσυχάζει*, id est, facit quidem ille iniuste, sibi tamen plus boni non dicitur sumere, quàm oportet. *ὅτι τὰς ἡσυχάζειν, cum autem sibi plus boni sumit, quàm par est, sæpe nullo alio, certè non omni alio vitio laborat.* Præterea si quis quæstus causa committat adulterium, alius *ἀνδραγαθὴς*, id est, per libidinem; hic intemperans potius dicitur quàm *ἀσώτῳ*, id

id est, *plus iusto sibi sumens*, sive injustus: at ille injustus dicetur, non intemperans. Ex quibus sequitur, dari injustitiam, quæ à cæteris vitiis diversa sit: ergo etiam datur justitia particularis, quæ diversa sit à cæteris virtutibus moralibus; quæque sub vniuersali justitia continetur. *lib. 5. Eth. cap. 2.*

2 Justitia particularis versatur circa bona, non quidem omnia; sed circa ea tantum, *οὐκ ἐν παντί καὶ ἐν παντί*, id est, *in quibus prospera vel aduersa fortuna collocari solet. lib. 5. Eth. cap. 1.* id est, circa bona fortunæ, qualia sunt honor, pecunia, salus, & alia, quæ vno nomine non possumus complecti. *lib. 5. Eth. c. 2.* Atq; hæc non quouis modo in justitiâ spectantur, sed quatenus aliis jure debentur: eoque differt à liberalitate, quæ versatur etiam circa pecuniam, sed indebitam.

3 In hisce rebus is, qui particulari justitiâ præditus est, medium servat & æqualitatem, neque plus sibi sumens, neq; minùs, quàm par est. Qui injustus

est, ἐν τῷ ἀμείνῳ ἀγαθῷ τὸ πλεον αἰετὶ ὄντι
 καὶ τὸ ἐλαττον. id est, in iis quae sim-
 pliciter bona sunt, eligit id quod plus est,
 in malis, id quod minus est. Nimirum
 quia videtur τὸ μείον καὶ τὸ ἀγαθῷ πᾶσι
 ὄντι, id est, minus malum quodammodo bo-
 num esse. lib. 5. Eth. cap. 1. §. 3

4 Mediocritas in qua iustitia po-
 sita est, non est simplex, ut in reliquis
 virtutibus, sed analogica. Analogia est
 similitudo rationum *Eucl. lib. 5. def. 4.*
 Ratio est duarum magnitudinum ejus-
 dem generis, mutua quaedam secundū
 quantitatem habitudo. *Ibid. def. 3.*
 Quare, cum quaelibet proportio duas
 minimum rationes habeat, & ratio
 quaelibet duos terminos, omnis propor-
 tio habebit quatuor terminos, siue dis-
 juncta ea sit, siue conjuncta. Nam in
 proportionem conjunctam communis ter-
 minus bis sumitur. Est enim & conse-
 quens prioris, & antecedens posterioris
 rationis. Verbi gratia, ut se habent 2
 ad 6, ita se habent 6 ad 18. hic 6. bis su-
 muntur. Iustitia non in conjuncta, sed
 in

in disiuncta proportionione consistit, & in quatuor terminis revera diversis. Ἀνάγκη γὰρ τὸ δίκαιον μέσον ἢ καὶ ἰσον ἐῖν, καὶ πρὸς τι, καὶ τισὶ καὶ ἢ μὴ μέσον, τινῶν ταῦτα δὲ εἶναι πλεον, καὶ ἐλαττον ἢ ἰσόν, δυοῖν ἢ τριῶν δίκαιον, τισὶ καὶ πρὸς τινὰς. Id est, *Nam necesse est id, quod iustum est, & medium & aequale esse, & ad aliquid referri, & aliquibus tale esse. Ac quā quidem medium est, quorundam est; ea vero sunt plus & minus: quā autem aequale est, in duobus cernitur: quā deniq, iustum & quibusdam, & ad alios relatum.* Ex quo consequitur, in justitiā semper duas personas considerandas esse, & totidem res: & justitiā æqualitatem esse δις καὶ ἐν δις, hoc est, *personis & rebus, lib. 5. Ethic. cap. 3.*

5 *Causa cur in justitia mediocritas sit analogica, cū simplex sit in cæteris virtutibus moralibus, hæc est: quòd cæteræ virtutes versentur circa affectus & actiones hominum erga seiplos; justitia non versetur circa affectus, nisi per accidens, sed tantum circa actiones,*

& quidem quas exercemus erga alios, hoc est, cæteræ virtutes in propriis rebus occupantur, & spectant bonum proprium, iustitia versatur circa res alienas, & spectat bonum alienum. Quare cum cæteræ virtutes res omnes, in quibus versantur, absolutè considerent, sequitur, ut etiam mediocritatem simplicem habeant, & absolutam: iustitia vero quia plures res inter se confert, sæpe etiam personas, omninò debet habere mediocritatem analogicam, & comparatam.

6 Iustitia particularis dividitur in *διανεμικὴν* & *διορθωτικὴν*, i. e., in *distributivam* & *correctivam*, vulgò *commutativam*. Omnis enim iustitia, ut dictum est, spectat bonum alienum; iustitia vniuersalis spectat commune bonum civitatis; particularis, bonum singulorū. Quare, sicut vel totum cum parte comparari potest, vel pars cum alia qualibet parte totius; ita etiam vel Resp. cum privata persona conferri potest, vel persona privata cum quâlibet aliâ personâ privata

alios, is re- a pro- enas, cum uibus qui- cem vero eti- me- ara- t in tri- nu- um v- ci- ū. n- i- n- e- ā i-
 privatā. In utroque ordine certa quā-
 dam officia continentur: quorum, quę
 à Rep. singulis privatorum præstanda
 sunt, à justitiā distributivā: quę singuli
 singulis præstare debent, à justitiā com-
 mutativā præscribuntur.

7 Iustitia distributiva dicitur, quę
 versatur ἐν τῇ διανομῶς ἢ τιμῆς, ἢ χρημά-
 των, ἢ τῶν ἄλλων, ὅσα μετὰ τῆς κοινῆς οὐ-
 πλοτείας, id est, in distributione vel hono-
 ris, vel pecunie, vel aliarum rerum, quę
 inter eos dividi solent, qui unius Reipub.
 communione inter se coniuncti sunt, in
 iisque servat proportionem Geometri-
 cam. lib. 5. Eth. cap. 2.

8 Iustitia distributiva versatur cir-
 ca res communes, atque ad universam
 Remp. pertinentes, ut sunt pecunie &
 reditus publici, honores, munera, & id
 genus alia. Cum autem communium
 rerum dispensatio non spectet ad pri-
 vatos, sed ad magistratum, non erit pri-
 vatorum, sed magistratus, justitiam di-
 stributivam exercere: nisi forte paren-
 tes & domini, aut si qui aliis imperant,

similitudine quadam dici possint magistratus hac in re imitari, quatenus in domo sunt, quod magistratus est in civitate. Officium magistratus est, munera Reip. dignis tribuere, bene de Reip. meritos præmiis, & in Remp. delinquentes, suppliciis afficere. Quare non in muneribus tantum & præmiis conferendis, sed etiam in pœnis & suppliciis pro merito infligendis consistit distributiva justitia.

9 In æstimanda cujusq; dignitate, & magnitudine meritorum, atq; delictorum, magistratus considerare debet bonum, & salutem Reipub. & judicare, tantò digniorem esse vnumquemque, & ejus merita tantò majora, quantò magis juvare potest Remp. vel revèra juvit: & tantò majora delicta, quantò magis vel operâ, vel etiam exemplo Reip. nocent: quatenus autem nocent privatis, ad justitiam commutativam referenda sunt.

10 Atq; in his omnibus instituenda est distributio secundum proportionem

onem Geometricam. De muneribus & præmiis certa res. Iustitia enim distributiva dirigit ordinem totius ad partem, tribuitq; singulis, quod iis ab ipsa Repub. præ aliis debetur: quod quidē tantò majus est, quantò quisq; majorē constituit Reip. portionem, quantoq; majorem in eā habet dignitatem, aut majoribus eam & pluribus beneficiis affecit. Atq; hoc est servare proportionem Geometricam, hoc est, proportionem rerum ad personas. Vt enim persona se habet ad personam, sic etiam res, quæ datur vni personæ, se debet habere ad rem quæ datur alteri. Ex gr. Snt Ajax & Vlysses benē de Rep. meriti, ille vt 4, hic vt 8. Cū præmia distribuantur, præmium Vlyssis ita se debet habere ad præmium Aiæ, vt Vlysses se habet ad Aiæ. Quare si Aiæ præmium est vt 6. præmium Vlyssis debet esse vt 12.

II Eadem proportio servanda est, tum in publicis delictis, tum etiam in privatis, quatenus iis non privati tantum

tum, sed ipsa etiam Resp. læditur. Nam
 ut gravius ille peccat, qui magistratum
 pulsat, quàm qui vilem aliquem ex in-
 fimâ plebe hominem, (gravius enim
 Rempub. offendit) ita gravius etiam
 puniendus est. Atq; hæc est ipsa Ari-
 stotelis sententia : 'Εἰ ἀρχὴν ἔχων ἐπα-
 ρξῇ, (inquit) ὁ δὲ ἀνὴρ πηλὺς αἰ. καὶ οἱ ἀρ-
 χολοὶ ἐπ' αὐτὰ ἔχον, ὁ πηλὺς αἰ μόνον δὲ, ἀλλὰ
 καὶ κολαδύων αἰ. Id est, si quis magistratum
 gerens alium percussit, non est ille vicis-
 sim percutiendus : sed si quis magistra-
 tum percussit, non percuti modo enim oportet,
 sed etiam puniri, lib. 5. Eth. cap 3.
 Hæc sententia optimâ niti ratione vi-
 detur. Si enim, qui plus Reip. profuit,
 majori præmio afficiendus est, cur qui
 magis læsit Remp. non sit majori pœna
 afficiendus, cum pœna non tantum in
 exemplum, sed etiam, ut offensæ parti-
 satisfiat, adhiberi debeat, ut cap. 18. di-
 ctum est ? Adde, quod nec jure divîno,
 nec civili æqualis pœna secundû pro-
 portionem Arithmeticam omnibus de-
 lictis constituta sit. Deus certè in Vet.
 Test

Nam Test. aliter puniri voluit, qui principi in populo maledixisset, aliter eum qui privato: aliter qui filiam sacerdotis violasset, aliter qui filiam privati civis. In jure civili, quatuor delictorum genera constituuntur, facta, dicta, scripta, consilia: atq, hæc omnia, septem modis considerantur, causa, persona, loco, tempore, quantitate, qualitate, & eventu, ff. de pœnis. l. 16. Vnde plurimæ pœnarum consurgunt differentia, etiam in eodem genere delicti.

12. Cum rationes proportionis commutari possunt, cumq; eadem est ratio totius ad totum, quæ partis ad partem, distributio est legitima & justa. Cum rationes nequeunt commutari, cumq; alia est ratio totius ad totum, & partis ad partem, iniqua distributio est & injusta. *Εναλλαξις ἀλλοτρίου*, id est, commutata sive alterna ratio dicitur sumptio antecedentis ad antecedens, & consequentis ad consequens. *Euclid. lib. 5. def. 12.* Ex gr. ut 4 se habent ad 8, ita 6 se habent ad 12: & permutata ratione,

vt 4 se habent ad 6, ita 8 se habent ad 12. & vt pars se habet ad partem, 4 ad 8 & 6 ad 12, ita totum se habet ad totum, nempe 10 ad 20: vel vt 4 se habent ad 6, & 8 ad 12, ita 12 se habent ad 18. Ad istum modum debet examinari proportio in iustitia distributiva. Ex gr. sit Ajax vt 4, Vlysses vt 8. arma Nestoris, quæ Ajaci cedunt in præmium, vt 6. Arma Achillis, quæ cedunt Vlyssi, vt 12. Hæc distributio iusta erit. Nam vt Ajax se habet ad Vlysses, ita se habent arma Nestoris ad arma Achillis, & Ajax cum armis Nestoris, ad Vlysses cum armis Achillis: & vt Ajax se habet ad arma Nestoris, ita Vlysses se habet ad arma Achillis, & Ajax & Vlysses ad arma Nestoris & Achillis.

13 Iustitiæ distributiue opponitur quædam species iniustitiæ, quæ pœnæ, & præmia inæqualiter, hoc est æqualia inæqualibus, aut æqualibus inæqualia distribuuntur. Huc referenda est *μεροπολιμία*, id est, *exceptio personarum*. *μεροπολίτης* dicitur, qui non meritorum,

ritorum, sed aliorum accidentium intuitu movetur ad præmia & pœnas inæqualiter distribuendas.

14 Iustitia correctiva siue commutativa dicitur quæ ἐν τοῖς συναλλάγμασι, id est, in contractibus, servat proportionem Arithmeticam.

15 Iustitia commutativa inter privatos exercetur, versaturq; circa res privatorum, aut circa contractus qui inter privatos ineuntur. I. Cui vocabulum συναλλάγμα, strictè sumunt pro obligatione ultro: citroque facta ff. de verb. sig. leg. 19. Aristoteles voce συναλλάγματι, quaslibet obligationes intelligit, siue ex contractu nascantur, aut ex quasi contractu; siue ex maleficio, aut ex quasi maleficio. De qua re vid. lib. 3. Inst. tit. 13. & seq. Quare cum apud I. Ctos omnia συναλλάγματα sint voluntaria, Aristoteles tamen ea dividit in voluntaria & invita. Voluntaria dicuntur, quæ vel re fiunt, vt mutuum (quo referenda est usura) commodatum, depositum, pignus; vel verbis, vt stipula-

stipulatio, promissio, fidejussio; vel literis, ut nomina; vel deinde consensu, ut emptio, venditio, locatio, conductio, societas, mandatum. *Lib. 3. Inst. tit. 5. & sequent.* Hæc omnia dicuntur voluntaria, quia honorum principium est in nostra potestate, nam post initum contractum ab obligatione, nisi consentiente altera parte, non potest discedi: *C. de oblig. & act. lib. 5.* In vita *συναισθηματα* dicuntur, quæ vel per dolum, (ut furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, servi alieni corruptio, cædes dolosa, falsum testimonium) vel per vim, (ut verbera, vincula, cædes, rapina, mutilatio corporis, maledictum, contumelia) nolentibus inferuntur.

16 In contractibus, id quod nimium est, vocatur lucrum, id quod parum est damnum. Etsi autem lucri nomen contractibus in vitis non sit admodum conveniens (non videtur enim lucrari, qui alium verberat) solet tamen lucrum appellari omnis perperessio, *ὁμομετρηδὺς*, id est, ubi à iudice mensu-

rata est lib. 5. Eth. cap. 4.

17 Contractus ineundi & corrigendi sunt secundum proportionem Arithmeticam. Nihil enim refert, vtrum improbus virum bonum fraudaverit, an probus improbum: neq; vtrum probus an improbus adulterium commiserit. Lex enim *πρὸς τὴν ἐλάττω τῶν διαφορῶν μόνον βλέπει, καὶ χρεῖται οἷς ἴσοις*, id est, *damni tantum differentiam intuetur, personis utitur ut equalibus.* lib. 3. *Eth. cap. 4.* Delicta partim ad justitiam distributivam, partim ad commutativam pertinent; quia non solum privatis, sed etiam Reip. nocent, si non ipso facto, saltem exemplo. Quare & privatis satisfaciendum est, & Reipub. illis secundum proportionem arithmetica: his, secundum Geometricam.

18 Quum inter privatos de aequalitate non convenit in contractibus servanda, eundum est adjudicem. Iudex enim videtur esse velut *δικαιὸν ἑμψυχόν*, id est, *ius animatum*. Omnes enim judicant tum se jus suum conse-

qui

qui, cum medium consequuntur. At qui iudex, ubi intellexit damni & lucri differentiam, dimidium lucri damno opponit & sic facit æqualitatem: veluti si quis lineam sex pedum velit æquare lineæ quatuor pedum, quia discrimen est duorum pedum, unum pedem maiori lineæ detractum, breviori debet apponere. Hinc διχασις dicitur quasi διχασίς, id est, in duo rem æqualiter dividens; & μεσίδις, id est, intermedius siue mediator lib. 5. Eth. c. 4.

19 Ius talionis siue τὸ ἀντιταλόνος, cuius hæc est sententia:

Εἴ τις πάθῃ τὴν ἑαῖαν, ὁμοίαν αὖ ἰδὲν ἔσται. id est.

Si quis, quod fecit, patiatur, ius erit, æquum.

aliquo modo spectat ad iustitiam commutativam, aliquo modo ab omni prorsus iustitia diversum est. Si spectetur secundum æqualitatem absolutam, quomodo spectatum fuit à Pythagoris, diversum est ab omni iustitia. Neque enim referri potest ad distributivam

PHILOS. MORAL

tivam; quia ibi habetur ratio personarum, quæ non habetur in jure talionis: neque ad commutativam. Nam justitia commutativa vel versatur circa contractus voluntarios, vel circa maleficia, & contractus invitos. In contractibus voluntarijs talioni non est locus; quia regionum & studiorum diversitas non permittit, ut eadem reddantur pro iisdem. Non etiam in contractibus invitis, aut maleficijs, primo, quia inæqualitas personarum facit inæqualitatem tu delictis ejusdem generis. Iniquissimum enim est, ut si quis magistratum verberasset, is vicissim verberaretur tantummodo, & non graviore pœna afficeretur. Deinde multum interest sponte quis, an per ignorantiam alium verberaverit. Quocirca si talio hic habeat locum, quod per imprudentiam factum est, (ut recte Favorinus disputat apud Gellium, *lib. 20. cap.*) retaliari debet per imprudentiam. Ictus quippe foriuitus & consultus non cadunt sub ejusdem talionis similitudinem. Quo-
nam

nam igitur modo imprudentem poterit imitari, qui in exequenda talione non licentiæ ius habet, sed imprudentiæ. Præterea accerba atque inhumana talionis executio est in maleficijs & non videtur procedere. Nam cui membrum ab alio ruptum est, si ipsi itidem rumpere per talionem velit, quæro primum, an efficere possit rumpendi pariter membri æquilibrium. Deinde si quid pluserit aliterve commissum, res fiet ridiculæ atrocitatis, ut contraria actio mutux talionis oriatur & adolescat infinita quædam reciprocatio talionum. Hæc Favorinus: Quibus addo; multa esse delictorum genera, quæ sine turpitudine retaliari nequeunt, ut, addulterium.

20 Quod si jus talionis consideretur secundum æqualitatem analogicam, hoc est; si non idem unicuique reddatur, sed aliquid quod ei proportionē respondeat, erit ipsissima justitia commutativa, habebitque locum tum in maleficijs ac contractibus in vitis, tum

PHILOS. MORAL.

in permutatione rerum, ac contractu-
 bus voluntarijs. Verbi gratia, si quis me
 artem aliquam docuerit, vt paria cum
 illo faciam, non opus erit eum vicissim
 à me doceri; sed aliquid aliud ei tribui,
 quo ipsius opera compensetur. Itemq;
 si quis mihi colaphum impegit, non
 jubebit judex ei vicissim à me cola-
 phum impingi, sed eum tantæ fortasse
 pecuniæ damnabit mihi, quanta ad il-
 lam improbitatem coercendam, & ad
 factam mihi contumeliam aliqua ratio-
 ne compensandam satis esse videatur.
 Quod si debitum grauius fuerit, quam
 vt in ære lui possit, pœna quam potest
 proximè, ad delicti similitudinem ac-
 cedat. Atque hoc sensu precipitur jus
 talionis Exod. 21. 24. & Leuit. 24. 19.
 Et in legibus duodecim Tabularum ta-
 lio tum demum præcipitur, cum qui al-
 teri membrum rupit, & tamen de
 talione redimenda non vult cum illo
 pacisci. Atq; huiusmodi vicissitudine
 συμμίσθῃ ἢ πόλεις, id est, continetur con-
 iunctio ciuitatis. Nemo enim facile re-
 perietur

perietur, qui velit in ea Reip. vivere, ubi semper accipienda & missitanda est injuria (hæc enim servitus quædam videtur esse) aut ubi suæ semper partes sunt tribuendi beneficij, nunquam recipiendi. *lib. 5. Eth. cap. 5.* Contra nihil æquius esse, vel ipsa natura docet, quàm ut idem in te fiat, quod tute feceris in alio.

21 In maleficijs talio debet à judice fieri, & ad æqualitatem analogicam reduci, in permutatione rerum ipso partium contrahentium consensu. Res quæ permutandæ sunt vel æquales sunt, vel inæquales, si æquales sunt, ἀντιστοιχίᾳ per se iusta est: si sint inæquales, ut ferè fit, quia Respub. constat ex diversis isq; inter se minimè æqualibus artificibus, ut ex medicis, agricolis, fabris &c. ex æquari eas inter se oportet. Ut autem ex æquari possint, πάντα συμβλητὰ δεῖ πῶς εἶναι, ὧν ἔστιν ἀλλὰ γὰρ, ἐφ' ᾧ τὸ νομίσμ' ἑλέλυθε καὶ γίνεται πῶς μέτρον. Id est, oportet omnes res inter se comparabiles esse, quarum futura sit permuta-

no: atq; huius rei causa nummus inven-
tus est, ut mensura sit, ad comparandas
res inter se, & dimetiendam earum æ-
stimationem. *lib. 5. Eth. cap. 5.* Ex gra-
tia, si par calceorum valeat viginti obe-
los, panis vnum tantum, justum erit,
ut pistor pro vno pari calceorum futuri
reddat viginti panes.

22 Mensura permutationis du-
plex est, altera naturalis, altera arbitra-
ria, & hominum ingenio excogitata.
Naturalis mensura est indigentia; quæ,
quò maior est aut minor, eo vnaquæq;
res aut plurius est, aut minoris. *Ἐν δὲ μὴ-
δὲν δεοῖντο, ἢ μὴ ὁμοίως. ἢ ἕκαστοι ἀλλὰ γὰρ,
ἢ ἕχ' ἢ αὐτῇ.* Id est, si homines aut nul-
lius rei indigeant, aut non similiter indi-
geant, futurum est, ut aut nihil inter se
permutent, aut non eodem modo, quo
permutarent, si indigerent. Quia au-
tem vix fieri potest, ut, cum abs te ali-
quid consequi volo, semper habeam,
quo tu similiter indigeas, ne ea res im-
pedimēto esset permutationibus, *ἡ δὲ ἀλ-
λαγμὰ τῆς χρείας τὸ νόμισμα γέρονε καὶ σω-
φρονισμὸς*

ὁμιλῶ. Id est, *nummus communi quodam consensu, ac conventione suffectus est in locum indigentia.* Ita ut, si mihi opus sit aliquâ re tuâ, neque ullam rem habeam, quâ tibi vicissim opus sit, non tamen idcirco oporteat contractum intermitteri, sed possum tibi dare nummum, tanquam sponsores, ut certo scias, quacunq; tandem re, aut nunc, aut postea egeas, te eam, vel à me, vel ab alio, eodem dato sponsores, consecuturum. *Vid. ff. de contr. empt. lib. 1.* Hæc est altera permutationis mensura, quam hominum ingenio excogitatam esse diximus. Atq; hinc νόμος, dicitur, ὅτι ἐ φύσις καὶ ἀλλὰ νόμος ἐστὶ, καὶ ἐφ' ἡμῶν μεταβάλλει καὶ ποιῆσαι ἀχρηστον. Id est, *quia non natura sed lege valet, & in nobis situm est, cum mutare, vel inutilem reddere.* lib. 5. Eth. cap. 5.

23 Ex hisce liquet, quâ æquitate nitatur mercatura, & quâ ratione possit mercator iustè ditescere. Si enim indigentia ponat rebus pretium, & non eadem ferat omnia tellus, æquitati con-

dam consentaneum est, vt ij, qui merces ali-
 et in vnde advehunt, tantum lucrentur,
 opus quanto propter inopiam ibi cariores
 ha sunt, vbi eas diuendunt, quam ijs in
 non locis, vbi fuerunt coemptæ.

24 Iustitiæ commutatiuæ oppo-
 nitur species iniustitiæ, quæ ἐν τοῖς συ-
 ναλλάγμασι plus sibi sumit boni, aut
 alijs plus tribuit mali, quam oportet.
 Huc referenda sunt omnia συναλλάγμα-
 ta in vita, quæ recensuimus Parag. 15.

CAP. XXIII.

*De Continentia, Tolerantia, &
 virtute Heroica.*

Parag. I,

Actum est de virtute abso-
 lute spectata: restat vt con-
 sideretur secundum gra-
 dus. Gradus virtutis sunt
 tres: vel enim inchoata est virtus, &
 imperfecta, vel perfecta, vel eximia at-
 que excellens: illa vocatur semivirtus,
 ista

ista virtus absolute, hæc virtus heroica. Ad considerationem absolutam pertinent, quæ hætenus dicta sunt. Itaque restat ut de semivirtute, & virtute heroica deinceps dicamus.

2 Semi-virtus est, quæ mediocritatem quidem servat, sed cum aliqua difficultate & ægritudine, affectibus rationis imperio reluctantibus & ægré parentibus. Atque in hoc à perfecta virtute distinguitur. Perfecta enim virtus dicitur, cum & ratio præscribit, quod rectum est, & affectus sine ullo renisu sequuntur rationis præscriptum.

3 Semivirtutes tot constitui possunt, quot sunt virtutes constitutæ; quia in vnoquoque genere locum habet illa pugna animi inter rationem & affectus, quæ semivirtutes à virtutibus distinguit. Apud Aristotelem duæ tantum semivirtutes recensentur, continentia & tolerantia; & totidem semivitia, incontinentia & mollities, quæ ijs opponuntur. De quibus deinceps agendum.

4 Con-

4 Continentia saepe sumitur pro ipsa temperantia, sed hoc loco accipitur pro gradu quodam aut dispositione ad temperantiam, aut ad alias virtutes, quae in cupiditatibus moderandis occupatae sunt. Contingens enim aliquis vel absolute dici potest, vel *ex parte*, id est, *ex parte*. Continentia absolute dicta versatur in voluptatibus necessariis, quae ad corpus pertinent, & ex visu nutrimenti, & rerum venerarum percipiuntur. Continentia ex parte, versatur circa voluptates non necessarias, quae percipiuntur ex rebus ad corpus non pertinentibus, veluti ex honore, victoria, divitijs alijsq;. Qui in hisce modum servant, aut transeunt, non absolute dicuntur continentes, aut incontinentes, sed continentes lucri, honoris, irae, &c. Qui autem in necessarijs illis voluptatibus eodem modo modum servant, aut transeunt, absolute & sine vlla adjunctione continentes, aut incontinentes dicuntur, *lib. 7. Eth. cap. 4. & 6.*

5 Continentia absolutè dicta est gradus ad temperantiam, sicuti continentia ex parte gradus est ad liberalitatem, modestiam, mansuetudinem, aut ad alias virtutes. De continentia & incontinentia absolutè dicta porro agemus: eâ enim intellectâ, facile erit judicare, quid sit de continentia & incontinentia in vnaquaq; virtute statuendû

6 Continentia absolutè, & sine adjectione dicta, est semivirtus, quæ in voluptatibus ad gustum & tactum pertinentibus, servat mediocritatē cū luctâ.

7 Continentia & temperantia versantur circa idem objectum; sed dispari modo: uterq; enim & continens & temperans talis est, *ὁ ἴος μὴ διέναι τὸ πρὸς τὸ λόγον διὰ τὰς σαρκίτικας ἡδονὰς πειεῖν, ἀλλ' ὁ μὲν ἔχων, ὁ δὲ ἔκχων φανύλας ὀπιθυμίας καὶ ὁ μὴ πειεῖται, οἷος μὴ ἡδυνῆσαι πρὸς τὸ λόγον, ὁ δὲ ἴος ἡδυνῆσαι, ἀλλὰ μὴ ἀγνῆσαι.* id est, ut nihil faciat à ratione alienum propter corporeas voluptates: sed hoc interest, quod ille præcipue cupiditatibus afficiatur, hic non item: hic eiusmodi sit, ut nulla re delectetur præter

præter rationem, ille talis sit, ut delectetur quidem, sed non trahatur. lib. 7. Eth. cap. 9.

8 Continentiæ in defectu opponitur incontinentia, id est, semivitiū, quo à cupiditate ad illicitas voluptates ducimur ratione renitente. Excessus continentiæ spectat ad doctrinam de temperantia.

9 Ut continens se habet ad temperantem, ita se habet incontinens ad intemperantem. Intemperans enim illicitas voluptates sequitur, *προαιρετικὸς καὶ ἀναισθητός*, hoc est, quia indicat eas esse bonas, & sequendas: incontinens contra voluptates pravas esse judicat, easq; improbat, sed à cupiditate vincitur, easq; sequitur. *l. 7. Eth. c. 3.* Incontinenti enim contingit tritum illud, video meliora, proboq; Deteriora sequor. Præterea intemperantes *ἐμμένοντες τῇ προαίρεσι*, id est, *perstant in proposito* & non ducuntur poenitentia: at incontinentes omnes sunt *μετανοήσαντες* id est, *pœnitentia ducuntur*. Hinc sit ut incontinentes sa-

nari possint, intemperantes insanabiles
sint. *lib. 7. Eth. cap. 7. & 8.*

IO Ex hisce intelligi potest, quid
inter continentem & incontinentem
interfit. Vterq; enim eodem modo de
voluptatibus iudicat: sed cupiditas in
incontinente vehementior est, & minor
rationis constantia. Continens ergo est
ἐμμελὴς καὶ λογισμῷ, id est, *in eo persevera-*
net, quod ratio precipit, & perstat contra
impetum cupiditatis; incontinens con-
tra est ἐκασμὸς καὶ λογισμῷ, id est, *facile*
desciscit à iudicio rationis, & cupiditati
succumbit, eiq; victas quidem, sed non
vinctas porrigit manus. l. 7. Eth. cap. 1.

II Ex dictis liquet, quid differant
continentes ab iis, qui *ἰσχυροὶ νόμοις* di-
cuntur, Latine *pertinaces*. Continentes
enim in bono tantum & laudabili pro-
posito persistunt, ab eoq; non patium-
tur se cupiditate dimoveri; cedunt ta-
men meliora docentibus: pertinaces
contra in quocunq; proposito perfi-
stunt, ab eoq; nullis possunt rationibus
abduci, cum tamen sinant facillime du-

ci sese à cupiditatibus suis. *l. 7. Eth. c. 9.*

12 Incontinens partim peccat sciens, partim ignorans. Nam absolute quidem bene judicat de voluptatibus, in quibus peccat: sed non potest illam notitiam generalem, & absolutam, applicare ad actiones præsentēs, propter cupiditatem rationi tenebras offundentem. Damnat enim voluptates, cum eas in se intuetur; easdemq; probat, cū illas comparat cum omnibus circumstantiis, quæ tum temporis sese offerunt cum peccat. Præterea hæc specialis, sive comparata ignorantia tum demum habet locum in incontinente, cum actu peccat: nam ante & post peccatū fieri potest, ut non tantum in genere, sed etiam in specie bene judicet de voluptatibus. Atq; hinc est quod poenitentia ducitur. *lib. 7. Eth. cap. 3.*

13 Incontinentia minus malum est, quàm intemperantia. Primo, quia intemperans peccat *κατὰ πρᾶξις C. 10*; incontinens *κατὰ νόσον C. 10*. Secundo, qui intemperans non ducitur poenitentia,

tentia, ideoq; insanabilis est; incontinentens poenitentia ducitur, & sanari potest vt dictum est. Tertiò, quia intemperans peccat sine intermissione, incontinens per intervalla. Hinc sequitur, in continentem non esse *πονηρὸν*, ἀλλ' ἡμιπονηρὸν, id est, non *improbum* sed *semi-improbum*. lib. 7. Eth. cap. 8.

14. Tantum tamen malum est incontinentia, vt non possit cum perfecta prudentia consistere. Primò, quia prudens omnis vir bonus est. Secundò, quia εἰς τὸ εἶναι μόνον φρόνιμος, ἀλλὰ καὶ τὸ πρακτικὸς, id est, non ex eo solum, quod aliquis sciat, prudens est, sed etiam oportet vt agat; at incontinens, neque vir bonus est, neq; πρακτικὸς. l. 7. Eth. c. 10.

15. Incontinentiæ species duæ sunt: *προπίττα* καὶ *ἀδένεια*, id est, precipitantia, & infirmitas. *προπίττα* dicitur, qui οὐκ ἐπὶ τὸ μὴ βελεύσασθαι ἀλλ' ὑπὸ πάθους, id est, quia non deliberavit, quovis trahitur ab affectu. Infirmus, qui βελεύσας ἐκ ἐμμένει οἷς ἐβελύτατο, id est, postquam deliberavit, non persistit in iis quæ deliberata

deliberata sunt. lib. 7. Eth. cap. 7.

16 Infirmitas deterior est præcipientia: qui enim infirmitate peccant *ἡττωμένοι ἐλάττωτος πάθουσ*, id est, vincuntur à minore affectu, idq; præeunte deliberatione: qui peccant *περὶ πλείονος* vincuntur ab affectu validiore, idq; sine deliberatione. *lib. 7. Eth. cap. 8.*

17 Tolerantia est semivirtus mediocritatem servans in rebus adversis & laboriosis honestatis gratia perferendis cum dolore, molestia & lucta animi.

18 Nam ut continentia se habet ad temperantiam, ita se habet tolerantia ad fortitudinem: utraq; enim versatur circa res adversas, & laboriosas; sed non eodem modo. Nam fortis pericula non sustinet tantum, sed vltro adit etiam, cum necesse est: at tolerans ea quidem sustinet, sed non adit, nisi cum urgetur. Præterea fortis plenâ sponte perfert pericula, & non capit dolorem ex suis actionibus: at tolerans non sustinet pericula sine lucta, aut dolore.

19 Tolerantiæ in defectu opponitur

nitur mollities. Molles dicuntur, qui res adversas & laboriosas aut non aggrediuntur, aut non sustinent, quas tamen & aggrediundas & sustinendas esse judicant. Mollities vel est insita, vel quæ sita: illa est à naturâ loci, ætatis, aut sexus; hæc à voluntate. Excessus tolerantia pertinet ad fortitudinem. Atque hæc de semivirtutibus, sequitur virtus heroica.

20 Virtus heroica nihil aliud est, quàm virtus cum excellentia quadam, ac splendore conjuncta. Atq; hæc non patitur in quolibet homines, sed in heros tantum, hoc est, in homines, quibus omnia singulari quadam prærogativa indulta sunt, quæ requiruntur ad virtutes acquirendas. Atq; hæc de causa dicitur virtus divina: quia propius ad Dei similitudinem accedunt, qui hac virtute præditi sunt, quàm ceteri homines.

21 Excellentia virtutis heroicæ consistit in summa animi magnitudine, & facultate res maximas intrepidè aggrediendi

grediundi, constanter sustinendi, & feliciter exequendi. Magnitudo illa animi est à peculiari quodam amore & desiderio ultimi finis, ad quem mentem suam altius elevant, quàm vt fieri solet ab hominibus vulgaribus.

22 Virtus heroica non differt objecto aut specie à cæteris virtutibus, sed gradu tantum: ideoq; tot possunt ejus species constitui, quod sunt species virtutum. Neq; vero in virtutibus tantum moralibus, sed etiam in virtutibus intellectualibus locum habere potest heroica excellentia. Magnanimitas & magnificentia in aliqua quidem magnitudine sunt positæ, sed non in magnitudine heroicâ. Nam illa magnitudo planè necessaria est ad constituendam essentiam virtutis in iis personis, quibus magnanimitas aut magnificentia competit: at magnitudo heroica abesse potest à qualibet virtute, manente tamen natura, & essentia virtutis.

23 Virtuti heroicæ opponitur *timor*, id est, *feritas*: non illa quidem,

quæ ex morbo, aut ex depravatis humoribus oritur; qualis est in phreneticis & furiosis, vel etiam in foeminis picâ laborantibus; non etiam illa, quæ ab educatione est, aut ab assuefactione, sive in integris populis, sive in quibusdam hominibus: sed quæ est à vitiositate, quæ nihil est aliud, quàm habitus, horrenda quælibet, & cum naturâ humanâ pugnantiâ patrândi, non ex infirmitate, sed ex solâ libidine peccandi.

24 Feritas quæ à morbo est, horribilior est; sed quæ est à vitiositate deterior est: tum quia vitiosus agit cum ratione, tum quia callidior est nocendi: at in iis, qui ex morbo feri sunt, nec ratio viget, nec calliditas. Feritas quæ à vitiosa consuetudine est, non tantum morbosa feritate, sed omni vitio deterior est, quia rationis vsum non excludit, sed depravat. *lib. 7. Eth. cap. 6.*

CAP. XXIV.

De Amicitia.

Parag. I.

CUM est de virtute, se-
 quitur amicitia, quam dix-
 imus alterum esse medium
 vel comparandę, vel fruendę
 felicitatis. Nemo enim vitam sine
 amicis sibi optandam esse duceret, eti-
 amsi ceterorum omnium bonorum co-
 pia esset instructissimus. Est ergo ami-
 citia necessaria ad vitam in omni for-
 tuna, ætate, ac conditione transigendā.
 Divitibus καὶ τοῖς τοῖς ἀρχαῖς καὶ δυναστείαις
 κακτομφοῖς, id est, & iis qui in imperio, &
 potentia constituti sunt, opus est, tum ad
 exercendam beneficentiam, tum ad
 conservandam prosperam fortunam,
 quę, quantò major est, tantò minùs tu-
 ta: Pauperibus καὶ τοῖς ἐν τῇ λοιπῇ δυνά-
 μει, καὶ ἐν τῇ ἀτυχίᾳ, id est, iis qui fortu-
 na adversa utuntur, ut sit perfugium:
 juvenibus,

juvenibus, *πρὸς ἀναμάχῃον*, id est, ne peccet. Senibus, *πρὸς δεξιῶσαν, καὶ τὸ ἐμει-
ψῆν τὴν δεξιῶσαν δι' ἀδυναμίαν*, id est, ut co-
lantur, utq; quibus ipse rebus agendis in-
teresse non possunt, (propter ætatis infir-
mitatem) ea transigantur ab amicis: τοῖς
ἐν ἀκμῇ πρὸς τοὺς ἡλικίᾳ δεξιῶσαι, id est, iis,
qui sunt in vigore ætatis, ad præclaras res
gerendas. Nec privatim tantum, sed eti-
am publicè utilis est, & necessaria ami-
citia. Nam *σωτὴρ τοῖς πόλεσι*, id est, civi-
tates continet, & concordia firmat, sedi-
tionesq; expellit. *lib. 8. Eth. cap. 1.*

2. Quid sit amicitia, aliquanto dif-
ficilius est explicare: quia non eodem
semper modo amicitia vox solet usur-
pari, sed modo strictius modo latius.
Quocirca ea prius colligemus, quæ in
omni amicitia reperiuntur: deinde ad-
hibita divisione singulas species percur-
remus. Primum ergo ad amicitiam re-
quiritur benevolentia. Nam ex pro-
pinquitate benevolentia tolli potest, ex
amicitia non potest, sublata enim bene-
volentia tollitur ipsum nomen amicitia.
tia.

tia. *Cic. in Lal.* Benevolentia non est quidem ipsa amicitia, sed ἀρχή, id est, principium amicitia. *lib. 9. Eth. cap. 5.*

3 Benevolentia debet esse efficax & cum amore, atq; dilectione conjuncta. Amor enim, ex quo amicitia nominata est, princeps est ad benevolentiam conjungendam. *Cic. in Lal.* Benevolentia sine amore, qualis etiam erga ignotos concipitur, infirmior est, quam ut ad amicitiam sufficiat. Amor addit benevolentia. *ἀντὶ τοῦ φιλεῖν*, id est, *contentionem ac desiderium fruendi eo, erga quem benevolentia concepta est*, *lib. 8. Eth. cap. 5.*

4 Præterea amor in amicitia debet esse mutuus. Is enim qui mutuus non est, etiam erga bruta & res inanimæ est: tum etiam perturbationi similis, at ἀνισότης, id est, *redamatio*, sive amor mutuus, est cum ἀλλήλοις, & ab habitu proficiscitur; ideoq; inter solos homines obtinet. *lib. 8. Eth. cap. 5.* Consistit ergo amicitia ἐν τῷ φιλεῖν, καὶ ἐν τῷ φιλεῖσθαι, sed magis ἐν τῷ φιλεῖν, quia
amare

amare præstantius est , quàm amari. Quòd autem pleriq; malint amari quàm amare, inde est, quòd pleriq; videatur τὸ φιλεῖσθαι ἐγγύς τῷ τιμᾶσθαι, id est, *non multum differre amari & honore affici*, cujus sunt cupidissimi. *lib. 8. Eth. cap. 8.*

5 Mutuus hic amor se debet mutuis beneficiis prodere. Benevolentia enim occulta non sufficit ad amicitiam quia non potest animos conjungere & vnire. Quid quòd benevolentia mutuis beneficiis augeatur : idq; non solum in eo, cui beneficit, sed etiam in eo qui benefacit; imo in hoc maximè. Nam οἱ εὐεργετοὶ τὸν εὐεργετηθέντα μᾶλλον φιλοῦσι, ἢ οἱ εὐπαθόντες τὸν δεχόμενον. Id est, *benefactores magis eos amant quibus benefecerunt, quam ii, qui beneficium acceperunt, benefactores suos.*

Omnes enim magis amare solent opus suum, quàm ab opere suo amari : at qui τὸ εὐπαθόντος ἐγγύς ἐστι τῷ εὐεργετῆρι. Hoc est, *id quod beneficio affectum est, opus eius est, qui beneficium dedit.* Deinde honestum magis est amabile, quam vti-
le

le: at benefacere est honestum, beneficium accipere est utile. Deniq; quia difficilius est benefacere; quàm beneficium accipere. *lib. 9. Eth. cap. 7.*

6 Ex his colligi potest talis definitio: Amicitia est mutua quorundam, efficax, & aperta benevolentia.

7 Amicitia vel ex voluntario delectu nascitur, vel ex jure communio-
nis ac societatis: illam docendi causâ vocabimus arbitrariam, hanc necessariam. Amicitia arbitraria dividi potest in perfectam & in imperfectam: quarum illa propriè amicitia est; imperfecta, per similitudinem tantum dicitur amicitia, nam revera nihil aliud est, quàm simulachrum veræ & perfectæ amicitiae. *lib. 8. Eth. cap. 4.*

8 Objectum amicitiae, sive τὸ φίλον, triplex est, honestum, jucundum, & utile: ex his honestum est objectum amicitiae perfectæ; jucundum & utile, amicitiae imperfectæ. Amicitia perfecta sic versatur circa honestum, ut etiam includat jucundum & utile. In amicitia
tia

tia enim perfecta tria sunt : ἡ ἀρετὴ αἰ-
καλὴ, ἡ σωφροσύνη ὡς ἡδὺ, καὶ ἡ χρηστικότητα ὡς χρί-
σιμος, id est, virtus ut honestum, conver-
satio ut iucundum, & usus ut utile. Plut.
ἀπὸ πολυφιλ. Omnia ergo sunt in amici-
tia perfecta, quæ in amicitia requirun-
tur *lib. 8. Eth. cap. 3.* Vnde & perfecta
amicitia dicitur.

9 Amicitia perfecta ex virtute na-
scitur, & tendit in virtutem, ut in finē:
Ideoq; non potest esse, nisi inter bo-
nos, *lib. 8. Eth. cap. 4.* Boni enim viri est
est, aliquem virtutis causa amare, & cū
eo conspirare ad virtutem promptius
expeditiusq; exercendam.

10 Amicitia honesta per se amici-
tia est: amicitia imperfecta per accidens
solum. Vir bonus enim bonum virum
amat, quia bonus est: qui aliquem ju-
cunditatis, aut utilitatis causa amat, nō
amat eum, quia iucundus est, aut utilis
sed quia sibi iucundus est, aut utilis:
ideoque non amat diutius, quàm quo-
visq; vel delectare vel prodesse potest.
lib. 8. Eth. cap. 5.

11 Perfecta amicitia *ἡ ἀληθινή* requirit tempus & vitæ consuetudinem. Nullos enim fieri amicos oportet *οὐ γὰρ ἐκ τῶν ἐκ τῆς φύσεως φίλων* *ἡ ἀληθινή*. Id est, priusquam alter alteri videatur dignus, qui ametur, & cui credatur. Atqui tam exactè vix quemquam possumus cognoscere, nisi eum quoadin & familiarissimè fuerimus conversari. *lib. 8. Eth. c. 3.*

12 Vbi amicitia perfecta semel inita, & firmitate est, non facile dissolvitur. Nam virtute nititur admodum stabili fundamento: & habet ea omnia, quæ amicus in amico possit desiderare. *lib. 8. Eth. cap. 8.* Dux tamen sunt causæ ob quas amicitia solvi debent; prima & præcipua est, si alter amicorum improbus evasit, nec spes sit emendationis: altera est, si alter virtute, honore & rebus gestis ita excellat, ut vitæ institutum, ac studia mutanda sint, & officia inter illos & studia ob dissimilitudinem non possint exerceri. Cum quis improbus evasit, statim relinquendus est: cum
inter

inter amicos oritur studiorum dissimilitudo, diffuenda potius, ut ait Cicero, quàm discindenda est amicitia. *lib. 9. Eth. cap. 3.* Nævi in amico tolerandi sunt. Hoc sensu rectè dicitur, *Amici vitia videris, non oderis.* Absentia non tollit amicitiam bene firmatam, sed ejus tantum *exesceat*: si absentia diuturnior oblivionem amicitiae induxerit, amicitiamve dissolverit, sine vlla alia causa, signum est, horum animos nondum bene coaluisse. *lib. 8. Eth. cap. 5.*

13 Norma amicitiae est *φιλανθία*, id est, amor sui ipsius. *lib. 9. Eth. cap. 4.* Tanta enim esse debet verorum amicorum unio, ut unusquisq; amico sit velut alter idem, & nihilo plus se, quam amicū diligat: ut non sibi melius esse, quàm amico velit, & non magis res suas, quàm res amici ad se pertinere judicet, secundum tritum illud; Amicorum omnia sunt communia: ut in rebus secundis cum amico gaudeat, in adversis cum illo doleat, nullumq; officiorum genus nolit amico gratificari, nisi quod inhonestum

nestum sit. Honestatis fines nemo debet amici causa transilire, neq; *de via declinare*, vt perperam suadet Cicero, ne tantillum quidem. Gratificandum est amicis, sed vsq; ad aras.

14 Huiusmodi amicitia haud dubiè est *ἀσφάλεια*, hoc est, caret calumniis, suspicionibusq; non est obnoxia. Quia enim amici sibi intus & in cute noti sunt, credunt sibi invicem facillimè; aliis non ita facile, si quid sinisteri de altero dicatur. Præterea beneficiis certant inter se, & diligentissimè cavent ne alter alterum injuriâ afficiat. *lib. 8. Eth. cap. 4.*

15 Amicitia perfecta est admodum rara. Virtus enim & viri boni rari sunt; & est difficillimum, judicare qui ad amicitiam sint idonei: nihil enim testius est hominis animo. *lib. 8. Eth. cap. 3.* Tum ipsa etiam amicitia sæpe iudicium præcurrit, & tollit experiendi potestatem. *Cic. in La.*

16 Perfecta amicitia non potest coli cum pluribus. Nam fieri non potest,

test, vt multos tam exactè cognoscamus, & tam impensè diligamus, quàm necesse est amicum; multò minùs, vt cum pluribus vivamus, eorumq; omnium commodis simul inferviamus. Deinde cùm non sit omnium eadem fortuna, saepe necesse foret, cum his odres fecundas latari, cum aliis dolere. Vix ergo fieri potest, vt amici sint plures duobus. *lib. 8. cap. 5. & lib. 9. cap. 10. vide Plut. apud Plutarchum.* Qui multis amici esse volunt, non tam amici sunt, quàm *ἄριστοι.*

17 Sic de amicitia perfecta, imperfecta amicitia oritur ex defectu eorum conditionum, quæ ad amicitia perfectionem requiruntur. Habet enim locum etiam inter improbos. *lib. 8. Etib. cap. 4.* & non est amicitia nisi per accidens, ideoq; instabilis est, & parum diuturna. Qui enim se mutuò diligunt utilitatis, aut iucunditatis tantùm causa, non diligunt se diutiùs, quàm utilitatem & delectationem sibi mutuò cõciliant: qui desinit alteri esse utilis, aut iucundus

jucundus, definit amari. Necessè est ergo, cum utilitate, & jucunditate perire amicitiam, quæ harum causa contracta fuit.

18 Amicitia jucunda viget in juvenibus, utpote qui secundum affectus ferè vivunt, & omnes actiones voluptate & dolore metiri solent. In senibus, qui avidiores sunt, magis viget amicitia utilis. Quia autem magis ingenuum est, amicitiam voluptate, quàm quaestu metiri (inam etiam felicissimi quique amicos optant; non ad utilitatem aut ad lucrum, sed ad suavitatem conversationis) sequitur, amicitiam jucundam propius accedere ad amicitiam perfectam, quàm utilem. *lib. 8. Eth. cap. 6.*

19 Præterea amicitia jucunda minus est obnoxia querelis, & criminationibus. Nam vel uterq; alterius consuetudine delectatur, & sic neuter habet quod queratur; vel, si alterutri alterius consuetudo minus grata sit, licet consuetudinem intermittere. At in amicitia utili, uterq; plus appetit, quàm alter

ter potest præstare.

20 Si in amicitia perfecta observetur iusta officiorum compensatio, si etiam accedat diuturna consuetudo, fieri potest, ut desinat in amicitiam perfectam. Nam qui antè se mutuò diligebant propter utilitatem, aut propter jucunditatem tantum, ubi paulò sibi magis innotescunt, & virtutem alter in altero cognoscit, incipiunt sæpe se mutuò diligere propter ipsam virtutem. *lib. 8. Eth. cap. 4.*

21 Compensatio beneficiorum vel fit in eodem genere, ut si quis pecuniam reddat pro pecuniâ, voluptatem pro voluptate, vel in alio genere. Vtrobique debet fieri beneficiorum acceptorum æstimatio; atque ea ab ipso accipiente, non à dante, si non sint data beneficia ex pacto. Nam si ex pacto data sunt, jam beneficium æstimavit, qui dedit. Accipiens beneficium tanti æstimare debet, quanti illud æstimabat cū illo, indigebat. *lib. 9. Eth. cap. 1.*

22 Sic de amicitia voluntaria, sequitur

quitur necessaria. Amicitia necessaria dicitur, quæ non ex arbitrario delectu, sed ex quodam jure societatis nascitur. Inter quos enim societas, inter illos aliqua amicitia requiritur. Imo *ἡ δὲ ὅπου κοινωνία ἐστὶν, ὅτι ποῦτόν ἐστιν φιλία*, Id est, *quanta communio est, tam latè patet amicitia. lib. 8. Eth. cap. 9.*

23 Vt ergo societas, ita etiam amicitia dividitur in naturalem, & politicam: amicitia naturalis dicitur, quam naturæ vinculum conciliat: estque vel *συγγενική*, id est, *cognata*, vel *γαμική*, id est, *nuptialis*: illa oritur ex communione sanguinis, ut inter parentes & liberos, inter fratres, & inter cognatos specialiter sic dictos: hæc ex nuptiis, idq; vel inter maritum & uxorem, vel inter quoslibet affines.

24 Amicitia politica dicitur, quæ oritur ex societate civili: idq; vel inter magistratum & subditos, vel inter ipsos subditos. Amicitia quæ inter magistratum & subditos intercedit, dividitur in monarchicam, aristocraticam, & democraticam.

eraticam. Quæ inter subditos consistit
multiplex est: alia enim est inter cives,
alia inter tribules, alia inter vicinos, alia
inter commilitones; & omnino totum
plex, quotuplex est civium inter se
communio ac societas. Sed de societa-
tis natura in politicis agendum est, at-
que æconomicis.

FINIS.

fit
ives,
s, ali
oru
er se
iera-
at-

R
nita
inh
nus
ner
scri
lar
ata
tal
est
r,
ui
nt
ota
o c
or
bi
no
c
3
c
4
A
t
g
v
u
p

mitate, vtilitas deduci cœpit, partes
inhonestæ cœperunt esse, & si ve-
nus fateri, etiam obscenæ, neque
nen necessariae. Has diuinus Plato
scripsit, Aristoteles produxit, ita ta-
laret: nouus autem iste, veste in pu-
ta, omnibus ostendit. Alii ergo,
ali spectaculo hoc tempore expe-
est,) qui improbitatem quanquam
r, tamen cœlant, maxima cum vo-
uios attollunt. paulo verecundio-
nt illi quidem, sed demittunt: alii
orare, sed quam serio dissimulant,
, quidam vero limis, sicut amatores
orum magnus sane est numerus, ita
piciunt ac intuentur, neque palam,
do & secum, idem quod Homeri
cum formosum Helenæ intueren-

Ἰς Τρῶας καὶ εὐκνήμιδας Ἀχαιοὺς
καὶ γυναῖκιν πολὺν χρόνον ἄλγεα πά-

tant. Vt & illud,

θανάτησι θεῶν εἰς ὧπα ἔοικεν

pro, facinus indigne

oque, vt austeri

es nollent. i'

trahunt. h

histrionum civilis, comicus in scena effusa
 parte Aristophani collegæ suo, quos
 cum pudendis primus coram populo
 xit, non dissimilis. Sicut autem pictor
 velatam qui pingit, non ignoratio
 tent, non profecto magis quam si
 pinxisset: ita Plato, & fortasse Socra
 minus ista quæ quotidie eueniunt, cat
 gerent, prudentius celarunt. Intelligat
 quam, siue Plato siue is cui tribuit son
 senex festivissimus, humanæ vitæ
 rus ac acerrimus irrisor, idem Princeps
 tate quod in vita viro bono, communi
 te omnia debere, Ne utilitatem
 sto separari patiatur ac diuelli. Quam
 nisi imbibatur, nisi semper inculcet
 Republica & animis radices agat, non
 nullis legibus ac institutis, multo
 nus fraudibus ac technis, ciuitas
 uari posse. Quas ut aliquis admittit
 vnquam tuto docuit. Et si omnes
 mittantur, non Rempublicam, sed
 aut conuentum aliquem effeceris
 in se satis se tuebitur, nisi, ut
 dictum est, partem
 am, ut recte in
 is, Nullam
 homo. Sin

EINS
ena efflacin
to, quoniam
n populu-
a pidi nem
orati na la-
am fin de-
se Soc non
iunt, cutelli-
Intellat, in-
buit onem,
vira et me-
Princi ciui-
commari an-
tatem one-
. Qua rina
culceri isti in
gar, armis,
multo im mi-
uita onser-
lmit nemo
nnes de per-
, sed ienam,
ceris onum.
nisi, od pra-
arten liquam
te inis libris
um in perni-
sin robita-

22

